

Hunc librum cum aliis,
Collegio juventutis suae et Juventutis Collegii,
dono legavit,

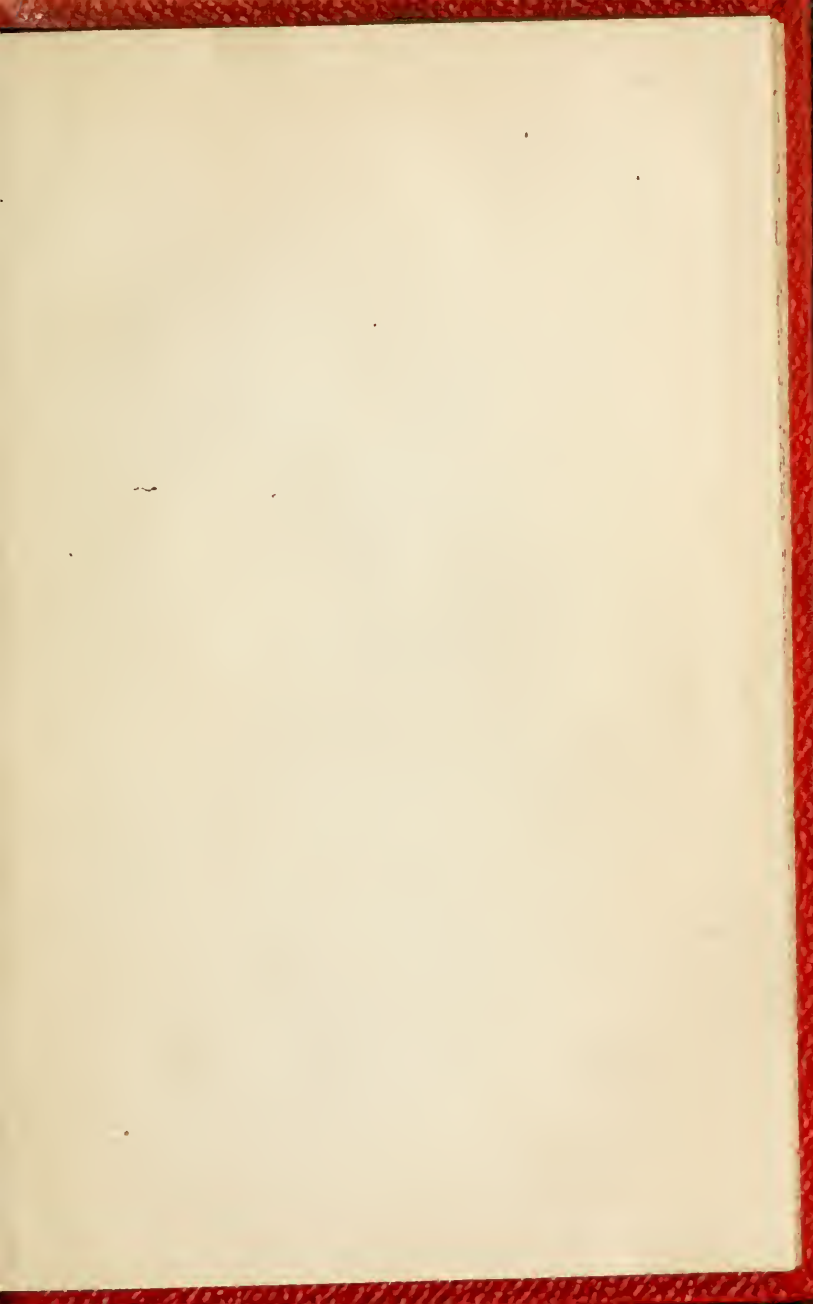
Alfredus Gulielmus Stratton AM. P.D.
Rector Universitatis et Collegii,
in litteris Graecis et Latinis olim alumnus,
Universitatis Johns Hopkins
Scholaris et Socius,
Universitatis Chicago Praelector,
Universitatis Punjab apud Indos Registrarius,
Collegii Orientalis Lahore Princeps,
et linguae Sanscriticae Professor.
Ante diem obiit febris Melitensi
in montibus Kashmir Augusto mense
ad 1902:
vixit sex annos natus.

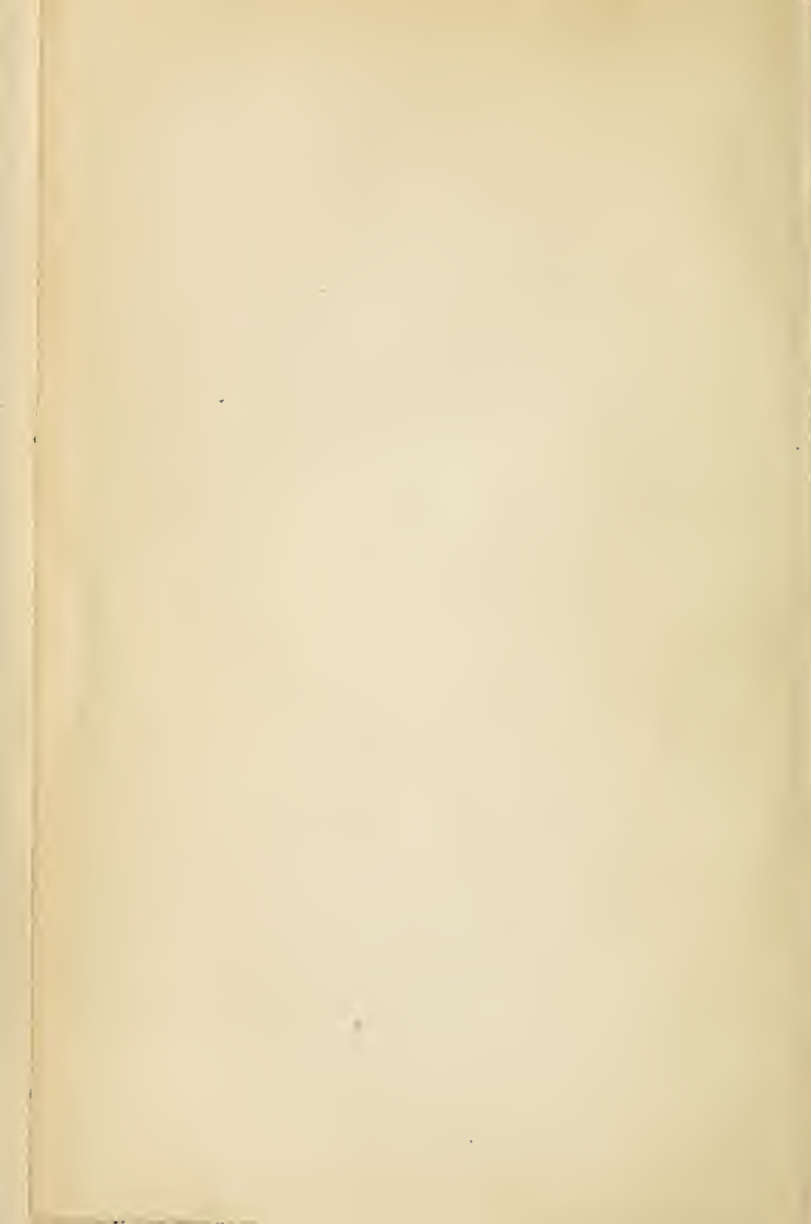
Dulce, exuviae dum fata Deaque sinebant

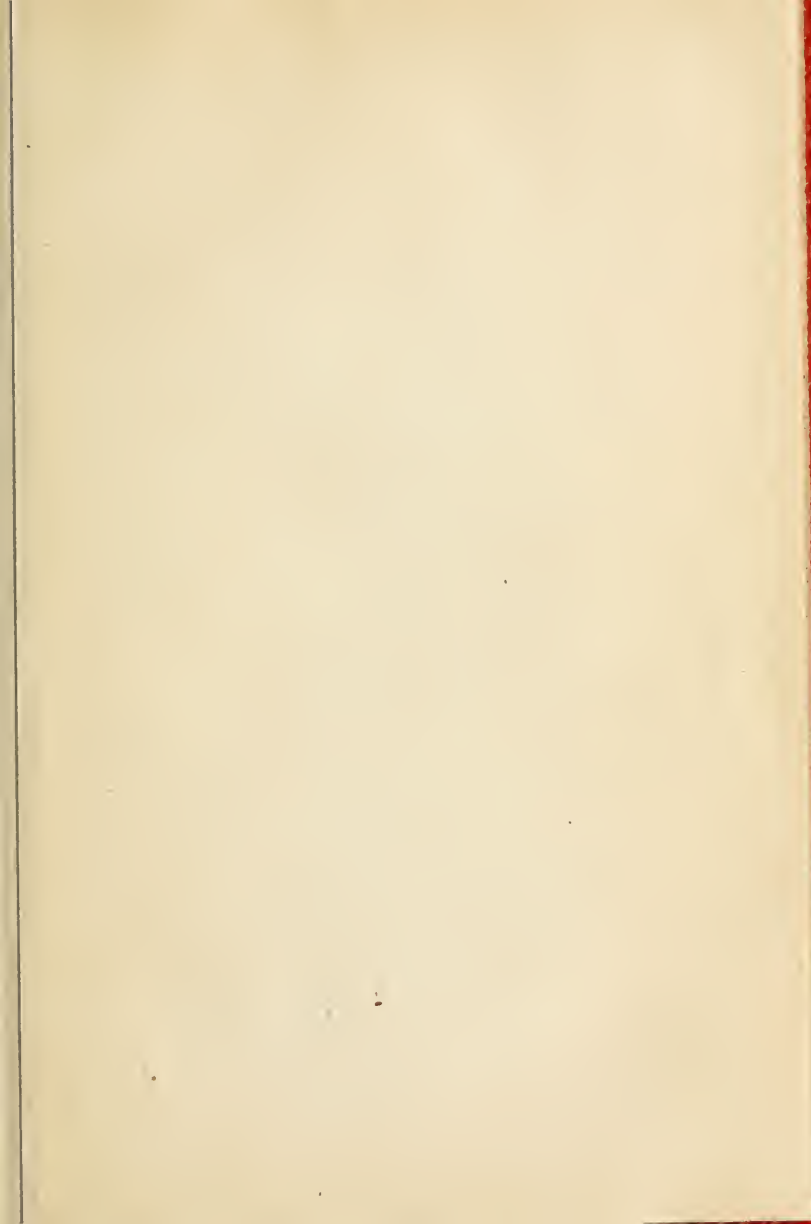
Respicit nos antiquo flumine Gangi transitu
refexit flumen myris magisque antiquum
transiturus.

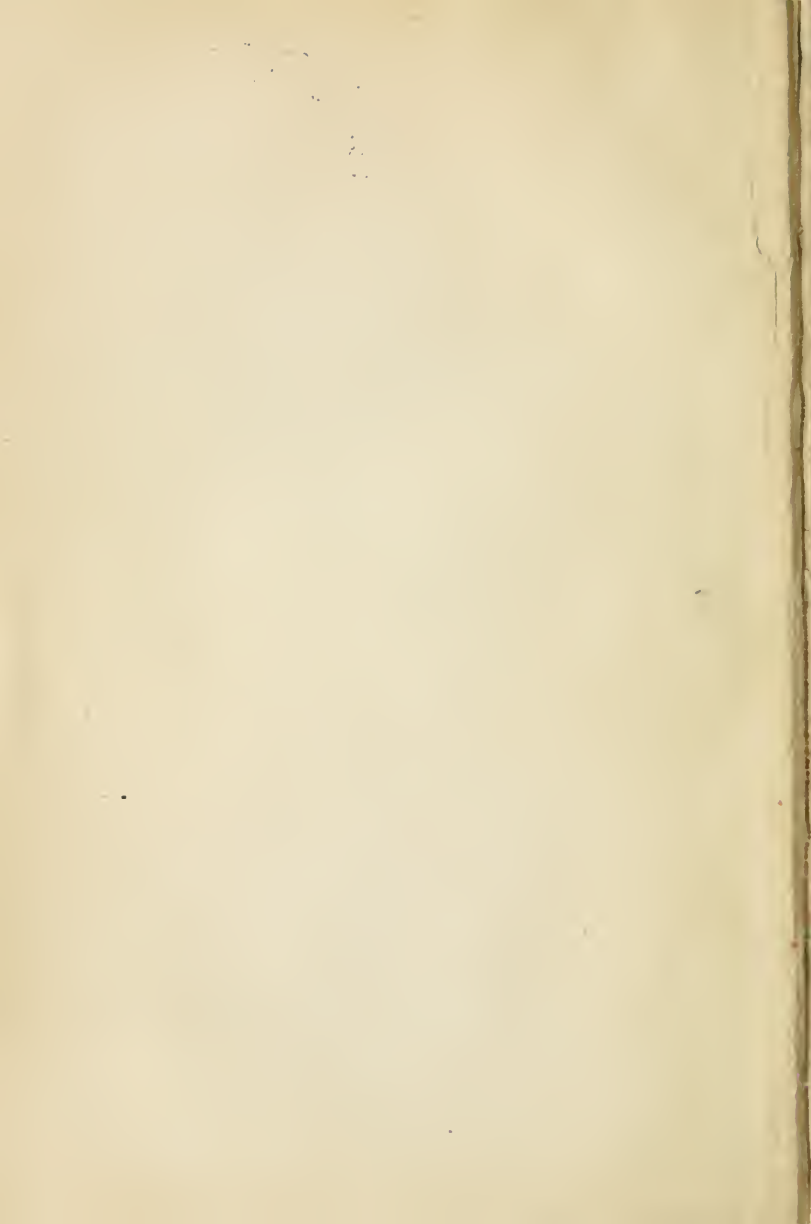
Τὸν ποτὲ μεμνησσομένον, οἴομαι, ἔν τῃ δὲ ἐπέῳ

after life's fitful fever he sleeps well.

LL

C5684nyMu

W. Craik
1889. 1

DEPARTMENTAL
LIBRARY

M. TULLI CICERONIS

ORATIONES

PRO P. SESTIO,

IN P. VATINIUM, PRO M. CAELIO.

RECOGNOVIT

C. F. W. MUELLER.

181801
4.7.23.

LIPSIAE

IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI.

MDCCLXXXVI.

M. TULLI CICERONIS
PRO P. SESTIO ORATIO.

ARGUMENTUM VETERIS ENARRATORIS.

P. Sestius amicissimus familiarissimusque Ciceronis fuit in collegio tribunorum pl., qui fuerunt P. Lentulo Spinthere Q. Metello Nepote coss. [anno p. u. c. 697]. Obstinate igitur et is sese dederat in consensum partis eius, qui dignitatem suam M. Tullio restituere gestiebant. Sed enim P. Clodio repugnante et conspiratam seditiose multitudinem congregante, ne quis isti ad revocandum Ciceronem daretur effectus, ad dimicationem usque processum est, ut P. Sestius gravissime et paene letaliter vulneratus necessario cogeretur etiam ipse armatorum manum gladiatoriam, quod Milo iam fecerat, adhibere praesidii scilicet gratia; sic enim potuit effici, ut actionem, quam pro Tullio instituerat, obtineret. Postquam tamen Cicero ab exilio rediit, accusare de vi P. Clodius Sestium coepit immisso velut principe delationis M. Albinovano et testimonium dicente P. Vatinius, ut hoc praecipue crimini daret, quod supergressus civilem modum rogationem suam non aequitate persuaserit, sed armis obtinuerit. Cui opponetur huius modi a Cicerone defensio per qualitatem speciei duplicis . . . . Nam relativum hoc erit, iuste et merito habuisse armatorum praesidia P. Sestium, ut Clodianos impetus ab illa dimicatione, quam facere coeperat, submoveret. Illud vero ad compensationem refertur, pro bona causa et rei publicae necessaria, etiamsi armatos habuerit, impunitum esse debere, cum bene meritum de salute patriae civem restitui vellet omnium favente consensu. Hanc igitur eandem causam plurimi defenderunt, in quis fuit Q. Hortensius, M. Crassus, C. Licinius Calvus, partibus inter se distributis, quas in agendo tuerentur. Itaque Tullius ea peroravit, quae sibi fuerant explicanda, nec, ut plerique arbitrati sunt, extra causam vagatus est; quamvis enim sciamus . . . .

multa Ciceronem vel iratum vel dolentem de passionibus suis ultra paene, quam res posceret, exaggerare solitum, tamen, quod hic proluxa quadam turbulentissimi temporis descriptione multum voluminis occupat, non mediocriter videtur ad praesens negotium pertinere. Ostendendae sunt enim P. Clodi seditionis turbulentaque illius temporis actiones et iniuriae, quas ipse Cicero perpessus, et utilitates, quas in illius restitutione patria consecuta sit, ut recte ac necessario P. Sestius armatos habuisse videatur, propterea sit maxime praesentis criminis invidia liberandus. — Iudicio, cui praeerat M. Aemilius Scaurus praetor, P. Sestius absolutus est; v. epist. ad Q. fratrem II 4. 1.

¹
 1 Si quis antea, iudices, mirabatur, quid esset, quod pro tantis opibus rei publicae tantaque dignitate imperii nequaquam satis multi cives forti et magno animo invenirentur, qui auderent se et salutem suam in discrimen offerre pro statu civitatis et pro communi libertate, is hoc tempore miretur potius, si quem bonum et fortem civem viderit, quam si quem aut timidum aut sibi potius quam rei publicae consulentem. Nam ut omittatis de unius cuiusque casu cogitando recordari, uno aspectu intueri potestis eos, qui cum senatu, cum bonis omnibus rem publicam adfectam excitarint et latrocinio domestico liberarint, maestos, sordidatos, reos de capite, (de fama, de civitate, de fortunis, de liberis) dimicantis; eos autem, qui omnia divina et humana violarint, vexarint, perturbarint, everterint, non solum alacris laetosque volitare, sed etiam fortissimis atque optimis civibus periculum moliri, de se nihil timere. In quo cum multa sunt indigna, tum nihil minus est ferendum, quam quod iam non per latrones suos, non per homines egestate et scelere perditos, sed per vos nobis, per optimos viros optimis civibus periculum inferre conantur et, quos lapidibus, quos ferro, quos facibus, quos vi, manu, copiis delere non potuerunt, hos vestra auctoritate, vestra religione, vestris sententiis se oppressuros arbitrantur. Ego autem, iudices, quoniam, qua

stability
 in hoc tempore

stunt

opb a r a c

resting abas

in incert
 gal. m. (of south)

voce mihi in agendis gratiis commemorandoque eorum, qui de me optime meriti sunt, beneficio esse utendum putabam, ea nunc uti cogor in eorum periculis depellendis, iis potissimum vox haec serviat, quorum

5 opera et mihi et vobis et populo Romano restituta est.

Et quamquam a Q. Hortensio, clarissimo viro ² atque eloquentissimo, causa est P. Sesti perorata ³ nihilque ab eo praetermissum est, quod aut pro re publica conquerendum fuit aut pro reo disputandum, ⁴ tamen adgrediar ad dicendum, ne mea propugnatio ei potissimum defuisse videatur, per quem est perfectum, ne ceteris civibus deesset. Atque ego sic statuo, iudices, a me in hac causa atque hoc extremo ⁵ dicendi loco pietatis potius quam defensionis, querellae quam eloquentiae, doloris quam ingenii partis esse susceptas. Itaque si aut acrius egero aut liberius, quam qui ante me dixerunt, peto a vobis, ut tantum orationi meae concedatis, quantum et pio dolori et iustae iracundiae concedendum putetis. Nam ¹⁰ neque officio coniunctior dolor ullus esse potest quam hic meus susceptus ex hominis de me optime meriti periculo, neque iracundia magis ulla laudanda est quam mea inflammata eorum scelere, qui cum omnibus meae salutis defensoribus bellum esse sibi gerendum iudicaverunt. Sed quoniam singulis criminibus ceteri re- ¹⁵ sponderunt, dicam ego de omni statu P. Sesti, de genere vitae, de natura, de moribus, de incredibile amore in bonos, de studio conservandae salutis communis atque otii contendamque, si modo id consequi ²⁰ potero, ut in hac confusa atque univ^{er}sa defensione nihil a me, quod ad vestram quaestionem, nihil, quod ad reum, nihil, quod ad rem publicam pertineat, praetermissum esse videatur. Et quoniam in gravissimis temporibus civitatis atque in ruinis eversae atque ad- ²⁵ flictae rei publicae P. Sesti tribunatus est a Fortuna ipsa collocatus, non adgrediar ad illa maxima atque amplissima, priusquam docuero, quibus initiis ac

fundamentis haec tantae summis in rebus laudes ex-
citatae sint. *gloriosae actione*

3 Parente P. Sestius natus est, iudices, homine, ut
6 plerique meministis, et sapiente et sancto et severo;
qui cum tribunus pl. primus inter homines nobilissi-
mos temporibus optumis factus esset, reliquis hon-
oribus non tam uti voluit quam dignus videri. Eo
his consulti
his aduico auctore duxit honestissimi et spectatissimi viri, C.
Albini, filiam, ex qua hic est puer et nupta iam filia.
Duobus his gravissimae antiquitatis viris sic probatus
fuit, ut utrique eorum et carus maxime et iucundus
esset. Ademit Albino soceri nomen mors filiae, sed
caritatem illius necessitudinis et benivolentiam non
ademit. Hodie sic hunc diligit, ut vos facillime pot-
estis ex hac vel adsiduitate eius vel sollicitudine et mo-
significat 7 lestia iudicare. Duxit uxorem patre vivo optumi et
calamitosissimi viri filiam, L. Scipionis. Clara in
hoc P. Sesti pietas exitit et omnibus grata, quod et
Massiliam statim profectus est, ut socerum videre
consolarique posset fluctibus rei publicae expulsum
standed. in alienis terris iacentem, quem in maiorum suorum
vestigiiis stare oportebat, et ad eum filiam eius ad-
duxit, ut ille insperato aspectu complexuque si non
omnem, at aliquam partem maeroris sui deponeret,
et maximis praeterea adsiduisque officiis et illius
aerumnam, quoad vixit, et filiae solitudinem susten-
tavit. Possum multa dicere de liberalitate, de do-
mesticis officiis, de tribunatu militari, de provinciali
in eo magistratu abstinentia; sed mihi ante oculos
obversatur rei publicae dignitas, quae me ad sese rapit,
8 haec minora relinquere hortatur. Quaestor hic C.
Antoni, collegae mei, iudices, fuit sorte, sed societate
consiliorum meus. Impedior non nullius officii, ut
ego interpretor, religione, quo minus exponam, quam
multa P. Sestius, cum esset cum collega meo, sen-
serit, ad me detulerit, quanto ante providerit. Atque
ego de Antonio nihil dico praeter unum, numquam

illum illo summo timore ac periculo civitatis neque communem metum omnium nec propriam non nullorum de ipso suspicionem aut infitiando tollere aut dissimulando sedare voluisse. In quo collega sustinendo atque moderando si meam in illum indulgentiam coniunctam cum summa custodia rei publicae laudare vere solebatis, par prope laus P. Sesti esse debet, qui ita suum consulem observavit, ut et illi quaestor bonus et bonis omnibus optimus civis videretur.

Idem, cum illa coniuratio ex latebris atque ex tenebris erupisset palamque armata volitaret, venit cum exercitu Capuam, quam urbem propter plurimas belli oportunitates ab illa impia et scelerata manu temptari suspicabamur; C. Mevulanum, tribunum militum Antoni, Capua praecipitem eiecit, hominem perditum et non obscure Pisauri et in aliis agri Gallici partibus in illa coniuratione versatum. Idemque C. Marcellum, cum is non Capuam solum venisset, verum etiam se quasi armorum studio in maximam familiam coniecisset, exterminandum ex illa urbe curavit. Qua de causa et tum conventus ille Capuae, qui propter salutem illius urbis consulatu conservatam meo meo unum patronum adoptavit, huic apud me P. Sestio maximas gratias egit, et hoc tempore eidem homines nomine commutato coloni decurionesque, fortissimi atque optimi viri, beneficium P. Sesti testimonio declarant, periculum decreto suo deprecantur. Recita, quaeso, L. Sesti, quid decrerint Capuae decuriones, ut iam puerilis tua vox possit aliquid significare inimicis vestris, quidnam, cum se conroborarit, effectura esse videatur. **DECURIONUM DECRETA.** Non recito decretum officio aliquo expressum vicinitatis aut clientelae aut hospitii publici aut ambitionis aut commendationis gratia, sed recito memoriam perfuncti periculi, praedicationem amplissimi beneficii, vocem officii praesentis, testimonium praeteriti temporis. Atque illis

temporibus eisdem, cum iam Capuam metu Sestius liberasset, urbem senatus atque omnes boni deprehensis atque oppressis domesticis hostibus me duce ex periculis maximis extraxissent, ego litteris P. Sestium Capua arcessivi cum illo exercitu, quem tum secum habebat. Quibus hic litteris lectis ad urbem confestim incredibili celeritate advolavit. Atque ut illius temporis atrocitatem recordari possitis, audite litteras et vestram memoriam ad timoris praeteriti cogitationem excitate. LITTERAE CICERONIS CONSULIS.

5 Hoc adventu P. Sesti tribunorum pl. novorum,
in Dec 10 - u qui tum extremis diebus consulatus mei res eas, quas
 gesseram, vexare cupiebant, reliquaeque coniurationis
 12 impetus et conatus sunt retardati. Ac posteaquam
 est intellectum M. Catone tribuno pl., fortissimo
 atque optimo civi, rem publicam defendente per se
 ipsum senatum populumque Romanum sine militum
 praesidio tueri facile maiestate sua dignitatem eorum,
 qui salutem communem periculo suo defendissent,
 Sestius cum illo exercitu summa celeritate C. Antonium
 consecutus est. Hic ego quid praedicem, quibus hic
 rebus consulem quaestor ad rem gerendam excitarit,
 quos stimulos admoverit homini studioso fortasse
neutral (f. 105) victoriae, sed tamen nimium communem Martem belli
 casumque metuenti? Longum est ea dicere, sed hoc
amb. legatus) breve dicam: Si M. Petrei non excellens animus et
 amor rei publicae, non praestans in re publica virtus,
 non summa auctoritas apud milites, non mirificus
 usus in re militari extitisset, neque adiutor ei P.
 Sestius ad excitandum Antonium, cohortandum, acen-
 sandum, impellendum fuisset, datus illo in bello esset
 hiemi locus, neque nunquam Catilina, cum e pruina
 Appennini atque e nivibus illis emersisset atque aesta-
 tem integram nactus Italiae callis et pastorum sta-
 bula praeoccupare coepisset, sine multo sanguine ac
 sine totius Italiae vastitate miserrima concidisset.
 13 Hunc igitur animum adtulit ad tribunatum P. Sestius,

ut quaesturam Macedoniae relinquam et aliquando ad haec propiora veniam. Quamquam non est omittenda singularis illa integritas provincialis, cuius ego nuper in Macedonia vidi vestigia non pressa leviter ad exigui praedicationem temporis, sed fixa ad memoriam illius provinciae sempiternam; verum haec ita praetereamus, ut tamen intuentes et respectantes relinquamus; ad tribunatum, qui ipse ad sese iam dudum 6 vocat et quodam modo absorbet orationem meam, 0 contento studio cursuque veniamus.

De quo quidem tribunatu ita dictum est a Q. ⁽⁶⁾ 14 Hortensio, ut eius oratio non defensionem modo videretur criminum continere, sed etiam memoria dignam iuventuti rei publicae capessendae auctoritatem disciplinamque praescribere. Sed tamen, quoniam tribunatus totus P. Sesti nihil aliud nisi meum nomen causamque sustinuit, necessario mihi de isdem rebus esse arbitror si non suptilius disputandum, at certe dolentius deplorandum. Qua in oratione si asperius in quosdam homines invehi vellem, quis non concederet, ut eos, quorum sceleris furore violatus essem, vocis libertate perstringerem? Sed agam moderate et huius potius temporis serviam quam dolori meo; si qui occulte a salute nostra dissentiunt, lateant; si qui fecerunt aliquid aliquando atque eidem nunc tacent et quiescunt, nos quoque simus obliiti; si qui se offerunt, insectantur, quoad ferri poterunt, perferemus, neque quemquam offendet oratio mea, nisi qui se ita optulerit, ut in eum non invasisse, sed incucurrisse 25 videamur.

Sed necesse est, antequam de tribunatu P. Sesti 15 dicere incipiam, me totum superioris anni rei publicae 58 B.C. naufragium exponere, in quo colligendo ac reficienda salute communi omnia reperientur P. Sesti facta, 1
35 dicta, consilia versata. † Fuerat ille annus tam in re 7 59 B.C. publicae, iudices, cum in magno motu et multorum timore intentus est arcus in me unum, sicut vulgo

ignari rerum loquebantur, re quidem vera in univer-
 sam rem publicam traductione ad plebem furibundi
 hominis ac perditī, mihi irati, sed multo acrius otii
 et communis salutis inimici. Hunc vir clarissimus
 mihiq̄e multis repugnantibus amicissimus, Cn. Pom-
 peius, omni cautione, foedere, execratione devinxerat
 nihil in tribunatu contra me esse facturum. Quod
 ille nefarius ex omnium scelerum colluvione natus
 parum se foedus violaturum arbitratus est, nisi ipsum
 cautores alieni periculi suis propriis periculis ter-
 16 ruisset. Hanc taetram immanemque beluam vinctam
 auspiciis, alligatam more maiorum, constrictam legum
 H sacratarum catenis solvit subito lege curiata consul
 vel, ut ego arbitror, exoratus vel, ut non nemo puta-
 bat, mihi iratus, ignarus quidem certe et imprudens
 independentium tantorum scelerum et malorum. Qui
 tribunus pl. felix in evertenda re publica fuit nullis
 suis nervis (qui enim in eius modi vita nervi esse
 potuerunt hominis fraternis flagitiis, sororiis stupris,
 17 omni inaudita libidine exsanguis?); sed fuit profecto
 quaedam illa rei publicae fortuna fatalis, ut ille cae-
 cus atque amens tribunus pl. nancisceretur — quid
 dicam? consules? Hocine ut ego nomine appellem
 eversores huius imperii, proditores vestrae dignitatis,
 hostes honorum omnium, qui ad delendum senatum,
 adfligendum equestrem ordinem, extinguenda omnia
 iura atque instituta maiorum se illis fascibus ceteris-
 que insignibus summi honoris atque imperii ornatos
 esse arbitrabantur? Quorum, per deos immortales!
 si nondum scelera vulneraque inusta rei publicae
 vultis recordari, vultum atque incessum animis in-
 8
 18 vestris, si ora ipsa oculis proposueritis. Alter un-
 guentis affluens, calamistrata coma, despiciens con-
 scios stuprorum ac veteres vexatores aetatulae suae,
 puteali et faeneratorum gregibus inflatus, a quibus
 compulsus olim, ne in Scyllaeo illo aeris alieni tam-

*verit**utari**niliatino**in w. angos*

5

10

Ca

15

20

ma

25

30

4

35

quam [in] fretu ad columnam adhaeresceret, in tribu-^{etic & fau} natus portum perfugerat, contemnebat equites Roma-
nos, minitabatur senatui, venditabat se operis atque ^{ingratitude} ab iis se ereptum, ne de ambitu causam diceret, praee-
^{frustrare} dicabat ab isdemque se etiam invito senatu provinciam
sperare dicebat; eamque nisi adeptus esset, se incol-
lumem nullo modo fore arbitrabatur. Alter, o di ^{quae huiusmodi} 19 ?
^{boni} boni! quam taeter incedebat, quam truculentus, quam
terribilis aspectu! Unum aliquem te ex barbatis illis,
10 exemplum imperii veteris, imaginem antiquitatis, co-
lumen rei publicae diceres intueri. Vestitus aspere
nostra hac purpura plebeia ac paene fusca, capillo
ita horrido, ut Capua, in qua ipsa tum imaginis
ornandae causa duumviratum gerebat, Seplasi-
15 laturus videretur. Nam quid ego de supercilio dicam,
quod tum hominibus non supercilium, sed pignus rei
publicae videbatur? Tanta erat gravitas in oculo,
tanta contractio frontis, ut illo supercilio annus ille
niti tamquam *vade* videretur. Erat hic omnium sermo: 20
20 'Est tamen rei publicae magnum firmumque subsidium;
habeo, quem opponam labi illi atque caeno; vultu me
dius fidius collegae sui libidinem levitatemque franget;
habebit senatus in hunc annum, quem sequatur; non
deerit auctor et dux bonis.' Mihi denique homines
25 praecipue gratulabantur, quod habiturus essem contra
tribunum pl. furiosum et audacem cum amicum et
adfinem, tum etiam fortem et gravem consulem.

Atque eorum alter fefellit neminem. Quis enim 9
clavum tanti imperii tenere et gubernacula rei publi-
30 cae tractare in maximo cursu ac fluctibus posse arbi-
traretur hominem emersum subito ex diuturnis tene-
bris lustrorum ac stuprorum, vino, ganeis, lenociniis
adulteriisque confectum, cum is praeter spem in altis-
simo gradu alienis opibus positus esset, qui non modo ^{full speed} c. P. C.
35 tempestatem inpendentem intueri temulentus, sed ne
lucem quidem insolitam aspicere posset? Alter multos 21
plane in omnis partis fefellit. Erat enim hominum

opinioni nobilitate ipsa, blanda conciliatricula, com-
 mendatus. Omnes boni semper nobilitati favemus, et
 quia utile est rei publicae nobiles homines esse dignos
 maioribus suis, et quia valet apud nos clarorum ho-
 minum et bene de re publica meritorum memoria 5
 etiam mortuorum. Quia tristem semper, quia taci-
 turnum, quia subhorridum atque incultum videbant,
 et quod erat eo nomine, ut ingenerata familiae fruga-
 litas videretur, favebant, gaudebant et ad integritatem
 maiorum spe sua hominem vocabant materni generis 10
 22 obliiti. Ego autem (vere dicam, iudices) tantum esse
 in homine sceleris, audaciae, crudelitatis, quantum ipse
 cum re publica sensi, numquam putavi; nequam esse
 hominem et levem et falsa opinione [errore] hominum
 ab adolescentia commendatum sciebam. Etenim ani- 15
 mus eius vultu, flagitia parietibus tegebantur; sed
 haec obstructio nec diuturna est neque obducta ita.
 10 ut curiosis oculis perspicere non possit. Videbamus
 genus vitae, desidiam, inertiam; inclusas eius libidines,
 qui paulo propius accesserant, intuebantur: denique 20
 etiam sermo nobis ansas dabat, quibus reconditos
 23 eius sensus tenere possemus. Laudabat homo doctus
 philosophos nescio quos neque eorum tamen nomina
 poterat dicere, sed tamen eos laudabat maxime. qui
 dicuntur praeter ceteros esse auctores et laudatores 25
 voluptatis; cuius et quo tempore et quo modo, non
 quaerebat, verbum ipsum omnibus animi et corporis
partibus devorarat; eosdemque praeclare dicere aiebat
 sapientis omnia sua causa facere, rem publicam ca-
 pessere hominem bene sanum non oportere, nihil esse 30
 praestabilius otiosa vita plena et conferta voluptati-
 bus; eos autem, qui dicerent dignitati esse servien-
 dum, rei publicae consulendum, officii rationem in
 omni vita, non commodi esse ducendam, adeunda pro
 patria pericula, vulnera excipienda, mortem oppeten- 35
 24 dam, vaticinari atque insanire dicebat. Ex his assi-
 duis eius cotidianisque sermonibus, et quod videbam,

quibuscum hominibus in interiore parte aedium viveret, et quod ita domus ipsa fumabat, ut multa eius † sermonis indicia redolerent, statuebam sic, boni nihil ab illis nugis esse exspectandum, mali quidem certe nihil pertimescendum. Sed ita est, iudices: Ut, si gladium parvo puero aut si inbecillo seni aut debili dederis, ipse impetu suo nemini noceat, sin ad nudum vel fortissimi viri corpus accesserit, possit acie ipsa et ferri viribus vulnerare, sic, cum hominibus enervatis atque exsanguibus consulatus tamquam gladius esset datus, qui per se pungere neminem umquam potuissent, ii summi imperii nomine armati nudatam rem publicam contrucidaverunt. Foedus fecerunt cum tribuno pl. palam, ut ab eo provincias acciperent, quas ipsi vellent, exercitum et pecuniam, quantam vellent, ea lege, si ipsi prius tribuno pl. adflitam et constrictam rem publicam tradidissent. Id autem foedus meo sanguine [ictum?] sanciri posse dicebant. Qua re patefacta (neque enim dissimulari tantum scelus poterat nec latere) promulgantur uno eodemque tempore rogationes ab eodem tribuno de mea pernicie et de provinciis consulum nominatim.

Hic tum senatus sollicitus, vos, equites Romani, excitati, Italia cuncta permota, omnes denique omnium generum atque ordinum cives summae rei publicae a consulibus atque a summo imperio petendum esse auxilium arbitrabantur, cum illi soli essent praeter furiosum illum tribunum duo rei publicae turbines, qui non modo praecipitanti patriae non subvenirent, sed eam nimium tarde concidere maererent. Flagitabatur ab iis cotidie cum querellis bonorum omnium, tum etiam precibus senatus, ut meam causam susciperent, agerent aliquid, denique ad senatum referrent; non modo negando, sed etiam inridendo amplissimum quemque illius ordinis insequabantur. Hic subito cum incredibilis in Capitolium multitudo ex tota urbe cunctaque Italia convenisset, vestem mutandam omnes

meque iam omni ratione privato consilio, quoniam publicis ducibus res publica careret, defendendum putarunt. Erat eodem tempore senatus in aede Concordiae, quod ipsum templum repraesentabat memoriam consulatus mei, cum flens universus ordo cinnatum ⁵ consulem orabat; nam alter ille horridus et severus consulto se domi continebat. Qua tum superbia caenum illud ac labes amplissimi ordinis preces et clarissimorum civium lacrimas repudiavit, me ipsum ¹⁰ ut contempsit helluo patriae! nam quid ego 'patri-
monii' dicam, quod ille tum, † qua quaestum faceret, ¹⁵ amisit? Venistis ad senatum vos, inquam, equites Romani et omnes boni veste mutata vosque pro meo capite ad pedes lenonis impurissimi proiecistis, cum vestris precibus ab latrone illo repudiatis vir incre-
dibili fide, magnitudine animi, constantia, L. Ninnius, ¹⁵ ad senatum de re publica rettulit, senatusque frequens vestem pro mea salute mutandam censuit.

¹² O diem illum, iudices, funestum senatui bonisque ²⁰ omnibus, rei publicae luctuosum, mihi ad domesticum maerorem gravem, ad posteritatis memoriam gloriosum! Quid enim quisquam potest ex omni memoria sumere inlustrius quam pro uno cive et bonos omnis privato consensu et universum senatum publico consilio mutasse vestem? quae quidem tum mutatio non ²⁵ deprecationis causa est facta, sed luctus. Quem enim deprecari, cum omnes essent sordidati, cumque hoc satis esset signi esse improbum, qui mutata veste non esset? Hac mutatione vestis facta tanto in luctu civitatis omitto quid ille tribunus omnium rerum ³⁰ divinarum humanarumque praedo fecerit, qui adesse nobilissimos adulescentes, honestissimos equites Romanos, deprecatores salutis meae iusserit eosque operarum suarum gladiis et lapidibus obiecerit; de consulibus loquor, quorum fide res publica niti debuit. ³⁵
²⁸ Exanimatus evolat ex senatu non minus perturbato animo atque voltu, quam si annis ante paucis in

creditorum conventum incidisset; advocat contionem, habet orationem talem consul, qualem numquam Catilina victor habuisset: errare homines, si etiam tum senatum aliquid in re publica posse arbitrarentur; equites vero Romanos daturus illius diei poenas, quo me consule cum gladiis in clivo Capitolino fuissent; venisse tempus iis, qui in timore fuissent (coniuratos videlicet dicebat), ulciscendi *sui*. Si dixisset *ae. ee.* haec solum, omni supplicio esset dignus; nam oratio ipsa consulis perniciosa potest rem publicam labefactare; quid fecerit, videte. L. Lamiam, qui cum me ipsum pro summa familiaritate, quae mihi cum patre eius erat, unice diligebat, tum pro re publica vel mortem oppetere cupiebat, in contione relegavit edixitque, ut ab urbe abesset milia passuum ducenta, quod esset ausus pro civi, pro bene merito civi, pro amico, pro re publica deprecari.

Quid hoc homine facias aut quo civem inportunum aut quo potius hostem tam sceleratum reserves? qui, ut omittam cetera, quae sunt ei cum conlega inmani impuroque coniuncta atque communia, hoc unum habet proprium, ut ex urbe expulerit, relegarit non dico equitem Romanum, non ornatissimum atque optimum virum, non amicissimum rei publicae civem, non illo ipso tempore una cum senatu et cum bonis omnibus casum amici reique publicae lugentem, sed civem Romanum sine ullo iudicio ut edicto ex patria consul eiecerit. Nihil acerbius socii et Latini ferre soliti sunt quam se, id quod perraro accidit, ex urbe exire a consulibus iuberi. Atque illis tum erat reditus in suas civitates ad suos Lares familiaris, et in illo communi incommodo nulla in quemquam propria ignominia nominatim cadebat. Hoc vero quid est? exterminabit cives Romanos edicto consul a suis dis penatibus, expellet ex patria, deliget, quem volet, damnabit atque eiciet nominatim? Hic si umquam vos eos, qui nunc estis, in re publica fore putasset, si denique

imaginem iudiciorum aut simulacrum aliquod futurum in civitate reliquom credidisset, unquam ausus esset senatum de re publica tollere, equitum Romanorum preces aspernari, civium denique omnium novis et inauditis edictis ius libertatemque pervertere?

31 *(of time)* Etsi me attentissimis animis summa cum benignitate auditis, iudices, tamen vereor, ne quis forte vestrum miretur, quid haec mea oratio tam longa aut tam *alte* repetita velit, aut quid ad P. Sesti causam eorum, qui ante huius tribunatum rem publicam vexarunt, delicta pertineant. Mihi autem hoc propositum est ostendere, omnia consilia P. Sesti mentemque totius tribunatus hanc fuisse, ut adfictae et perditae rei publicae, quantum posset, mederetur. Ac si in exponendis vulneribus illis de me ipso plura dicere *videbor*, ignoscitote. Nam et illam meam cladem vos et omnes boni maximum esse rei publicae vulnus iudicatis, et P. Sestius est reus non suo, sed meo nomine; qui cum omnem vim sui tribunatus in mea salute consumpserit, necesse est meam causam praeteriti temporis cum huius praesenti defensione esse coniunctam.

14 *esse opinor*
32 *degrade* Erat igitur in luctu senatus; squalibat civitas publico consilio veste mutata; nullum erat Italiae municipium, nulla colonia, nulla praefectura, nulla Romae societas vectigalium, nullum collegium aut concilium aut omnino aliquod commune consilium, quod tum non honorificentissime de mea salute decrevisset: cum subito edicunt duo consules, ut ad suum vestitum senatores redirent. Quis unquam consul senatum *ipsius* decretis parere prohibuit, quis tyrannus miseros lugere vetuit? Parumne est, Piso, ut omittam Gabinium, quod tantum homines fefellisti, ut neglegeres auctoritatem senatus, optumi cuiusque consilia contemneres, rem publicam proderes, consulare nomen adffigeres? etiamne edicere audeas, ne mae-rerent homines meam, suam, rei publicae calamitatem, ne hunc suum dolorem veste significarent?

Sive illa vestis mutatio ad luctum ipsorum sive ad
 deprecandum valebat, quis unquam tam crudelis fuit,
 qui prohiberet quemquam aut sibi maerere aut ceteris^d
 supplicare? Quid? sua sponte homines in amicorum³³
 5 periculis vestitum mutare non solent? pro te ipso,
 Piso, nemone mutabit? ne isti quidem, quos legatos
 non modo nullo senatus consulto, sed etiam repu-
 gnante senatu tibi tute legasti? Ergo hominis de-
 sperati et proditoris rei publicae casum lugebunt
 0 fortasse, qui volent; civis florentissimi benivolentia
 bonorum et optime de salute patriae meriti pericu-
 lum coniunctum cum periculo civitatis lugere senatui
 non licebit? Eidemque consules, si appellandi sunt
 consules, quos nemo est quin non modo ex memoria,
 15 sed etiam ex fastis evellendos putet, pacto iam foe-
 dere provinciarum producti in circo Flaminio in con-
 tionem ab illa furia ac peste patriae maximo cum
 gemitu vestro illa omnia, quae tum contra me contra-
 que rem publicam agebantur, voce ac sententia sua
 20 comprobaverunt. Isdemque consulibus sedentibus atque¹⁵
 inspectantibus lata lex est, NE AUSPICIA VALERENT,
 NE QUIS OBNUNTIARET, NE QUIS LEGI INTERCEDERET,
 UT OMNIBUS FASTIS DIEBUS LEGEM FERRI LICERET,
 UT LEX AELIA, LEX FUFIA NE VALERET; qua una
 25 rogatione quis est qui non intellegat universam rem
 publicam esse deletam? Isdemque consulibus inspe-³⁴
 ctantibus servorum dilectus habebatur pro tribunali
 Aurelio nomine collegiorum, cum vicatim homines
 conscriberentur, decuriarentur, ad vim, ad manus, ad
 30 caedem, ad direptionem incitarentur. Isdemque con-^d
 sulibus arma in templum Castoris palam comporta-
 bantur, gradus eiusdem templi tollebantur, armati
 homines forum et contiones tenebant, caedes lapi-
 dationesque fiebant, nullus erat senatus, nihil reliqui
 35 magistratus, unus omnem omnium potestatem armis et
 latrociniiis possidebat non aliqua vi sua, sed, cum duo
 consules a re publica provinciarum foedere retraxisset,

organised

= nihil

insultabat, dominabatur, aliis pollicebatur, terrore ac metu multos, pluris etiam spe et promissis tenebat.

35 Quae cum essent eius modi, iudices, cum senatus duces nullos ac pro ducibus proditores aut potius apertos hostes haberet, equester ordo reus a consulibus citaretur, Italiae totius auctoritas repudiaretur, alii nominatim relegarentur, alii metu et periculo terrentur, arma essent in templis, armati in foro, eaque non silentio consulum dissimularentur, sed et voce et sententia comprobarentur, cum omnes urbem nondum excisam et eversam, sed iam captam atque oppressam videremus: tamen his tantis malis tanto bonorum studio, iudices, restitsemus; sed me alii metus atque aliae curae suspicionesque moverunt.

16 Exponam enim hodierno die, iudices, omnem rationem facti et consilii mei neque huic vestro tanto studio audiendi nec vero huic tantae multitudin³⁶ quanta mea memoria numquam ullo in iudicio fuit, deero. Nam si ego in causa tam bona tanto studio senatus, consensu tam incredibili bonorum omnium, tam parato *populo*, tota denique Italia ad omnem contentionem expedita cessi tribuni pl., despiciatissimi hominis, furori, contemptissimorum consulum levitatem audaciamque pertimui, nimium me timidum, 37 nullius animi, nullius consilii fuisse confiteor. Quid enim simile fuit in Q. Metello? cuius causam etsi omnes boni probabant, tamen neque senatus publice neque ullus ordo proprie neque suis decretis Italia cuncta susceperat. Ad suam enim quandam magis ille gloriam quam ad perspicuam salutem rei publicae *spiritus* sumpserat, cum unus in legem per vim latam iurare noluerat; denique videbatur ea condicione tam fortis fuisse, ut cum patriae caritate constantiae gloriam commutaret. Erat autem res ei cum exercitu C. Marii invicto, habebat inimicum C. Marium, conservatorem patriae, sextum iam illum consulatum gerentem; res erat cum L. Saturnino, iterum tribuno pl., vigilante

homine et in causa populari si non moderate, at certe
 populariter abstinenterque versato. Cessit, ne aut
 victus a fortibus viris cum dedecore caderet aut victor
 multis et fortibus civibus rem publicam orbaret.
 5 Meam causam senatus palam, equester ordo acerrime, 38
 cuncta Italia publice, omnes boni proprie enixeque
 susceperant. Eas res gesseram, quarum non unus
 auctor, sed dux omnium voluntatis fuisset, quaeque
 non modo ad singularem meam gloriam, sed ad com-
 10 munem salutem omnium civium et prope gentium
 pertinerent; ea condicione gesseram, ut meum factum
 semper omnes praestare tuerique deberent. Erat autem 17
 mihi contentio non cum victore exercitu, sed cum
 operis conductis et ad diripiendam urbem concitatis;
 15 habebam inimicum non C. Marium, terrorem hostium,
 spem subsidiumque patriae, sed duo inportuna pro-
 digia, quos egestas, quos aeris alieni magnitudo,
 quos levitas, quos improbitas tribuno pl. constrictos
 addixerat; nec mihi erat res cum Saturnino, qui 39
 20 quod a se quaestore Ostiensi per ignominiam ad
 principem et senatus et civitatis, M. Scaurum, rem
 frumentariam tralatam sciebat, dolorem suum magna
 contentione animi persequabatur, sed cum scurrarum
 locupletium scorto, cum sororis adultero, cum stupro-
 25 rum sacerdote, cum venefico, cum testamentario, cum
 sicario, cum latrone; quos homines si, id quod facile
 factu fuit, et quod fieri debuit, quodque a me optimi
 et fortissimi cives flagitabant, vi armisque superassem,
 non verebar, ne quis aut vim vi depulsam reprehen-
 30 deret aut perditorum civium vel potius domesticorum
 hostium mortem maereret. Sed me illa moverunt:
 Omnibus in contionibus illa furia clamabat se, quae
 faceret contra salutem meam, facere auctore Cn.
 Pompeio, clarissimo viro mihi et nunc et, quoad
 35 licuit, amicissimo. M. Crassus, quocum mihi omnes
 erant amicitiae necessitudines, vir fortissimus, ab
 eadem illa peste infestissimus esse meis fortunis

praedicabatur; C. Caesar, qui a me nullo meo merito
 alienus esse debebat, inimicissimus esse meae saluti
 40 ab eodem cotidianis contionibus dicebatur. His se
 tribus auctoribus in consiliis capiendis, adiutoribus
 in re gerenda esse usurum dicebat; ex quibus unum 5
 habere exercitum in Italia maximum, duo, qui privati
 tum essent, et Romae esse et parare, si vellent, exerci-
 tum posse idque facturos esse dicebat. Nec mihi
 ille iudicium populi nec legitimam aliquam conten-
 tionem nec disceptationem aut causae dictionem, sed 10
 vim, arma, exercitus, imperatores, castra denuntiabat.

18 Quid ergo? inimici oratio, vana praesertim, tam im-
 probe in clarissimos viros coniecta me movit? Me
 vero non illius oratio, sed eorum taciturnitas, in quos
 illa oratio tam improba conferebatur; qui tum quam- 15
 quam ob alias causas tacebant, tamen hominibus
 omnia timentibus tacendo loqui, non infitiando con-
 fiteri videbantur. Illi autem aliquo tum timore per-
 territi, quod acta illa atque omnis res anni superioris
 labefactari a praetoribus, infirmari a senatu atque a 20
 principibus civitatis putabant, tribunum popularem a
 se alienare nolebant suaque sibi propiora esse peri-

41 cula quam mea loquebantur. Sed tamen et Crassus
 a consulibus meam causam suscipiendam esse dicebat,
 et eorum fidem Pompeius inplorabat neque se priva- 25
 tum publice susceptae causae defuturum esse dicebat;
 quem virum studiosum mei, cupidissimum rei publicae
 conservandae domi meae certi homines ad eam rem
 positi monuerunt, ut esset cautior, eiusque vitae a
 me insidias apud me domi positas esse dixerunt, 30
 atque hanc eius suspicionem alii litteris mittendis,
 alii nuntiis, alii coram ipsi excitaverunt, ut ille, cum
 a me certe nihil timeret, ab illis, ne quid meo no-
 mine molirentur, sibi cavendum putaret. Ipse autem
 Caesar, quem maxime homines ignari veritatis mihi 35
 esse iratum putabant, erat ad portas, erat cum im-
 perio; erat in Italia eius exercitus, inque eo exer-

citu ipsius tribuni pl. inimici mei fratrem praefecerat.

Haec ergo cum viderem (neque enim erant occulta), senatum, sine quo civitas stare non posset, omnino de civitate esse sublatum, consules, qui duces publici consilii esse deberent, perfecisse, ut per ipsos publicum consilium funditus tolleretur, eos, qui plurimum possent, opponi omnibus contionibus falso, sed formidolose tamen auctores ad perniciem meam, contiones haberi cotidie contra me, vocem pro me ac pro re publica neminem mittere, intenta signa legionum existimari cervicibus ac bonis vestris falso, sed putari tamen, coniuratorum copias veteres et effusam illam ac dissipatam Catilinae importunam manum novo duce et insperata commutatione rerum esse renovatam: haec cum viderem, quid agerem, iudices? Scio enim tum non mihi vestrum studium, sed meum prope vestro defuisse. Contenderem contra tribunum pl. privatus armis? Vicissent improbos boni, fortes inertis; interfectus esset is, qui hac una medicina sola potuit a rei publicae peste depelli; quid deinde? quis reliqua praestaret? cui denique erat dubium, quin ille sanguis tribunicius, nullo praesertim publico consilio profusus, consules ultores et defensores esset habiturus? cum quidam in contione dixisset aut mihi semel pereundum aut bis esse vincendum. Quid erat bis vincere? Id profecto, ut, cum amentissimo tribuno pl. si decertassem, cum consulibus ceterisque eius ultoribus dimicarem. Ego vero, vel si pereundum fuisset ac non accipienda plaga mihi sanabilis, illi mortifera, qui imposuisset, semel perire tamen, iudices, maluissem quam bis vincere. Erat enim illa altera eius modi contentio, ut neque victi neque victores rem publicam tenere possemus. Quid, si in prima contentione vi tribunicia victus in foro cum multis bonis viris concidissem? Senatam consules, credo, vocassent, quem totum de civitate delerant; ad arma vocassent, qui ne vestitu

19
42

43

(43)

44

quidem defendi rem publicam sissent; a tribuno pl. post interitum *meum* dissedissent, qui eandem horam meae pestis et suorum praemiorum esse voluissent.

20 Unum [enim] mihi restabat illud, quod forsitan non
 45 nemo vir fortis et acris animi magnique dixerit: 5
 'Restitisses, repugnasses, mortem pugnans oppetisses.'
 De quo te, te, inquam, patria, testor et vos, penates patriique dei, me vestrarum sedum templorumque causa, me propter salutem meorum civium, quae mihi semper fuit mea carior vita, dimicationem caedemque 10 fugisse. Etenim, si mihi in aliqua nave cum meis amicis naviganti hoc, iudices, accidisset, ut multi ex multis locis praedones classibus eam navem se oppressuros minitarentur, nisi me unum sibi dedidissent, si id vectores negarent ac mecum simul interire quam 15 me tradere hostibus mallent, iecissem ipse me potius in profundum, ut ceteros conservarem, quam illos mei tam cupidos non modo ad certam mortem, sed in
 46 magnum vitae discrimen adducerem. Cum vero in hanc rei publicae navem ereptis senatui gubernaculis 20 fluitantem in alto tempestatibus seditionum ac discordiarum armatae tot classes, nisi ego essem unus deditus, incursum viderentur, cum proscriptio, caedes, direptio denuntiaretur, cum alii me suspitione periculi sui non defenderent, alii vetere odio bonorum incitarentur, alii inviderent, alii obstare sibi me arbitrarentur, alii ulcisci dolorem aliquem suum vellent, alii rem ipsam publicam atque hunc bonorum statum otiumque odissent et ob hasce causas tot tamque varias me unum deposcerent, depugnarem potius cum 30 summo non dicam exitio, sed periculo certe vestro liberorumque vestrorum quam [non] id, quod omnibus impendebat, unus pro omnibus susciperem ac subirem?

21 'Victi essent improbi.' At cives, at ab eo privato
 47 *armato*, qui sine armis etiam consul rem publicam 35 conservarat. Sin victi essent boni, qui superessent? nonne ad servos videtis rem publicam venturam fuisse?

An mihi ipsi, ut quidam putant, fuit mors aequo
 animo appetenda? Quid tum? mortemne fugiebam?
 An erat res ulla, quam mihi magis optandam putarem?
 aut ego illas res tantas in tanta improborum multi-
 tudine cum gerebam, non mihi mors, non exilium ob
 oculos versabatur? non haec denique a me tum tam-
 quam fata in ipsa re gerenda canebantur? An erat
 mihi in tanto luctu meorum, tanta diiunctione, tanta
 acerbitate, tanta spoliatione omnium rerum, quas mihi
 aut natura aut fortuna dederat, vita retinenda? tam
 eram rudis, tam ignarus rerum, tam expers con-
 siliis aut ingenii? nihil audieram, nihil videram, nihil
 ipse legendo quaerendoque cognoveram, nesciebam
 vitae brevem esse cursum, gloriae sempiternum; cum
 esset omnibus definita mors, optandum esse, ut vita,
 quae necessitati deberetur, patriae potius donata quam
 reservata naturae videretur? nesciebam inter sapien-
 tissimos homines hanc contentionem fuisse, ut alii
 dicerent animos hominum sensusque morte restringi,
 alii autem tum maxime mentes sapientium ac fortium
 virorum, cum ex corpore excessissent, sentire ac vigere?
 quorum alterum fugiendum non esse, carere sensu,
 alterum etiam optandum, meliore esse sensu. Denique,
 cum omnia semper ad dignitatem rettulisset nec sine
 ea quicquam expetendum esse homini in vita putassem,
 mortem, quam etiam virgines Athenis regis, opinor,
 Erechthei filiae pro patria contempsisse dicuntur, ego
 vir consularis tantis rebus gestis timerem? praesertim
 cum eius essem civitatis, ex qua C. Mucius solus in
 castra Porsennae venisset eumque interficere propo-
 sita sibi morte conatus esset; ex qua P. Decius pri-
 mum pater, post aliquot annos patria virtute prae-
 ditus filius se ac vitam suam instructa acie pro salute
 populi Romani victoriaque devovisset; ex qua innum-
 erabiles alii partim adipiscendae laudis, partim vi-
 tandae turpitudinis causa mortem in variis bellis
 aequissimis animis appetissent; in qua civitate ipse

meminisset patrem huius M. Crassi, fortissimum virum, ne videret victorem vivus inimicum, eadem sibi manu vitam exhausisse, qua mortem saepe hostibus optulisset.

22

49

Haec ego et multa alia cogitans hoc videbam, si ⁵ causam publicam mea mors peremisset, neminem unquam fore, qui auderet suscipere contra improbos civis salutem rei publicae. Itaque, non solum si vi interissem, sed etiam si morbo extinctus essem, fore ¹⁰ putabam ut exemplum rei publicae conservandae mecum simul interiret. Quis enim umquam me a senatu populoque Romano tanto omnium bonorum studio non restituto, quod certe, si essem interfectus, accidere non potuisset, ullam rei publicae partem cum sua minima invidia auderet attingere? Servavi igitur ¹⁵ rem publicam discessu meo, iudices; caedem a vobis liberisque vestris, vastitatem, incendia, rapinas meo dolore luctuque depuli et unus bis rem publicam servavi, semel gloria, iterum aerumna mea. Neque enim in hoc me hominem esse infitiabor umquam, ut ²⁰ me optimo fratre, carissimis liberis, fidissima coniuge, vestro conspectu, patria, hoc honoris gradu sine dolore caruisse glorier. Quod si fecissem, quod a me beneficium haberetis, cum pro vobis ea, quae mihi essent vilia, reliquisset? Hoc meo quidem animo summi ²⁵ in patriam amoris mei signum esse debet certissimum, quod, cum abesse ab ea sine summo dolore non possem, hunc me perpeti quam illam labefactari ab improbis ³⁰ malui. Memineram, iudices, divinum illum virum atque ex isdem quibus nos radicibus natum ad salutem huius imperii, C. Marium, summa senectute, cum vim prope iustorum armorum profugisset, primo senile corpus ³⁵ paludibus occultasse demersum, deinde ad infimorum ac tenuissimorum hominum Minturnensium misericordiam confugisse, inde navigio perparvo, cum omnis portus terrasque fugeret, in oras Africae desertissimas pervenisse. Atque ille vitam suam, ne inultus esset,

ad incertissimam spem et ad rei publicae fatum reser-
 vavit; ego, qui, quem ad modum multi in senatu me
 apse dixerunt, periculo rei publicae vivebam, quique
 ob eam causam consularibus litteris de senatus sen-
 5 tentia exteris nationibus commendabar, nonne, si meam
 vitam deseruissem, rem publicam prodidissem? in qua
 quidem nunc me restituto vivit mecum simul exem-
 plum fidei publicae. Quod si immortale retinetur, quis
 non intellegit immortalem hanc civitatem futuram? 23

10 Nam externa bella regum, gentium, nationum iam 51
 pridem ita extincta sunt, ut praeclare cum iis agamus,
 quos pacatos esse patiamur; denique ex bellica victoria
 non fere quemquam est invidia civium consecuta; do-
 mesticis malis et audacium civium consiliis saepe est
 15 resistendum, eorumque periculorum est in re publica
 retinenda medicina; quam omnem, iudices, perdidissetis,
 si meo interitu senatui populoque Romano doloris sui
 de me declarandi potestas esset erepta. Quare moneo
 vos, adulescentes, atque hoc meo iure praecipio, qui
 20 dignitatem, qui rem publicam, qui gloriam spectatis,
 ne, si quae vos aliquando necessitas ad rem publicam
 contra improbos civis defendendam vocabit, segniores
 sitis et recordatione mei casus a consiliis fortibus
 refugiatis. Primum non est periculum, ne quis um- 52

25 quam incidat in eius modi consules, praesertim si erit
 iis id, quod debetur, persolutum. Deinde numquam
 iam, ut spero, quisquam improbus consilio et auxilio
 bonorum se oppugnare rem publicam dicet illis ta-
 centibus nec armati exercitus terrorem opponet to-
 30 gatis; neque erit iusta causa ad portas sedenti impe-
 ratori, quare suum terrorem falso iactari opponique
 patiatur. Numquam denique erit tam oppressus se-
 natus, ut ei ne supplicandi quidem ac lugendi sit
 potestas, tam captus equester ordo, ut equites Romani
 35 a consule relegentur. Quae cum omnia atque etiam
 multo alia maiora, quae consulto praetereo, accidissent,
 videtis me tamen in meam pristinam dignitatem brevi meliore

tempore doloris interiecto rei publicae voce esse revocatum.

24

53

ita Sed ut revertar ad illud, quod mihi in hac omni
 est oratione propositum, omnibus malis illo anno
 scelere consulum rem publicam esse confectam, pri- 5
 mum illo ipso die, qui mihi funestus fuit, omnibus
 bonis luctuosus, cum ego me e complexu patriae con-
 spectuque vestro eripuissem et metu vestri periculi,
 non mei, furori hominis, sceleri, perfidiae, telis minis-
 que cessissem patriamque, quae mihi erat carissima, 10
 propter ipsius patriae caritatem reliquissem, cum
 meum illum casum tam horribilem, tam gravem, tam
 repentinum non solum homines, sed tecta urbis ac
 templa lugerent, nemo vestrum forum, nemo curiam,
 nemo lucem aspicere vellet: illo, inquam, ipso die — die 15
 dico, immo hora atque etiam puncto temporis eodem
 mihi rei publicae perniciēs, Gabinio et Pisoni pro-
 vincia rogata est. Pro dei immortales custodes et
 conservatores huius urbis atque imperii, quatenus illa
 in re publica monstra, quae scelera vidistis! Civis 20
 erat expulsus is, qui rem publicam ex senatus auctori-
 tate cum omnibus bonis defenderat, et expulsus non
 alio aliquo, sed eo ipso crimine. Erat autem expulsus
 sine iudicio, vi, lapidibus, ferro, servitio denique con-
 citato; lex erat lata vastato ac relicto foro et sicariis 25
 servisque tradito, et ea lex, quae ut ne ferretur, se-
 54 natus fuerat veste mutata. Hac tanta perturbatione
 civitatis ne noctem quidem consules inter meum *interi-
 tum* et suam praedam interesse passi sunt; statim
 me perculso ad meum sanguinem hauriendum et spi- 30
 rante etiam re publica ad eius spolia detrahenda ad-
 volaverunt. Omitto gratulationes, epulas, partitionem
 aerarii, beneficia, spem, promissa, praedam, laetitiam
 paucorum in luctu omnium; vexabatur uxor mea,
 liberi ad necem quaerebantur, gener, et Piso gener, 55
 a Pisonis consulis pedibus supplex reiciebatur, bona
 diripiebantur eaque ad consules deferebantur, domus

ardebat in Palatio; consules epulabantur. Quodsi meis incommodis laetabantur, urbis tamen periculo commoverentur.

Sed ut a mea causa iam recedam, reliquas illius ²⁵
 5 anni pestes recordamini (sic enim facillime perspicietis, quantam vim omnium remediorum a magistratibus proxumis res publica desiderarit), legum multitudinem cum earum, quae latae sunt, tum vero quae promulgatae fuerunt. Nam latae quidem sunt consulibus illis — tacentibus dicam? immo vero etiam adprobantibus, ut censoria notio et gravissimum iudicium sanctissimi magistratus de re publica tolleretur, ut collegia non modo illa vetera contra senatus consultum restituerentur, sed *ab* uno gladiatore innumerabilia alia nova conscriberentur, ut remissis senis ⁵⁵
 10 et trientibus quinta prope pars vectigalium tolleretur, ut Gabinio pro illa sua Cilicia, quam sibi, si rem publicam prodidisset, pactus erat, Syria daretur et uni helluoni bis de eadem re deliberandi et rogata
 20 *lege potestas per novam legem fieret* provinciae commutandae.

Mitto eam legem, quae omnia iura religionum, ²⁶
 auspiciorum, potestatum, omnis leges, quae sunt de ⁵⁶
 iure et de tempore legum rogandarum, una rogatione
 25 delevit, mitto omnem domesticam labem; etiam exterarum nationes illius anni furore conquassatas videbamus. Lege tribunicia Matris Magnae Pessinuntius ille sacerdos expulsus et spoliatus sacerdotio est fanumque sanctissimarum atque antiquissimarum religionum venditum pecunia grandi Brogitaro, impuro homini atque indigno illa religione, praesertim cum eam sibi ille non colendi, sed violandi causa appetisset; appellati reges a populo, qui id numquam ne ^{propone}
 a senatu quidem postulassent, reducti exules Byzantium condemnati tum, cum indemnati cives e civitate
 35 eiciebantur. Rex Ptolomaeus, qui si nondum erat 57 ipse a senatu socius appellatus, erat tamen frater

eius regis, qui cum esset in eadem causa, iam erat a senatu honorem istum consecutus, erat eodem genere eisdemque maioribus, eadem vetustate societatis, denique erat rex si nondum socius, at non hostis; pacatus, quietus, fretus imperio populi Romani regno paterno atque avito regali otio perfruebatur —: de hoc nihil cogitante, nihil suspicante eisdem operis suffragium ferentibus est rogatum, ut sedens cum purpura et sceptro et illis insignibus regiis praeconi publico subiceretur et imperante populo Romano, qui etiam bello victis regibus regna reddere consuevit, rex amicus nulla iniuria commemorata, nullis rebus repetitis cum bonis omnibus publicaretur.

27 Multa acerba, multa turpia, multa turbulenta habuit
 58 ille annus; tamen illi sceleri, quod in me illorum immanitas edidit, haud scio an recte hoc proximum esse dicamus. Antiochum Magnum illum maiores nostri magna belli contentione terra marique superatum intra montem Taurum regnare iusserunt, Asiam, qua illum multarunt, Attalo, ut is regnaret in ea, condonaverunt; cum Armeniorum rege Tigrane grave bellum nuper ipsi diuturnumque gessimus, cum ille iniuriis in socios nostros inferendis bello prope nos laccessisset. Hic et ipse per se vehemens fuit et acerrimum hostem huius imperii Mithridatem pulsum Ponto opibus suis regnoque defendit et a L. Lucullo, summo viro atque imperatore, pulsus animo tamen hostili cum reliquis suis copiis in pristina mente mansit. Hunc Cn. Pompeius cum in suis castris supplicem abiectum vidisset, erexit atque insigne regium, quod ille de suo capite abiecerat, reposuit et certis rebus imperatis regnare iussit nec minus et sibi et huic imperio gloriosum putavit constitutum a se regem quam constrictum videri. *Hic, qui bellum intulit*, gessit, qui et ipse hostis fuit populi Romani et acerrimum hostem in regnum recepit, qui conflixit, qui signa contulit, qui de imperio paene certavit, regnat hodie et amicitiae nomen ac

societatis, quod armis violarat, id precibus est consecutus; ille Cyprius miser, qui semper amicus, semper socius fuit, de quo nulla umquam suspicio durior aut ad senatum aut ad imperatores allata nostros est, 5 vivus, ut aiunt, est et videns cum victu ac vestitu suo publicatus. Em, cur ceteri reges stabilem esse suam fortunam arbitrentur, cum hoc illius funesti anni prodito exemplo videant per tribunum aliquem et sescentas operas se fortunis spoliari et regno omni 10 posse nudari!

At etiam eo negotio M. Catonis splendorem maculare voluerunt ignari, quid gravitas, quid integritas, quid magnitudo animi, quid denique virtus valeret, quae in tempestate saeva quieta est et lucet in tenebris et pulsa loco manet tamen atque haeret in patria splendetque per sese semper neque alienis umquam sordibus obsolescit. Non illi ornandum M. Catonem, sed relegandum, nec illi committendum illud negotium, sed inponendum putaverunt, qui in contione palam 20 dixerint linguam se evellisse M. Catoni, quae semper contra extraordinarias potestates libera fuisset. Sentient, ut spero, brevi tempore manere libertatem illam atque hoc etiam, si fieri potuerit, esse maiorem, quod cum consulibus illis M. Cato, etiam cum iam desperasset aliquid auctoritate sua profici posse, tamen voce ipsa ac dolore pugnavit et post meum discessum iis Pisonem verbis flens meum et rei publicae casum vexavit, ut illum hominem perditissimum atque impudentissimum paene iam provinciae paeniteret. Cur 61 igitur rogationi paruit? Quasi vero ille non in alias 30 quoque leges, quas iniuste rogatas putaret, iam ante iuravit! Non offert se ille istis temeritatibus, ut, cum rei publicae nihil prosit, se civi rem publicam privet. Consule me cum esset designatus tribunus pl., obtulit in discrimen vitam suam; dixit eam sententiam, cuius invidiam capitis periculo sibi praestandam videbat; dixit vehementer, egit acriter, ea, quae sensit,

prae se tulit, dux, auctor, ^{republicae} auctor rerum illarum fuit, non quo periculum suum non videret, sed in tanta rei publicae tempestate nihil sibi nisi de patriae periculis cogitandum putabat.

29 Consecutus est ipsius tribunatus. Quid ego de 5
 62 singulari magnitudine animi eius ac de incredibili virtute dicam? Meministis illum diem, cum templo a collega occupato, nobis omnibus de vita eius viri et civis timentibus ipse animo firmissimo venit in templum et clamorem hominum auctoritate, inpetum 10 inproborum virtute sedavit. Adiit tum periculum, sed adiit ob eam causam, quae quanta fuerit, iam mihi dicere non est necesse. At si isti Cypriae rogationi sceleratissimae non paruisset, haereret illa nihilo minus rei publicae turpitude; regno enim iam publicato de ipso 15 Catone erat nominatim rogatum. Quod ille si repudiasset, dubitatis, quin ei vis esset allata, cum omnia acta illius anni per unum illum labefactari viderentur?

63 Atque etiam hoc videbat, quoniam illa in re publica macula regni publicati maneret, quam nemo iam posset 20 eluere, quod ex malis boni posset in rem publicam pervenire, id utilius esse per se conservari quam per alios. Atque ille etiamsi alia quapiam vi expelleretur illis temporibus ex hac urbe, facile pateretur. Etenim, *and by the way* qui superiore anno senatu caruisset, quo si tum ve- 25 niret, me tamen socium suorum in re publica consiliorum videre posset, is aequo animo tum me expulso et meo nomine cum universo senatu, tum sententia sua condemnata in hac urbe esse posset? Ille vero eidem tempori cui nos, eiusdem furori, eis- 30 dem consulibus, eisdem minis, insidiis, periculis cessit. Luctum nos hausimus maiorem, dolorem ille animi non minorem.

30 His de tot tantisque iniuriis in socios, in reges, 64 in civitates liberas consulum querella esse debuit; in 35 eius magistratus tutela reges atque exterae nationes semper fuerunt. Ecquae vox unquam est audita

consulum? Quamquam quis audiret, si maxime queri
vellent? De Cyprio rege quererentur, qui me civem
nullo meo crimine patriae nomine laborantem non
modo stantem non defenderunt, sed ne iacentem quidem
5 protexerunt? Cesseram, si alienam a me plebem
fuisse voltis, quae non fuit, invidiae; si commoveri
omnia videbantur, tempori; si vis suberat, armis; si
societas magistratum, pactioni; si periculum civium,
rei publicae. Cur, cum de capite civis (non disputo, ⁶⁵
10 cuius modi civis) et de bonis proscriptio ferretur, cum
et sacratis legibus et XII tabulis sanctum esset, ut ne
cui privilegium inrogari liceret neve de capite nisi
comitiis centuriatis rogari, nulla vox est audita con-
sulum, constitutumque est illo anno, quantum in illis
15 duabus huius imperii pestibus fuit, iure posse per
operas concitatas quemvis civem nominatim tribuni
pl. concilio ex civitate exturbari? Quae vero pro- ⁶⁶
mulgata illo anno fuerint, quae promissa multis, quae
conscripta, quae sperata, quae cogitata, quid dicam?
20 Qui locus orbi terrae iam non erat alicui destinatus?
cuius negotii publici cogitari, optari, fingi curatio
potuit, quae non esset attributa atque discripta? quod
genus imperii aut quae provincia, quae ratio aut flau-
dae aut conflandae pecuniae non reperiebatur? quae
25 regio orave terrarum erat latior, in qua non regnum
aliquod statueretur? quis autem rex erat, qui illo anno
non aut emendum sibi, quod non habebat, aut redi-
mendum, quod habebat, arbitraretur? quis provinciam,
quis pecuniam, quis legationem a senatu petebat?
30 Damnatis de vi restitutio, consulatus petitio ipsi illi
populari sacerdoti comparabatur. Haec gemebant
boni, sperabant improbi, agebat tribunus pl., consules
adiuvabant.

Hic aliquando, serius, quam ipse vellet, Cn. Pom- ³¹
35 peius invitissimis iis, qui mentem optimi ac fortissimi
viri suis consiliis fictisque terroribus a defensione meae
salutis averterant, excitavit illam suam non sopitam, ⁶⁷

sed suspicione aliqua retardatam consuetudinem rei
 publicae bene gerendae. Non est passus ille vir, qui
 sceleratissimos civis, qui acerrimos hostis, qui maxi-
 mas nationes, qui reges, qui gentis feras atque inau-
 ditas, qui praedonum infinitam manum, qui etiam
 servitia virtute victoriaque domuisset, qui omnibus
 bellis terra marique compressis imperium populi Ro-
 mani orbis terrarum terminis definisset, rem publicam
 everti scelere paucorum, quam ipse non solum con-
 siliis, sed etiam sanguine suo saepe servasset; ac-
 cessit ad causam publicam, restitit auctoritate sua
 reliquis rebus, questus est de praeteritis. Fieri quae-
 68 dam ad meliorem spem inclinatio visa est. Decrevit
 senatus frequens de meo reditu Kalendis Iuniis dis-
 sentiente nullo referente L. Ninnio, cuius in mea
 causa numquam fides virtusque contremuit. Inter-
 cessit Ligus iste nescio qui, additamentum inimicorum
 meorum. Res erat et causa nostra eo iam loci, ut
 erigere oculos et vivere videretur. Quisquis erat, qui
 aliquam partem in meo luctu sceleris Clodiani atti-
 gisset, quocumque venerat, quod iudicium cumque sub-
 ierat, damnabatur; inveniebatur nemo, qui se suffragium
 de me tulisse confiteretur. Decesserat ex Asia frater
 meus magno squalore, sed multo etiam maiore mae-
 rore. Huic ad urbem venienti tota obviam civitas
 cum lacrimis gemituque processerat; loquebatur libe-
 rius senatus; concurrebant equites Romani; Piso ille,
 gener meus, cui fructum pietatis suae neque ex me
 neque a populo Romano ferre licuit, a propinquo suo
 socerum suum flagitabat; omnia senatus reiciebat,
 nisi de me primum consules rettulissent.

32 Quae cum res iam manibus teneretur, et cum con-
 69 sules provinciarum pactione libertatem omnem per-
 didissent, qui, cum in senatu privati, ut de me sen-
 tentias dicerent, flagitabant, legem illi se Clodiam
 timere dicebant, cum hoc non possent iam diutius
 sustinere, initur consilium de interitu Cn. Pompei.

Quo patefacto ferroque deprehenso ille inclusus domi tamdiu fuit, quamdiu inimicus meus in tribunatu. De meo reditu octo tribuni promulgaverunt. Ex quo intellectum est non mihi absenti crevisse amicos, in
 5 ea praesertim fortuna, in qua non nulli etiam, quos esse putaveram, non erant, sed eos voluntatem semper eandem, libertatem non eandem semper habuisse. Nam ex novem tribunis, quos tunc habueram, unus me ab-
 10 ginibus arripuit, quo magis nationis eius esse quam generis videretur. Hoc igitur anno magistratibus 70
 novis designatis cum omnes boni omnem spem melioris status in eorum fidem convertissent, princeps P. Lentulus auctoritate ac sententia sua Pisone et
 15 Gabinio repugnantibus causam suscepit tribunisque pl. octo referentibus praestantissimam de me sententiam dixit. Qui cum ad gloriam suam atque ad amplissimi beneficii gratiam magis pertinere videret causam illam integram ad suum consulatum reservari,
 20 tamen rem talem per alios citius quam per se tardius confici malebat.

Hoc interim tempore P. Sestius, iudices, designatus iter ad C. Caesarem pro mea salute suscepit.
 25 Quid egerit, quantum profecerit, nihil ad causam (equidem existimo, si ille, ut arbitror, aequus nobis fuerit, nihil ab hoc profectum; sin iratior, non multum); sed tamen sedulitatem atque integritatem hominis videtis. Ingredior iam in Sesti tribunatum; nam hoc primum iter designatus rei publicae causa
 30 suscepit; pertinere et ad concordiam civium putavit et ad perficiendi facultatem animum Caesaris a causa non abhorrere. Abiit ille annus; respirasse homines videbantur nondum re, sed spe rei publicae recuperandae. Exierunt malis ominibus atque execrationibus duo vulturii paludati. Quibus utinam ipsis evenissent ea, quae tum homines precabantur! neque nos provinciam Macedoniam cum exercitu neque equitatum

72 in Syria et cohortis optimas perdissemus. Ineunt magistratum tribuni pl.; qui omnes se de me promulgaturos confirmarant; ex iis princeps emitur ab inimicis meis is, quem homines in luctu inridentes Gracchum vocabant, quoniam id etiam fatum civitatis fuit, 5 ut illa ex vepreculis extracta nitedula rem publicam conaretur adrodere. Alter vero, non ille Serranus ab aratro, sed ex deserto † gaviolaeliore a Galatis Gaviis in Calatinos Atilios insitus, subito nominibus in tabulas relatis nomen suum de tabula sustulit. Veniunt 10 Kalendae Ianuariae. Vos haec melius scire potestis, equidem audita dico, quae tum frequentia senatus, quae expectatio populi, qui concursus legatorum ex Italia cuncta, quae virtus, actio, gravitas P. Lentuli consulis fuerit, quae etiam collegae eius moderatio de 15 me. Qui cum inimicitias sibi mecum ex rei publicae dissensione susceptas esse dixisset, eas se patribus conscriptis dixit et temporibus rei publicae permisurum.

34 Tum princeps rogatus sententiam L. Cotta dixit 20
73 id, quod dignissimum re publica fuit, nihil de me actum esse iure, nihil more maiorum, nihil legibus; non posse quemquam de civitate tolli sine iudicio; de capite non modo ferri, sed ne iudicari quidem posse nisi comitiis centuriatis; vim fuisse illam, flam- 25 mam quassatae rei publicae perturbatorumque temporum; iure iudiciisque sublatis, magna rerum permutatione inpendente declinasse me paulum et spe reliquae tranquillitatis praesentis fluctus tempestatemque fugisse. Quare, cum absens rem publicam non minus 30 magnis periculis quam quodam tempore praesens liberassem, non restitui me solum, sed etiam ornari a senatu decere. Disputavit etiam multa prudenter, ita de me illum amentissimum et profligatissimum hostem pudoris et pudicitiae scripsisse, quae scripsisset, iis verbis, rebus, sententiis, ut, etiamsi iure esset rogatum, tamen vim habere non posset. Quare me, 35

qui nulla lege abessem, non restitui lege, sed revo-
 cari senatus auctoritate oportere. Hunc nemo erat ⁷⁴
 quin verissime sentire diceret. Sed post eum roga-
 tus Cn. Pompeius adprobata laudataque Cottae sen-
 tentia dixit sese otii mei causa, ut omni populari
 concitatione defungerer, censere, ut ad senatus aucto-
 ritatem populi quoque Romani beneficium erga me
 adiungeretur. Cum omnes certatim aliusque alio gra-
 vius atque ornatus de mea salute dixisset fieretque
 10 sine ulla varietate discessio, surrexit, ut scitis, Atilius ^{vota}
 hic Gavianus; nec ausus est, cum esset emptus, inter-
 cedere; noctem sibi ad deliberandum postulavit. Cla-
 mor senatus, querellae, preces, socer ad pedes abiectus.
 Ille se adfirmare postero die moram nullam esse factu-
 rum. Creditum est; discessum est. Illi interea deli-
 beratori merces longa interposita nocte duplicata est.
 Consecuti dies pauci omnino Ianuario mense, per quos
 senatum haberi liceret; sed tamen actum nihil nisi de
 me. Cum omni mora, ludificatione, calumnia senatus
 20 auctoritas impediretur, venit tandem *in* concilio de
 me agendi dies, VIII Kal. Febr. Princeps rogationis,
 vir mihi amicissimus, Q. Fabricius, templum aliquanto
 ante lucem occupavit. Quietus eo die Sestius, is qui
 est de vi reus; actor hic defensorque causae meae
 25 nihil progreditur, consilia expectat inimicorum meo-
 rum. Quid? illi, quorum consilio P. Sestius in iudi-
 cium vocatur, quo se pacto gerunt? Cum forum,
 comitium, curiam multa de nocte armatis hominibus
 ac servis plerisque occupavissent, impetum faciunt
 30 in Fabricium, manus adferunt, occidunt non nullos,
 vulnerant multos. Venientem in forum virum opti-
 mum et constantissimum, M. Cispium, tribunum pl.,
 vi depellunt, caedem in foro maximam faciunt uni-
 versique dstrictis gladiis et cruentis in omnibus fori
 35 partibus fratrem meum, virum optimum, fortissimum
 meique amantissimum, oculis quaerebant, voce posce-
 bant. Quorum ille telis libenter in tanto luctu ac

desiderio mei non repugnandi, sed moriendi causa corpus obtulisset suum, nisi suam vitam ad spem mei reditus reservasset. Subiit tamen vim illam nefariam consceleratum latronum et, cum ad fratris salutem a populo Romano deprecandam venisset, pulsus e 5 rostris in comitio iacuit seque servorum et libertorum corporibus obtexit vitamque tum suam noctis et fugae praesidio, non iuris iudiciorumque defendit.

77 Meministis tum, iudices, corporibus civium Tiberim compleri, cloacas refarciri, e foro spongiis effingi 10 sanguinem, ut omnes tantam illam copiam et tam magnificum apparatus non privatum aut plebeium, sed patricium et praetorium esse arbitrarentur.

36 Nihil neque ante hoc tempus neque hoc ipso turbulentissimo die criminamini Sestium. Atqui vis in 15 foro versata est. Certe; quando enim maior? Lapidationes persaepe vidimus, non ita saepe, sed nimium tamen saepe gladios, caedem vero tantam, tantos acervos corporum extractos nisi forte illo Cinnano atque Octaviano die quis umquam in foro vidit? 20 Qua ex concitatione animorum? Nam ex pertinacia aut constantia intercessoris oritur saepe seditio culpa atque improbitate latoris commodo aliquo *proposito* imperitis aut largitione, oritur ex concertatione magistratum, oritur sensim ex clamore primum, deinde 25 aliqua discessione contionis, vix sero et raro ad manus pervenitur; nullo vero verbo facto, nulla contione advocata, nulla *lata* lege concitatam nocturnam seditionem quis audivit? 30 An veri simile est, ut civis Romanus aut homo liber quisquam cum gladio in forum descenderit ante lucem, ne de me ferri pateretur, praeter eos, qui ab illo pestifero ac perditio civiam pridem rei publicae sanguine saginantur? Hic iam de ipso accusatore quaero, qui P. Sestium queritur cum multitudine in tribunatu et cum praesidio 35 magno fuisse, num illo die fuerit. Certe non fuit. Victa igitur est causa rei publicae, et victa non auspi-

ciis, non intercessione, non suffragiis, sed vi, manu, ferro. Nam si obnuntiasset Fabricio is praetor, qui se servasse de caelo dixerat, accepisset res publica plagam, sed eam, quam acceptam gemere posset; si intercessisset conlega Fabricio, laesisset rem publicam, sed rei publicae iure laesisset. Gladiatores tu novicios pro expectata aedilitate suppositos cum sicariis e carcere emissis ante lucem inmittas, magistratus templo deicias, caedem maximam facias, forum purges et, cum omnia vi et armis egeris, accuses eum, qui se praesidio munierit, non ut te oppugnaret, sed ut vitam suam posset defendere?

Atqui ne ex eo quidem tempore id egit Sestius, ut a suis munitus tuto in foro magistratum gereret, rem publicam administraret. Itaque fretus sanctitate tribunatus cum se non modo contra vim et ferrum, sed etiam contra verba atque interfationem legibus sacratis esse armatum putaret, venit in templum Castoris, obnuntiavit consuli: cum subito manus illa Clodiana in caede civium saepe iam victrix exclamat, incitatur, invadit; inermem atque inparatum tribunum alii gladiis adoriuntur, alii fragmentis saeptorum et fustibus. A quibus hic multis vulneribus acceptis ac debilitato corpore et contrucidato se abiecit exanimatus neque ulla alia re ab se mortem nisi opinione mortis depulit. Quem cum iacentem et concisum plurimis vulneribus extremo spiritu exsanguem et confectum viderent, defetigatione magis et errore quam misericordia et modo aliquando caedere destiterunt. Et causam dicit Sestius de vi? quid ita? Quia vivit. At id non sua culpa; plaga una illa extrema defuit, quae si accessisset, reliquum spiritum exhausisset. Accusa Lentidium; non percussit locum; male dic Titio, Sabino homini Reatino, cur tam temere exclamarit occisum. Ipsum vero quid accusas? num defuit gladiis, num repugnavit, num, ut gladiatoribus imperari solet, ferrum non recepit?

38 An haec ipsa vis est, non posse emori? an illa, quod
 tribunus pl. templum cruentavit? an, quod, cum
 esset ablatum primumque resipisset, non se referri
datim
charge 81 iussit? Ubi est crimen? quid reprehenditis? Hic
 quaero, iudices: Si illo die gens ista Clodia, quod 5
 facere voluit, effecisset, si P. Sestius, qui pro occiso
 relictus est, occisus esset, fuistisne ad arma ituri?
 fuistisne vos ad patrium illum animum maiorumque
 virtutem excitaturi? fuistisne aliquando rem publicam
 a funesto latrone repetituri? an etiam tum quiesce- 10
 retis, cunctaremini, timeretis, cum rem publicam a
 facinosissimis sicariis et a servis esse oppressam
 atque conculcatam videretis? Cuius igitur mortem
 ulcisceremini, siquidem liberi esse et habere rem publi-
 cam cogitaretis, de eius virtute vivi quid vos loqui, 15
 quid sentire, quid cogitare, quid iudicare oporteat,
 82 dubitandum putatis? At vero ipsi illi paricidae,
 quorum ecfrenatus furor alitur inpunite diuturna,
 adeo vim facinoris sui perhorruerunt, ut, si paulo
 longior opinio mortis Sesti fuisset, Gracchum illum 20
 suum transferendi in nos criminis causa occidere
 cogitarint. Sensit rusticulus non incautus (neque
 enim homines nequam tacere potuerunt) suum sau-
 guinem quaeri ad restinguendam invidiam facinoris
 Clodiani; mulioniam paenulam arripuit, cum qua pri- 25
 mum Romam ad comitia venerat; messoria se corbe
 contextit. Cum quaererent alii Numerium, alii Quin-
 tium, gemini nominis errore servatus est. Atque hoc
 scitis omnes, usque adeo hominem in periculo fuisse,
 quoad scitum est Sestium vivere. Quod ni esset pate- 30
 factum paulo citius, quam vellem, non illi quidem
 morte mercennarii sui transferre potuissent invidiam,
 in quos putabant, sed acerbissimi sceleris infamiam
 83 grato quodam scelere minuissent. Ac si tum P. Se-
 stius, iudices, in templo Castoris animam, quam vix 35
 retinuit, edidisset, non dubito, quin, si modo esset in
 re publica senatus, si maiestas populi Romani re-

vixisset, aliquando statua huic ob rem publicam interfecto in foro statueretur. Nec vero illorum quisquam, quos a maioribus nostris morte obita positos in illo loco atque in rostris conlocatos videtis, esset P. Sestio
 5 aut acerbitate mortis aut animo in rem publicam praeponendus; qui cum causam civis calamitosi, causam amici, causam bene de re publica meriti, causam senatus, causam Italiae, causam rei publicae suscepisset, cumque auspiciis religionique parens obnuntiaret, quod
 10 senserat, luce palam a nefariis pestibus in deorum hominumque conspectu esset occisus sanctissimo in templo, sanctissima in causa, sanctissimo in magistratu. Eius igitur vitam quisquam spoliandam ornamentis esse dicet, cuius mortem ornandam monumento
 15 sempiterno putaretis?

‘Homines’, inquit, ‘emisti, coëgisti, parasti.’ Quid
 39
 84
 uti faceret? senatum opsideret, civis indemnatos expelleret, bona diriperet, aedis incenderet, tecta disturberet, templa deorum immortalium inflammaret, tribunos pl. ferro e rostris expelleret, provincias, quas
 20 vellet, quibus vellet, venderet, reges appellaret, rerum capitalium condemnatos in liberas civitates per legatos nostros reduceret, principem civitatis ferro opsesum teneret? Haec ut efficere posset, quae fieri nisi
 25 armis oppressa re publica nullo modo poterant, idcirco, credo, manum sibi P. Sestius et copias comparavit. ‘At nondum erat maturum, nondum res ipsa ad eius modi praesidia viros bonos compellebat.’ Pulsi nos eramus non omnino ista manu sola, sed
 30 tamen non sine ista; vos taciti maerebatis. Captum 85
 erat forum anno superiore aede Castoris tamquam arce aliqua a fugitivis occupata; silebatur. Omnia hominum cum egestate tum audacia perditorum clamore, concursu, vi, manu gerebantur; perferebatis.
 35 Magistratus templis pellebantur, alii omnino aditu ac foro prohibebantur; nemo resistebat. Gladiatores ex praetoris comitatu comprehensi, in senatum introducti,

confessi, in vincla coniecti a Milone, emissi a Serrano;
 mentio nulla. Forum corporibus civium Romanorum
 constratum caede nocturna; non modo nulla nova ^{apud}
 quaestio, sed etiam vetera iudicia sublata. Tribunum
 pl. plus viginti vulneribus acceptis iacentem moribun- 5
 dumque vidistis; alterius tribuni pl., [divini] hominis
 (dicam enim, quod sentio, et quod mecum sentiunt
 omnes) divini, insigni quadam, inaudita, nova magni-
 tudine animi, gravitate, fide praediti, domus est oppu-
 gnata ferro, facibus, exercitu Clodiano. Et tu hoc 10
 loco laudas Milonem et iure laudas. Quem enim um-
 quam virum tam immortalis virtute vidimus? qui nullo
 praemio proposito praeter hoc, quod iam contritum
 et contemptum putatur, iudicium bonorum omnia 15
 pericula, summos labores, gravissimas contentiones
 inimicitiasque suscepit, qui mihi unus ex omnibus
 civibus videtur re docuisse, non verbis, et quid oport-
 teret a praestantibus viris in re publica fieri et quid
 necesse esset, oportere hominum audacium eversorum
 rei publicae sceleri legibus et iudiciis resistere; si leges 20
 non valerent, iudicia non essent, si res publica vi
 consensuque audacium armis oppressa teneretur, prae-
 sidio et copiis defendi vitam et libertatem necesse
 esse. Hoc sentire prudentiae est, facere fortitudinis,
 et sentire vero et facere perfectae cumulataeque vir- 25
 tutis. Adiit ad rem publicam tribunus pl. Milo — (de
 cuius laude plura dicam, non quo aut ipse haec dici
 quam existimari malit aut ego hunc laudis fructum
 praesenti libenter impertiam, praesertim cum verbis
 consequi non possim, sed quod existimo, si Milonis 30
 causam accusatoris voce conlaudatam probaro, vos in
 hoc crimine parem Sesti causam existimaturos) adiit
 igitur T. Annius ad causam rei publicae sic, ut
 civem patriae recuperare vellet ereptum. Simplex
 causa, constans ratio, plena consensionis omnium, 35
 plena concordiae. Collegas adiutores habebat; con-
 sulis alterius summum studium, alterius animus paene

placatus, de praetoribus unus alienus, senatus incredibilis voluntas, equitum Romanorum animi ad causam excitati, erecta Italia. Duo soli erant empti ad impediendum; qui si homines despecti et contempti tantam rem sustinere non potuissent, se causam, quam
 5 susceperat, nullo labore peracturum videbat. Agebat auctoritate, agebat consilio, agebat per summum ordinem, agebat exemplo bonorum ac fortium civium; quid re publica, quid se dignum esset, quis ipse esset, quid
 10 sperare, quid maioribus suis reddere deberet, diligentissime cogitabat.

Huic gravitati hominis videbat ille gladiator se, ⁴¹
 si moribus ageret, parem esse non posse; ad ferrum, ⁸⁸
 faces, ad cotidianam caedem, incendia, rapinas se cum
 15 exercitu suo contulit; domum oppugnare, itineribus occurrere, vi lacessere et terrere coepit. Non movit hominem summa gravitate summaque constantia; sed quamquam dolor animi, innata libertas, prompta excellensque virtus fortissimum virum hortabatur, vi vim
 20 oblatam, praesertim saepius, ut frangeret et refutaret, tanta moderatio fuit hominis, tantum consilium, ut contineret dolorem neque eadem se re ulcisceretur, qua esset lacessitus, sed illum tot iam in funeribus rei publicae exultantem ac tripudiantem legum, si
 25 posset, laqueis constringeret. Descendit ad accusandum. ⁸⁹
 Quis umquam tam proprie rei publicae causa, nullis inimiciis, nullis praemiis, nulla hominum postulatione aut etiam opinione id eum umquam esse facturum? Fracti erant animi hominis; hoc enim accusante pristini illius sui iudicii turpitudinem desperabat.
 30 Ecce tibi consul, praetor, tribunus pl. nova novi generis edicta proponunt, ne reus adsit, ne citetur, ne quaeratur, ne mentionem omnino cuiquam iudicum aut iudiciorum facere liceat! Quid ageret vir ad virtutem, dignitatem, gloriam natus vi sceleratorum hominum conroborata, legibus iudiciisque sublatis?
 35 Cervices tribunus pl. privato, praestantissimus vir

profligatissimo homini daret an causam susceptam abiceret an se domi contineret? Et vinci turpe putavit et deterreri et latere; perfecit, ut, quoniam sibi in illum legibus uti non liceret, illius vim neque in suo neque in rei publicae periculo pertimesceret. 5

42 Quo modo igitur hoc in genere praesidii comparati
90 accusas Sestium, cum idem laudes Milonem? An, qui sua tecta defendit, qui ab aris, focis ferrum flammamque depellit, qui sibi licere volt tuto esse in foro, in templo, in curia, iure praesidium comparat; qui vulneribus, quae cernit cotidie toto corpore, monetur, ut aliquo praesidio caput et cervices et iugulum ac latera
91 tutetur, hunc de vi accusandum putas? Quis enim nostrum, iudices, ignorat ita naturam rerum tulisse, ut quodam tempore homines nondum neque naturali 15 neque civili iure descripto fusi per agros ac dispersi vagarentur tantumque haberent, quantum manu ac viribus per caedem ac vulnera aut eripere aut retinere potuissent? Qui igitur primi virtute et consilio praestanti extiterunt, ii perspecto genere humanae docilitatis atque ingenii dissipatos unum in locum 20 congregarunt eosque ex [ec]feritate illa ad iustitiam atque ad mansuetudinem transdixerunt. Tum res ad communem utilitatem, quas publicas appellamus, tum
in hunc conventicula hominum, quae postea civitates nominatae sunt, tum domicilia coniuncta, quas urbes dicimus, invento et divino iure et humano moenibus saepserunt. 25
92 Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate et illam immanem nihil tam interest quam ius atque vis. Horum utro uti nolumus, altero est utendum. Vim volumus extinguere; ius valeat necesse est, id est iudicia, quibus omne ius continetur. Iudicia displicent aut nulla sunt; vis dominetur necesse est. Hoc vident omnes; Milo et vidit et fecit, ut ius experiretur, vim depelleret. Altero uti voluit, ut virtus audaciam vinceret; altero usus necessario est, ne virtus ab audacia 35 vinceretur. Eademque ratio fuit Sesti si minus in

accusando (neque enim per omnis fuit idem fieri necesse), at certe in necessitate defendendae salutis suae praesidioque contra vim et manum comparando.

O di immortales! quemnam ostenditis exitum nobis,⁴³
 5 quam spem rei publicae datis? quotus quisque in-⁹³
 venietur tanta virtute vir, qui optimam quamque cau-
 sam rei publicae amplectatur, qui bonis viris deser-
 viat, qui solidam laudem veramque quaerat? cum sciat
 duo illa rei publicae paene fata, Gabinium et Pisonem,
 10 alterum haurire cotidie ex pacatissimis atque opulen-
 tissimis Syriae gazis innumerabile pondus auri, bellum
 inferre quiescentibus, ut eorum veteres inlibatasque
 divitias in profundissimum libidinum suarum gurgitem
 profundat, villam aedificare in oculis omnium tantam,
 15 tugurium ut iam videatur esse illa villa, quam ipse
 tribunus pl. pictam olim in contionibus explicabat,
 quo fortissimum ac summum civem in invidiam homo
 castus ac non cupidus vocaret; alterum Thracibus ac⁹⁴
 Dardanis primum pacem maxima pecunia vendidisse,
 20 deinde, ut illi pecuniam conficere possent, vexandam
 iis Macedoniam et spoliandam tradidisse, eundemque
 bona creditorum civium Romanorum cum debitoribus
 Graecis divisisse, cogere pecunias maximas a Dyrra-
 chinis, spoliare Thessalos, certam Achaeis in annos
 25 singulos pecuniam imperavisse neque tamen ullo in
 publico aut religioso loco signum aut tabulam aut
 ornamentum reliquisse; illos sic includere, quibus omne
 supplicium atque omnis iure optumo poena debetur;
 reos esse hos duos, quos videtis. Omitto iam Nume-
 30 rium, Serranum, Aelium, quisquilias seditionis Clodia-
 nae; sed tamen hi quoque etiam nunc volitant, ut
 videtis, nec, dum vos de vobis aliquid timebitis, illi
 umquam de se pertimescent.

Nam quid ego de aedile ipso loquar, qui etiam⁴⁴
 35 diem dixit et accusavit de vi Milonem? Neque hic⁹⁵
 tamen ulla umquam iniuria adducetur, ut eum tali
 virtute tantaque firmitate animi se in rem publicam

fuisse paeniteat; sed qui haec vident adulescentes, quonam suas mentes conferent? Ille, qui monumenta publica, qui aedēs ^{innumerae} sacras, qui domos inimicorum suo-^{rum} oppugnavit, excidit, incendit, qui stipatus semper sicariis, saeptus armatis, munitus indicibus fuit, quorum hodie copia redundat, qui et peregrinam manum facinerosorum concitavit et servos ad caedem idoneos emit et in tribunatu carcerem totum in forum effudit, volitat aedilis, accusat eum, qui aliqua ex parte eius furorem exultantem repressit; hic, qui se est tutatus sic, ut in privata re deos penatis suos, in re publica iura tribunatus atque auspicia defenderet, accusare eum moderate, a quo ipse nefarie accusatur, per senatus auctoritatem non est situs. Nimirum hoc illud est, quod de me potissimum tu in accusatione quae-¹⁵ ^{'est'} sisti, quae esset nostra 'natio optimatum'; sic enim dixisti. Rem quaeris praeclaram iuventuti ad discendum nec mihi difficilem ad perdocendum; de qua pauca, iudices, dicam, et, ut arbitror, nec ab utilitate eorum, qui audient, nec ab officio vestro nec ab ipsa causa ²⁰ P. Sesti abhorrebit oratio mea.

45 Duo genera semper in hac civitate fuerunt eorum, qui versari in re publica atque in ea se excellentius gerere studuerunt; quibus ex generibus alteri se populares, alteri optumates et haberi et esse voluerunt. ²⁵ Qui ea, quae faciebant quaeque dicebant, multitudini iucunda volebant esse, populares, qui autem ita se gerebant, ut sua consilia optumo cuique probarent, ³⁰ 97 optumates habebantur. Quis ergo iste optumus quisque? Numero, si quaeris, innumerabiles (neque enim ³⁰ aliter stare possemus); sunt principes consilii publici, sunt, qui eorum sectam sequuntur, sunt maximorum ordinum homines, quibus patet curia, sunt municipales rusticique Romani, sunt negotii gerentes, sunt etiam libertini optumates. Numerus, ut dixi, huius generis ³⁵ late et varie diffusus est; sed genus universum, ut tollatur error, brevi circumscribi et definiiri potest.

Omnes optumates sunt, qui neque nocentes sunt nec
 natura improbi nec furiosi nec malis domesticis in-
 pediti. Est igitur, ut ii sint, quam tu 'nationem' ap-
 pellasti, qui et integri sunt et sani et bene de rebus
 5 domesticis constituti. Horum qui voluntati, commo-
 dis, opibus in gubernanda re publica serviunt, de-
 fensores optumatium ipsique optumates gravissimi
 et clarissimi cives numerantur et principes civitatis.
 Quid est igitur propositum his rei publicae guber- 98
 0 natoribus, quod intueri et quo cursum suum derigere
 debeant? Id quod est praestantissimum maximeque
 optabile omnibus sanis et bonis et beatis, cum digni-
 tate otium. Hoc qui volunt, omnes optumates, qui
 efficiunt, summi viri et conservatores civitatis putan-
 5 tur. Neque enim rerum gerendarum dignitate homines
 efferri ita convenit, ut otio non prospiciant, neque
 ullum amplexari otium, quod abhorreat a dignitate.
 Huius autem otiosae dignitatis haec fundamenta sunt, 46
 haec membra, quae tuenda principibus et vel capitis
 20 periculo defendenda sunt, religiones, auspicia, pote-
 states magistratuum, senatus auctoritas, leges, mos
 maiorum, iudicia, iuris dictio, fides, provinciae, socii,
 imperii laus, res militaris, aerarium. Harum rerum 99
 tot atque tantarum esse defensorem et patronum
 25 magni animi est, magni ingenii magnaque con-
 stantiae. Etenim in tanto civium numero magna
 multitudo est eorum, qui aut propter metum poenae
 peccatorum suorum conscii novos motus conversiones-
 que rei publicae quaerant, aut qui propter insitum
 30 quendam animi furorem discordiis civium ac seditione
 pascantur, aut qui propter implicationem rei familiaris
 communi incendio malint quam suo deflagrare. Qui
 cum tutores sunt et duces suorum studiorum vitiorum-
 que nacti, in re publica fluctus excitantur, ut vigilan-
 35 dum sit iis, qui sibi gubernacula patriae depoposcerunt,
 enitendumque omni scientia ac diligentia, ut conser-
 vatis iis, quae ego paulo ante fundamenta ac membra

esse dixi, tenere cursum possint et capere otii illum
 100 portum et dignitatis. Hanc ego viam, iudices, si aut
 asperam atque arduam aut plenam esse periculorum
 aut insidiarum negem, mentiar, praesertim cum id non
 modo intellexerim semper, sed etiam praeter ceteros 5
 senserim.

47 Maioribus praesidiis et copiis oppugnatur res publica
 quam defenditur, propterea quod audaces homines et
 perditu nutu impelluntur et ipsi etiam sponte sua contra
 rem publicam incitantur; boni nescio quo modo tar- 10
 diiores sunt et principiis rerum neglectis ad extremum
 ipsa denique necessitate excitantur, ita ut non num-
 quam cunctatione ac tarditate, dum otium volunt etiam
 101 sine dignitate retinere, ipsi utrumque amittant. Pro-
 pugnatores autem rei publicae qui esse voluerunt, si 15
 leviores sunt, desciscunt, si timidiiores, desunt; perma-
 nent illi soli atque omnia rei publicae causa perferunt,
 qui sunt tales, qualis pater tuus, M. Scaure, fuit, qui
 a C. Graccho usque ad Q. Varium seditiosis omnibus
 restitit, quem numquam ulla vis, ullae minae, ulla 20
 invidia labefecit, aut qualis Q. Metellus, patruus ma-
 tris tuae, qui cum florentem hominem in populari
part. magis ratione, L. Saturninum, censor notasset cumque insi-
 titivum Gracchum contra vim multitudinis incitatae
 censu prohibuisset cumque in eam legem, quam non 25
 iure rogatam iudicaret, iurare unus noluisset, de civi-
 tate maluit quam de sententia demoveri, aut, ut vetera
 exempla, quorum est copia digna huius imperii gloria,
 relinquam neve eorum aliquem, qui vivunt, nominem,
 qualis uuper Q. Catulus fuit, quem neque periculi 30
 tempestas neque honoris aura potuit umquam de suo
 cursu aut spe aut metu demovere.

48 Haec imitamini, per deos immortalis, qui digni-
 102 tatem, qui laudem, qui gloriam quaeritis! Haec ampla
 sunt, haec divina, haec immortalia; haec fama celebran- 35
 tur, monumentis annalium mandantur, posteritati pro-
 pagantur. Est labor, non nego; pericula magna, fateor;

múltae insidiae sún t bonis
verissime dictum est; sed te

Íd, quod multi invídeant multique éxpetant,
inscítia est,
5 inquit,

Póstulare, nísi laborem súm ma cum cura
écferas. *empetory*

Nollem idem alio loco dixisset, quod exciperent in-
probi cives:

Óderint, dum métuant.

Praeclara enim illa praecepta dederat iuventuti. Sed 103
tamen haec via ac ratio rei publicae capessendae olim
erat magis pertimescenda, cum multis in rebus multi-
tudinis studium ac populi commodum ab utilitate
5 rei publicae discrepabat. Tabellaria lex ab L. Cassio
ferebatur. Populus libertatem agi putabat suam. Dis-
sentiebant principes et in salute optumatum temerita-
tatem multitudinis et tabellae licentiam pertimescebant.
Agrariam Ti. Gracchus legem ferebat. Grata erat po-
pulo; fortunae constitui tenuiorum videbantur. Nite-
bantur contra optumates, quod et discordiam excitari
videbant et, cum locupletes possessionibus diuturnis
moverentur, spoliari rem publicam propugnatoribus arbi-
trabantur. Frumentariam legem C. Gracchus ferebat.
25 Iucunda res plebei; victus enim suppeditabatur large
sine labore. Repugnabant boni, quod et ab industria
plebem ad desidiam avocari putabant et aerarium ex-
hauriri videbant.

30 Multa etiam nostra memoria, quae consulto praetereo, 49
fuerunt in ea contentione, ut popularis cupiditas a (104)
consilio principum dissideret. Nunc iam nihil est, 104
quod populus a delectis principibusque dissentiat, nec
flagitat rem ullam neque novarum rerum est cupi-
dus et ótio suo et dignitate optimi cuiusque et uni-

versae rei publicae gloria delectatur. Itaque homines seditiosi ac turbulenti, quia nulla iam largitione populum Romanum concitare possunt, quod plebes perfuncta gravissimis seditiōibus ac discordiis otium amplexatur, conductas habent contiones neque id agunt, ut ea dicant aut ferant, quae illi velint audire, qui in contione sunt, sed pretio ac mercede perficiunt, ut, 105 quicquid dicant, id illi velle audire videantur. Num vos existimatis Gracchos aut Saturninum aut quemquam illorum veterum, qui populares habebantur, ullum unquam in contione habuisse conductum? Nemo habuit. Ipsa enim largitio et spes commodi propositi sine mercede ulla multitudinem concitabat. Itaque temporibus illis qui populares erant, offendebant illi quidem apud *thoughtful* *immediation* gravis et honestos homines, sed populi iudiciis atque 15 omni significatione florebant. His in theatro plaudebatur, hi suffragiis, quod contenderant, consequencebantur, horum homines nomen, orationem, vultum, incessum amabant. Qui autem adversabantur ei generi, graves et magni homines habebantur; sed valebant in senatu 20 multum, apud bonos viros plurimum, multitudini iucundi non erant, suffragiis offendebatur saepe eorum voluntas; plausum vero etiam si quis eorum aliquando acceperat, ne quid peccasset, pertimescebat. Ac tamen, si quae res erat maior, idem ille populus horum auctoritate maxime commovebatur. 25

50 Nunc, nisi me fallit, in eo statu civitas est, ut, si operas conductorum removeris, omnes idem de re publica 106 sensuri esse videantur. Etenim tribus locis significari maxime de *re publica* populi Romani iudicium ac voluntas potest, contione, comitiis, ludorum gladiatorumque consessu. Quae contio fuit per hos annos, quae quidem esset non conducta, sed vera, in qua populi Romani consensus perspicere non posset? Habitaee sunt multae de me a gladiatore sceleratissimo, ad quas nemo adibat incorruptus, nemo integer; nemo illum foedum vultum aspiciere, nemo furialem vocem bonus 35

audire poterat. Erant illae contiones perditorum hominum necessario turbulentae. Habuit de eodem me 107
 P. Lentulus consul contionem; concursus est populi Romani factus, omnes ordines, tota in illa contione Italia constitit. Eggit causam summa cum gravitate *energy*
 copiaque dicendi tanto silentio, tanta adprobatione omnium, nihil ut umquam videretur tam populare ad populi Romani aures accidisse. Productus est ab eo Cn. Pompeius, qui se non solum auctorem meae salutis, sed etiam supplicem *praebuit* populo Romano. Huius oratio ut semper gravis et grata in contionibus fuit, sic contendo numquam neque sententiam eius auctoritate neque eloquentiam iucunditate fuisse maiore. Quo silentio sunt auditi de me ceteri principes civitatis! quos idcirco non appello hoc loco, ne mea oratio, si minus de aliquo dixero, ingrata, si satis de omnibus, infinita esse videatur. Cedo nunc eiusdem illius inimici mei de me eodem ad verum populum in campo Martio contionem! Quis non *speech*
 modo adprobavit, sed non indignissimum facinus putavit illum non dicam loqui, sed vivere ac spirare? quis fuit, qui non eius voce maculari rem publicam seque, si eum audiret, scelere adstringi arbitraretur?

Venio ad comitia, sive magistratuum placet sive *51*
 legum. Leges videmus saepe ferri multas. Omitto *109*
 eas, quae feruntur ita, vix ut quini, et ii ex aliena tribu, qui suffragium ferant, reperiantur. De me, quem tyrannum atque ereptorem libertatis esse dicebat illa ruina rei publicae, dicit se legem tulisse. Quis est, qui se, cum contra me ferebatur, inisse suffragium confiteatur? cum autem de me eodem ex senatus consulto comitiis centuriatis ferebatur, quis est, qui non profiteatur se adfuisse et suffragium de salute mea tulisse? Utra igitur causa popularis debet videri, in qua omnes honestates civitatis, omnes aetates, omnes ordines una *mente* consentiunt, an in qua furiae concitatae tamquam ad funus rei publicae convolant?

110 An, sicubi aderit Gellius, homo et fratre indignus,
 viro clarissimo atque optimo consule, et ordine eque-
 stri, cuius ille ordinis nomen retinet, ornamenta con-
 fecit, id erit populare? 'Est enim homo iste populo
 Romano deditus.' Nihil vidi magis; qui, cum eius
 adolescentia in amplissimis honoribus summi viri, L.
 Philippi vitrici, florere potuisset, usque eo non fuit
 popularis, ut bona solus comesset. Deinde ex impuro
 adolescente et petulante, posteaquam rem paternam
 ab idiotarum divitiis ad philosophorum reculam per-
 duxit, Graeculum se atque otiosum putari voluit, studio
 litterarum se subito dedit. Nihil suavitates iuva-
 bant anagnostae, libelli etiam saepe pro vino oppi-
 gnerabantur; manebat insaturabile abdomen, copiae
 deficiebant. Itaque semper versabatur in spe rerum
 novarum, otio et tranquillitate rei publicae consene-
 52 scebat. Ecquae seditio umquam fuit, in qua non ille
 princeps? ecqui seditiosus, cui ille non familiaris?
 ecquae turbulenta contio, cuius ille non concitator?
 cui bene dixit umquam bono? bene dixit? immo quem
 fortem et bonum civem non petulantissime est in-
 sectatus? qui, ut credo, non libidinis causa, sed ut
 111 plebicola videretur, libertinam duxit uxorem. Is de
 me suffragium tulit, is adfuit, is interfuit epulis et
 gratulationibus parricidarum; in quo tamen est me
 ultus, cum illo ore inimicos est meos saviatus. Qui
 quasi mea culpa bona perdidit, ita ob eam ipsam
 causam est mihi inimicus, quia nihil habet. Utrum
 ego tibi patrimonium eripui, Gelli, an tu comedisti?
 Quid? tu meo periculo, gurges ac vorago patrimonii,
 helluabare, ut, si ego consul rem publicam contra te
 et gregalis tuos defendissem, in civitate esse me nolles?
 Te nemo tuorum videre vult, omnes aditum, sermonem,
 congressum tuum fugiunt; te sororis filius Postumius,
 adolescens gravis, senili iudicio, notavit, cum in magno
 numero tutorem liberis non instituit. Sed elatus odio
 et meo et rei publicae nomine, quorum ille utri sit

inimicior, nescio, plura dixi, quam dicendum fuit, in furiosissimum atque egentissimum ganeonem. Illuc 112
 revertor: contra me cum sit actum capta urbe atque oppressa, Gellium, Firmidium, Titium, eiusdem modi
 5 furias illis mercennariis gregibus duces et auctores fuisse, cum ipse lator nihil ab horum turpitudine, audacia, sordibus abhorreret. At cum de dignitate
 mea ferebatur, nemo sibi nec valetudinis excusationem nec senectutis satis iustam [ullam] putavit; nemo fuit,
 0 qui se non rem publicam mecum simul revocare in suas sedes arbitraretur.

Videamus nunc comitia magistratuum. Fuit con- 53
 5 legium nuper tribunicium, in quo tres minime, vehementer duo populares existimabantur. Ex iis, qui 113
 5 populares non habebantur, quibus in illo genere con- respect
 ductarum contionum consistendi potestas non erat, duo a populo Romano praetores video esse factos; et, quantum sermonibus vulgi et suffragiis intellegere potui, prae se populus Romanus ferebat sibi illum in
 0 tribunatu Cn. Domiti animum constantem et egregium et Q. Anchari fidem ac fortitudinem, etiamsi nihil agere potuissent, tamen voluntate ipsa gratum fuisse. Iam de C. Fannio quae sit existimatio, videmus; quod
 iudicium populi Romani in honoribus eius futurum in regard to candidaturae
 5 sit, nemini dubium esse debet. Quid? populares illi 114
 duo quid egerunt? Alter, qui tamen se continuerat, alium?
 tulerat nihil, senserat tantum de re publica aliud, atque homines exspectabant, vir et bonus et innocens et bonis viris semper probatus, quod parum videlicet
 0 intellexit in tribunatu, quid vero populo probaretur, et quod illum esse populum Romanum, qui in contione erat, arbitrabatur, non tenuit eum locum, in quem, nisi popularis esse voluisset, facillume pervenisset. Alter, qui ita se in populari ratione iactarat, ut
 5 auspicia, legem Aeliam, senatus auctoritatem, consulem, collegas, bonorum iudicium nihili putaret, aedilitatem petivit cum bonis viris et hominibus primis, latini

sed non praestantissimis opibus et gratia; tribum suam non tulit, Palatinam denique, per quam omnes illae pestes vexare rem publicam dicebantur, perdidit nec quicquam illis comitiis, quod boni viri vellent, nisi repulsam tulit. Videtis igitur populum ipsum, 5 ut ita dicam, iam non esse popularem, qui ita vehementer eos, qui populares habentur, respuat, eos autem, qui ei generi adversantur, honore dignissimos iudicet.

54 Veniamus ad ludos. Facit enim, indices, vester 10
 115 iste in me animorum oculorumque coniectus, ut mihi iam licere putem remissiore uti genere dicendi. *consensus opinionum* Comiti-
 orum et contionum significationes sunt interdum verae, sunt non numquam vitiatæ atque corruptæ; 15
 theatrales gladiatoriique consessus dicuntur omnino solere levitate non nullorum emptos plausus exilis et 20
 raros excitare; ac tamen facile est, cum id fit, quem ad modum et a quibus fiat, et quid integra multitudo faciat, videre. Quid ego nunc dicam, quibus viris aut 25
 cui generi civium maxime laudatur? Neminem vestrum fallit. Sit hoc sane leve, quod non ita est, quoniam 30
 optimo cuique impertitur, sed, si est leve, homini gravi leve est, ei vero, qui pendet rebus levissimis, qui rumore et, ut ipsi locuntur, favore populi tenetur et ducitur, plausum immortalitatem, sibilum mortem 35
 116 videri necesse est. Ex te igitur, Scaure, potissimum quaero, qui ludos apparatusissimos magnificentissimosque fecisti, equis istorum popularium tuos ludos aspexerit, equis se theatro populoque Romano commiserit. Ipse 40
 ille maxime ludius, non solum spectator, sed actor et acroama, qui omnia sororis embolia novit, qui in coetum mulierum pro psaltria adducitur, nec tuos ludos aspexit in illo ardenti tribunatu suo nec ullos alios nisi eos, a quibus vix vivus effugit. Semel, inquam, se ludis homo popularis commisit omnino, cum in 45
 templo Virtutis honos habitus esset virtuti Gaique Mari, conservatoris huius imperii, monumentum muni-

cipi eius et rei publicae defensori sedem ad salutem prae-buisset.

Quo quidem tempore quid populus Romanus sentire se ostenderet, utroque in genere declaratum est, ⁵⁵
¹¹⁷
 5 primum cum audito senatus consulto rei ipsi atque
 absenti senatui plausus est ab universis datus, deinde
 cum senatoribus singulis spectatum e senatu redeunti-
 bus; cum vero ipse, qui ludos faciebat, consul assedit,
 stantes ei manibus passis gr̄atias agentes et lacru-
 10 mantes gaudio suam erga me benivolentiam ac miseri-
 cordiam declararunt. At cum ille furibundus incitata
 illa sua vaecordi mente venisset, vix se populus Ro-
 manus tenuit, vix homines odium suum a corpore eius
 impuro atque infando represserunt; voces quidem et
 15 palmarum intentus et maledictorum clamorem omnes
 profuderunt. Sed quid ego populi Romani animum ¹¹⁸
 virtutemque commemoro libertatem iam ex diuturna
 servitute dispicientis in eo homine, cui tum petenti
 iam aedilitatem ne histriones quidem coram sedenti
 20 pepercerunt? Nam cum ageretur togata 'Simulans', *Utra: un*
 ut opinor, caterva tota clarissima concentione in ore
 impuri hominis inminens contionata est:

† huic tite tua póstrincipia atque éxitus
 Vitiósae vitae.

25 Sedebat exanimatus, et is, qui antea cantorum con-
 ivero vicio contiones celebrare suas solebat, cantorum ipso-
 rum vocibus eiciebatur. Et quoniam facta mentio est
 ludorum, ne illud quidem praetermittam, in magna
 varietate sententiarum numquam ullum fuisse locum,
 30 in quo aliquid a poëta dictum cadere in tempus
 nostrum videretur, quod aut populum universum fu-
 geret aut non exprimeret ipse actor. Et quaeso hoc ¹¹⁹
 loco, iudices, ne qua levitate me ductum ad in-
 solitum genus dicendi labi putetis, si de poëtis, de
 35 histrionibus, de ludis in iudicio loquar.

Non sum tam ignarus, iudices, causarum, non tam ⁵⁶

insolens in dicendo, ut omni ex genere orationem au-
 cuper et omnes undique flosculos carpam atque de-
 libem. Scio, quid gravitas vestra, quid haec advo-
 catio, quid ille conventus, quid dignitas P. Sesti, quid
 periculi magnitudo, quid aetas, quid honos meus 5
 postulet. Sed mihi sumpsit hoc loco doctrinam quan-
 dam iuventuti, qui essent optumates. In ea explicanda
 demonstrandum est non esse popularis omnis eos, qui
 putentur. Id facillime consequar, si universi populi
 iudicium verum et incorruptum et si intimos sensus 10
 120 civitatis expressero. Quid fuit illud, quod recenti
 nuntio de illo senatus consulto, quod factum est in
 templo Virtutis, ad ludos scaenamque perlato consessu
 maximo summus artifex et mehercule semper partium
 in re publica tam quam in scaena optimarum flens et 15
 recenti laetitia et mixto dolore ac desiderio mei egit
 apud populum Romanum multo gravioribus verbis
 meam causam, quam egomet de me agere potuissem?
 Summi enim poëtae ingenium non solum arte sua,
 sed etiam dolore exprimebat. Qua enim *vi*: 20

quí rem publicám certo animo adiúverit,
 Státuerit, steterít cum Achivis —

vobiscum me stetisse dicebat, vestros ordines demon-
 strabat! revocabatur ab universis.

Ré dubia

Haút dubitarit vítam offerre néc capiti pe-
 pérerit. 25

121 Haec quantis ab illo clamoribus agebantur! cum iam
 omisso gestu verbis poëtae et studio actoris et ex-
 spectationi nostrae plauderetur: 30

Súmum amicum súmmo in bello —

Nam illud ipse actor adiungebat amico animo et for-
 tasse homines propter aliquod desiderium adprobabant:
 súmmo ingenio praéditum.

Iam illa quanto cum gemitu populi Romani ab eodem paulo post in eadem fabula sunt acta! 57

O páter —

Me, me ille absentem ut patrem deplorandum putabat, quem Q. Catulus, quem multi alii saepe in senatu patrem patriae nominarant. Quanto cum fletu de illis nostris incendiis ac ruinis, cum patrem pulsum, patriam afflictam deploraret, domum incensam ever- samque, sic egit, ut, demonstrata pristina fortuna cum se convertisset: 10

Haec ómnia vidi inflámmari

fletum etiam inimicis atque invidis excitaret! Pro di immortales! quid? illa quem ad modum dixit idem! quae mihi quidem ita et acta et scripta videntur esse, ut vel a Q. Catulo, si revixisset, praeclare posse dici viderentur; is enim libere reprehendere et accusare populi non numquam temeritatem solebat aut errorem senatus: 15

O íngratifici Argívi, immunes Gráii inmemo- res bénéfici! 20

Non erat illud quidem verum; non enim ingrati, sed miseri, quibus reddere salutem, a quo acceperant, non liceret, nec unus in quemquam unquam gratior quam in me universi; sed tamen illud scripsit disertissimus poëta pro me, egit fortissimus actor, non solum optu- mus, de me, cum omnes ordines demonstraret, sena- tum, equites Romanos, universum populum Romanum accusaret: 25

Éxulare sínitis, sistis pélli, pulsum pátimini!

Quae tum significatio fuerit omnium, quae declaratio voluntatis ab universo populo Romano in causa hominis non popularis, equidem audiebam, existimare facilius possunt, qui adfuerunt. 30

Et quoniam huc me provexit oratio, histrio casum meum totiens conlacrumavit, cum ita dolenter ageret 58 123 35

causam meam, ut vox eius illa praeclara lacrimis impediretur; neque poëtae, quorum ego semper ingenia dilexi, tempori meo defuerunt; eaque populus Romanus non solum plausu, sed etiam gemitu suo comprobavit. Utrum igitur haec Aesopum potius pro me aut Accium dicere oportuit, si populus Romanus liber esset, an principes civitatis? Nominatim sum appellatus in Bruto:

Túllius, qui líbertatem cívibus stabilíverat.

Miliens revocatum est. Parumne videbatur populus Romanus iudicare id a me et a senatu esse constitutum, quod perdití cives sublatum per nos criminabantur? Maximum vero populi Romani iudicium universi consessu gladiatorio declaratum est. Erat enim munus Scipionis dignum et eo ipso et illo Q. Metello, cui dabatur. Id autem spectaculi genus erat, quod omni frequentia atque omni genere hominum celebratur, quo multitudo maxime delectatur. In hunc consessum P. Sestius tribunus pl., cum ageret nihil aliud in eo magistratu nisi meam causam, venit et se populo dedit non plausus cupiditate, sed ut ipsi inimici nostri voluntatem universi populi viderent. Venit, ut scitis, a columna Maenia. Tantus est ex omnibus spectaculis usque a Capitolio, tantus ex fori cancellis plausus excitatus, ut numquam maior consensio aut aperitior populi Romani universi fuisse ulla in causa diceretur. Ubi erant tum illi contionum moderatores, legum domini, civium expulsores? aliusne est aliquis improbis civibus peculiaris populus, cui nos offensi invisique fuerimus? Equidem existimo nullum tempus esse frequentioris populi quam illud gladiatorium neque contionis ullius neque vero ullorum comitiorum. Haec igitur innumerabilis hominum multitudo, haec populi Romani tanta significatio sine ulla varietate universi, cum illis ipsis diebus de me actum iri putaretur, quid declaravit nisi optumorum civium salutem et digni-

tatem populo Romano caram esse universo? At vero ¹²⁶
 ille praetor, qui de me non patris, avi, proavi, maiorum denique suorum omnium, sed Graeculorum instituto contionem interrogare solebat, velletne me
 5 redire, et, cum erat reclamatum semivivis mercennariorum vocibus, populum Romanum negare dicebat, is cum cotidie gladiatores spectaret, numquam est
 conspectus, cum veniret. Emergebat subito, cum sub tabulas subrepserat, ut

10 Matér, te appello

dicturus videretur. Itaque illa via latebrosior, qua spectatum ille veniebat, Appia iam vocabatur. Qui tamen quoquo tempore conspectus erat, non modo gladiatores, sed equi ipsi gladiatorum repentinis sibilis
 15 extimescebant. Videtisne igitur, quantum *intersit* inter ¹²⁷
 populum Romanum et contionem; dominos contionum omni odio populi notari; quibus autem consistere in operarum contionibus non liceat, eos omni populi Romani significatione decorari?

20 Tu mihi etiam M. Atilium Regulum commemoras, qui redire ipse Carthaginem sua voluntate ad supplicium quam sine iis captivis, a quibus ad senatum missus erat, Romae manere maluerit, et mihi negas optandum reditum fuisse per familias comparatas et
 25 homines armatos? Vim scilicet ego desideravi, qui, ⁶⁰
 dum vis fuit, nihil egi, et quem, si vis non fuisset, nulla res labefactare potuisset. Hunc ego reditum ¹²⁸
 repudiarem, qui ita florens fuit, ut verear, ne quis me studio gloriae putet idcirco exisse, ut ita redirem?
 30 Quem enim unquam senatus civem nisi me nationibus exteris commendavit, cuius unquam propter salutem nisi meam senatus publice sociis populi Romani gratias egit? De me uno patres conscripti decreverunt, ut, qui provincias cum imperio optinerent, qui quaestores legatique essent, salutem et vitam custodirent.
 35 In una mea causa post Romam conditam factum est,

ut litteris consularibus ex senatus consulto cuncta ex Italia omnes, qui rem publicam salvam vellent, convocarentur. Quod numquam senatus in universae rei publicae periculo decrevit, id in unius mea salute conservanda discernendum putavit. Quem curia magis 5 requisivit, quem forum luxit, quem aequae ipsa tribunalia desideraverunt? Omnia discessu meo deserta, horrida, muta, plena luctus et maeroris fuerunt. Quis est Italiae locus, in quo non fixum sit in publicis monumentis studium salutis meae, testimonium di- 10 gnitatis?

61
129 Nam quid ego illa de me divina senatus consulta commemorem? vel quod in templo Iovis optimi maximi factum est, cum vir is, qui tripertitas orbis terrarum oras atque regiones tribus triumphis adiunctas 15 huic imperio notavit, de scripto sententia dicta mihi uni testimonium patriae conservatae dedit; cuius sententiam ita frequentissimus senatus secutus est, ut unus dissentiret hostis idque ipsum tabulis publicis mandaretur ad memoriam posteriori temporis sempiternam; vel quod est postridie decretum in curia populi ipsius Romani et eorum, qui ex municipiis conven- 20 rant, admonitu, ne quis de caelo servaret, ne quis moram ullam adferret; si quis aliter fecisset, eum plane eversorem rei publicae fore idque senatum 25 gravissime laturum, et ut statim de eius facto referretur. Qua gravitate sua cum frequens senatus non nullorum scelus audaciamque tardasset, tamen illud addidit, ut, si diebus quinque, quibus agi de me potuisset, non esset actum, redirem in patriam digni- 30 tate omni recuperata. Decrevit eodem tempore senatus, ut iis, qui ex tota Italia salutis meae causa conven- 130 erant, agerentur gratiae, atque ut idem, ad res redeuntis ut venirent, rogarentur. Haec erat studio- rum in mea salute contentio, ut ii, qui a senatu de 35 me rogabantur, eidem senatui pro me supplicarent. Atque ita in his rebus unus est solus inventus, qui

ab hac tam impensa voluntate bonorum palam dissi-
 deret, ut etiam Q. Metellus consul, qui mihi vel ma-
 xime ex magnis contentionibus rei publicae fuisset
 inimicus, de mea salute rettulerit. Qui excitatus cum
 5 summa auctoritate *senatus*, tum P. Servili *incredibili*
 quadam gravitate dicendi, cum ille omnis prope ab in-
 feris evocasset Metellos et ad illius generis, quod sibi
 cum eo commune esset, dignitatem propinqui sui
 mentem a Clodianis latrociniis reflexisset, cumque eum
 10 ad domestici exempli memoriam et ad Numidici illius
 Metelli casum vel gloriosum vel gravem convertisset,
 conlacrumavit vir egregius ac vere Metellus totumque
 se P. Servilio dicenti etiam tum tradidit, nec illam
 divinam gravitatem plenam antiquitatis diutius homo
 15 eiusdem sanguinis potuit sustinere et mecum absens
 beneficio suo rediit in gratiam. Quod certe, si est 131
 aliqui sensus in morte praeclarorum virorum, cum
 omnibus Metellis, tum vero uni viro fortissimo et
 praestantissimo civi gratissimum, fratri suo, fecit,
 20 socio laborum, periculorum, consiliorum meorum.

Reditus vero meus qui fuerit, quis ignorat? quem 63
 ad modum mihi adveniendi tamquam totius Italiae
 atque ipsius patriae dextram porrexerint Brundisini,
 cum ipsis Nonis Sextilibus idem dies adventus mei
 25 fuisset reditusque natalis, idem carissimae filiae, quam
 ex gravissimo tum primum desiderio luctuque con-
 spexi, idem etiam ipsius coloniae Brundisinae, idem
 Salutis, cumque me domus eadem optumorum et
 doctissimorum virorum, M. Laeni Flacci et patris et
 30 fratris eius, laetissima accepisset, quae proximo anno
 maerens receperat et suo praesidio periculoque defen-
 derat. Cunctae itinere toto urbes Italiae festos dies
 agere adventus mei videbantur, viae multitudine lega-
 torum undique missorum celebrabantur, ad urbem
 35 accessus incredibili hominum multitudine et gratu-
 latione florebat, iter a porta, in Capitolium ascensus,
 domum reditus erat eius modi, ut summa in laetitia

illud dolerem, civitatem tam gratam tam miseram atque oppressam fuisse.

132 Habes igitur, quod ex me quaesisti, qui essent optumates. Non est 'natio', ut dixisti; quod ego verbum agnovi; est enim illius, a quo uno maxime P. Sestius se oppugnari videt, hominis eius, qui hanc 'nationem' deleri et concidi cupivit, qui C. Caesarem, mitem hominem et a caede abhorrentem, saepe increpuit, saepe accusavit, cum adfirmaret illum numquam, dum haec natio viveret, sine cura futurum. Nihil profecit de universis; de me agere non destitit, me oppugnavit primum per indicem Vettium, quem in contione de me et de clarissimis viris interrogavit (in quo tamen eos civis coniunxit eodem periculo et crimine, ut a me inierit gratiam, quod me cum amplissimis et fortissimis viris congregavit); sed postea 64
133 mihi nullo meo merito, nisi quod bonis placere cupiebam, omnis est insidias sceleratissime machinatus. Ille ad eos, a quibus audiebatur, cotidie aliquid de *me* ficti adferebat; ille hominem mihi amicissimum. Cn. Pompeium, monebat, ut meam domum metueret atque a me ipso caveret; ille se sic cum inimico meo copularat, ut illius meae proscriptionis, quam adjuvabat, Sex. Clodius, homo iis dignissimus, quibuscum vivit, tubam Vatinius, sese scriptorem esse diceret; ille 25
20 unus ordinis nostri discessu meo, luctu vestro palam exultavit. De quo ego, cum cotidie rueret, verbum feci, iudices, numquam neque putavi, cum omnibus machinis ac tormentis, vi, exercitu, copiis oppugnarer, de uno sagittario me queri convenire. Acta mea sibi ait 30
134 displicere. Quis nescit? qui legem meam contemnat, quae dilucide vetat gladiatores biennio, quo quis petierit aut petiturus sit, dare. In quo eius temeritatem satis mirari, iudices, non queo. Facit apertissime contra legem, facit is, qui neque elabi ex iudicio 35
incunditate sua neque emitti gratia potest neque opibus et potentia leges ac iudicia perfringere. Quae

res hominem impellit, ut sit tam intemperans? [Iste nimia gloriae cupiditate.] Familiam gladiatoriam, credo, nactus est speciosam, nobilem, gloriosam. Norat studia populi, videbat clamores et concursus futuros. Hac
 5 exspectatione elatus homo flagrans cupiditate gloriae tenere se non potuit, quin eos gladiatores induceret, quorum esset ipse pulcherrimus. Si ob *eam* causam peccaret [et] pro recenti populi Romani in se beneficio populari studio elatus, tamen ignosceret nemo;
 10 cum vero ne de venalibus quidem homines electos, sed ex ergastulis emptos nominibus gladiatorii ornarit et sortito alios Samnites, alios provocatores fecerit, tanta licentia, tanta legum contemptio nonne quem habitura sit exitum pertimescit? Sed habet
 15 defensiones duas, primum 'Do', inquit, 'bestiarios; lex scripta de gladiatoribus.' Festive! Accipite aliquid etiam acutius. Dicit se non gladiatores, sed unum gladiatorem dare et totam aedilitatem in munus hoc transtulisse. Praeclara aedilitas! unus leo, ducenti
 20 bestiarum. Verum utatur hac defensione; cupio eum suae causae confidere. Solet enim tribunos pl. appellare et vi iudicium disturbare, cum diffidit. Quem non tam admiror, quod meam legem contemnit hominis inimici, quam quod sic statuit, omnino consularem
 25 legem nullam putare. Caeciliam Didiam, Liciniam Iuniam contempsit. Etiamne eius, quem sua lege et suo beneficio ornatum, munitum, armatum solet gloriari, C. Caesaris, legem de pecuniis repetundis non putat esse legem? Et aiunt alios esse, qui acta Caesaris rescindant, cum haec optuma lex et ab illo socero
 30 eius et ab hoc adsecula neglegatur! Et cohortari ausus est accusator in hac causa vos, iudices, ut aliquando essetis severi, aliquando medicinam adhiberetis rei publicae. Non ea est medicina, cum sanae parti
 35 corporis scalpellum adhibetur atque integrae; carnificina est ista et crudelitas; ei medentur rei publicae, qui exsecant pestem aliquam tamquam strumam civitatis.

136 Sed ut extremum habeat aliquid oratio mea, et ut
 ego ante dicendi finem faciam quam vos mei tam
 attente audiendi, concludam illud de optimatibus eorum-
 que principibus ac rei publicae defensoribus vosque,
 adulescentes, et qui nobiles estis, ad maiorum vestro- 5
 rum imitationem excitabo, et qui ingenio ac virtute
 nobilitatem potestis consequi, ad eam rationem, in
 qua multi homines novi et honore et gloria floruerunt,
 137 cohortabor. Haec est una via, mihi credite, et laudis
 et dignitatis et honoris, a bonis viris sapientibus et 10
 bene natura constitutis laudari et diligi, nosse di-
 scriptionem civitatis a maioribus nostris sapientissime
 constitutam, qui cum regum potestatem non tulissent,
 ita magistratus annuos creaverunt, ut consilium sena-
 tus rei publicae praeponerent sempiternum, deligeren- 15
 tur autem in id consilium ab universo populo aditusque
 in illum summum ordinem omnium civium industriae
 ac virtuti pateret. Senatum rei publicae custodem,
 praesidem, propugnatores collocaverunt; huius ordinis
 auctoritate uti magistratus et quasi ministros gravis- 20
 simi consilii esse voluerunt; senatum autem ipsum proxi-
 morum ordinum splendorem confirmare, plebis liber-
 66 tatem et commoda tueri atque augere voluerunt. Haec
 138 qui pro virili parte defendunt, optumates sunt, cuius-
 cumque sunt ordinis; qui autem praecipue suis cervi- 25
 cibus tanta munia atque rem publicam sustinent, hi
 semper habiti sunt optumatum principes auctores et
 conservatores civitatis. Huic hominum generi fateor,
 ut ante dixi, multos adversarios, inimicos, invidos esse,
 multa proponi pericula, multas inferri iniurias, magnos 30
 esse experiundos et subeundos labores; sed mihi omnis
 oratio est cum virtute, non cum desidia, cum digni-
 tate, non cum voluptate, cum iis, qui se patriae, qui
 suis civibus, qui laudi, qui gloriae, non qui somno
 et conviviis et delectationi natos arbitrantur. Nam, 35
 si qui voluptatibus ducuntur et se vitiorum inlecebris
 et cupiditatum lenociniis dederunt, missos faciant

honestos, ne attingant rem publicam, patiantur viro-
rum fortium labore se otio suo perfrui. Qui autem ¹³⁹
bonam famam bonorum, quae sola vere gloria nomi-
nari potest, expetunt, aliis otium quaerere debent et
5 voluptates, non sibi. Sudandum est iis pro communi-
bus commodis, adeundae inimicitiae, subeundae saepe
pro re publica tempestates, cum multis audacibus,
improbis, non numquam etiam potentibus dimicandum.
Haec audivimus de clarissimorum virorum consiliis et
10 factis, haec accepimus, haec legimus. Neque eos in
laude positos videmus, qui incitarunt aliquando populi
animos ad seditionem, aut qui largitione caecarunt
mentes imperitorum, aut qui fortis et claros viros et
bene de re publica meritos in invidiam aliquam voca-
5 verunt. Levis hos semper nostri homines et audaces
et malos et perniciosos cives putaverunt. At vero qui
horum inpetus et conatus represserunt, qui auctoritate,
qui fide, qui constantia, qui magnitudine animi con-
siliis audacium restiterunt, hi graves, hi principes, hi
10 duces, hi auctores huius dignitatis atque imperii semper
habiti sunt.

Ac ne quis ex nostro aut aliquorum praeterea casu ⁶⁷
hanc vitae viam pertimescat, unus in hac civitate, quem ¹⁴⁰
quidem ego possum dicere, praeclare vir de re publica
5 meritus, L. Opimius, indignissime concidit; cuius monu-
mentum celeberrimum in foro, sepulchrum desertissu-
mum in litore Dyrrachino relictum est. Atque hunc
tamen flagrantem invidia propter interitum C. Gracchi
semper ipse populus Romanus periculo liberavit; alia
0 quaedam civem egregium iniqui iudicii procella per-
vertit. Ceteri vero aut repentina vi perculsi ac tem-
pestate populari per populum tamen ipsum recreati
sunt atque revocati aut omnino involnerati inviolati-
que vixerunt. At vero ii, qui senatus consilium, qui
5 auctoritatem bonorum, qui instituta maiorum neglexe-
runt et imperitae aut concitatae multitudini iucundi
esse voluerunt, omnes fere rei publicae poenas aut

141 praesenti morte aut turpi exilio dependerunt. Quodsi
 apud Atheniensis, homines Graecos longe a nostrorum
 hominum gravitate diunctos, non deerant, qui rem
 publicam contra populi temeritatem defenderent, cum
 omnes, qui ita fecerant, e civitate eicerentur, si The- 5
 mistoclem illum, conservatorem patriae, non deterruit
 a re publica defendenda nec Miltiadi calamitas, qui
 illam civitatem paulo ante servarat, nec Aristidi
 fuga, qui unus omnium iustissimus fuisse traditur, si
 postea summi eiusdem civitatis viri, quos nominatim 10
 appellari non est necesse, propositis tot exemplis ira-
 cundiae levitatisque popularis tamen suam rem publi-
 cam illam defenderunt, quid nos tandem facere debe-
 mus primum in ea civitate nati, unde orta mihi
 gravitas et magnitudo animi videtur, tum in tanta 15
 gloria insistentes, ut omnia humana leviora videri
 debeant, deinde ad eam rem publicam tuendam ad-
 gressi, quae tanta dignitate est, ut eam defendentem
 occidere laudabilius sit quam oppugnantem rerum
 potiri? 20

68 Homines Graeci, quos antea nominavi, inique a
 142 suis civibus damnati atque expulsi tamen, quia bene
 sunt de suis civitatibus meriti, tanta hodie gloria sunt
 non in Graecia solum, sed etiam apud nos atque in
 ceteris terris, ut eos, a quibus illi oppressi sint, nemo 25
 nominet, horum calamitatem dominationi illorum omnes
 antepoant. Quis Carthaginensium pluris fuit Hanni-
 bale consilio, virtute, rebus gestis, qui unus cum tot
 imperatoribus nostris per tot annos de imperio et de
 gloria decertavit? Hunc sui cives e civitate eiecerunt; 30
 nos etiam hostem litteris nostris et memoria videmus
 143 esse celebratum. Quare imitemur nostros Brutos, Cam-
 millos, Ahalas, Decios, Curios, Fabricios, Maximos,
 Scipiones, Lentulos, Aemilios, innumerabiles alios, qui
 hanc rem publicam stabiliverunt; quos equidem in 35
 deorum immortalium coetu ac numero repono. Ame-
 mus patriam, pareamus senatui, consulamus bonis;

praesentis fructus neglegamus, posteritatis gloriae serviamus, id esse optimum putemus, quod erit rectissimum, speremus, quae volumus, sed, quod acciderit, feramus, cogitemus denique corpus virorum fortium
 5 magnorumque hominum esse mortale, animi vero motus et virtutis gloriam sempiternam, neque, hanc opinionem si in illo sanctissimo Hercule consecratam videmus, cuius corpore ambusto vitam eius et virtutem immortalitas excepisse dicatur, minus existimemus eos,
 10 qui hanc tantam rem publicam suis consiliis aut laboribus aut auxerint aut defenderint aut servarint, esse immortalem gloriam consecutos.

Sed me repente, iudices, de fortissimorum et clarissimorum civium dignitate et gloria dicentem et plura
 15 etiam dicere parantem horum aspectus in ipso cursu orationis repressit. Video P. Sestium, meae salutis, vestrae auctoritatis, publicae causae defensorem, propugnatorem, actorem, reum; video hunc praetextatum eius filium oculis lacrimantibus me intuentem; video T.
 20 Milonem, vindicem vestrae libertatis, custodem salutis meae, subsidium adflictae rei publicae, extinctorem domestici latrocinii, repressorem caedis cotidianae, defensorem templorum atque tectorum, praesidium curiae, sordidatum et reum; video P. Lentulum, cuius
 25 ego patrem deum ac parentem statuo fortunae ac nominis mei et fratris liberorumque nostrorum, in hoc misero squalore et sordibus; cui superior annus idem et virilem patris et praetextam populi iudicio togam dederit, hunc hoc anno in hac toga rogationis
 30 iniustissimae subitam acerbitatem pro patre fortissimo et clarissimo cive deprecantem. Atque hic tot et
 145 talium civium squalor, hic luctus, hae sordes susceptae sunt propter unum me, quia me defenderunt, quia meum casum luctumque doluerunt, quia me lugenti patriae, flagitanti senatui, poscenti Italiae, vobis omnibus orantibus reddiderunt. Quod tantum est in me scelus? quid tanto opere deliqui illo die, cum ad vos

69

144

indicia, litteras, confessiones communis exitii detuli, cum parui vobis? Ac si scelestum est amare patriam, pertuli poenarum satis; eversa domus est, fortunae vexatae, dissipati liberi, raptata coniunx, frater optimus, incredibili pietate, amore inaudito maximo in 5 squalore volutatus est ad pedes inimicissimorum; ego pulsus aris, focus, deis penatibus, distractus a meis carui patria, quam, ut levissime dicam, corpore texeram; pertuli crudelitatem inimicorum, scelus infidelium, 146 fraudem invidorum. Si hoc non est satis, quod haec 10 omnia deleta videntur reditu meo, multo mihi, multo, inquam, iudices, praestat in eandem illam recidere fortunam quam tantam inportare meis defensoribus et conservatoribus calamitatem. An ego in hac urbe esse possim his pulsus, qui me huius urbis conpotem 15 fecerunt? Non ero, non potero esse, iudices; neque hic umquam puer, qui his lacrimis, qua sit pietate, declarat, amisso patre suo propter me me ipsum incolumem videbit nec, quotienscumque me viderit, ingemescet ac pestem suam ac patris sui se dicet 20 videre. Ego vero hos in omni fortuna, quaecumque erit oblata, complectar, nec me ab iis, quos meo nomine sordidatos videtis, umquam ulla fortuna divellet, neque eae nationes, quibus me senatus commendavit, quibus de me gratias egit, hunc exulem propter me 25 sine me videbunt. Sed haec di immortales, qui me suis templis advenientem receperunt stipatum ab his viris et P. Lentulo consule, atque ipsa res publica, qua nihil est sanctius, vestrae potestati, iudices, commiserunt. Vos hoc iudicio omnium bonorum mentes 30 confirmare, improborum reprimere potestis, vos his civibus uti optimis, vos me reficere et renovare rem publicam. Quare vos obtestor atque obsecro, ut, si me salvum esse voluistis, eos conservetis, per quos me recuperavistis.

M. TULLI CICERONIS
IN P. VATINIUM TESTEM INTERROGATIO.

ARGUMENTUM.

In iudicio P. Sesti etiam P. Vatinius, idem ille, qui cum esset tribunus plebis anno u. c. 695, omnibus in rebus ad C. Caesaris voluntatem se applicaverat, testis productus erat. In eum M. Tullius iam in ea oratione, quam habuit pro P. Sestio, vehementer erat invectus cap. 13—15 § 132—135. Nihilominus etiam in interrogatione testium, quae ab utraque parte dictis accusatorum et defensorum orationibus habebatur, ita usus est Cicero occasione oblata, ut eius interrogatio P. Vatini nihil fere haberet nisi reprehensionem tribunatus illius et vituperationem eius vitae turpissimae, quam orationem summo adsensu omnium auditam esse ipse scribit Cicero ad Q. fratrem II 4. 1.

Si, tua tantum modo, Vatini, quid indignitas postularet, spectare voluissem, fecissem id, quod his¹ vehementer placebat, ut te, cuius testimonium propter turpitudinem vitae sordesque domesticas nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem. Nemo enim horum aut ita te refutandum ut gravem adversarium aut ita rogandum ut religiosum testem arbitrabatur. Sed fui paulo ante intemperantior fortasse, quam debui. Odio enim tui, in quo etsi omnis propter
5 tuum in me scelus superare debeo, tamen ab omnibus
10 paene vincor, sic sum incitatus, ut, cum te non minus contemnerem quam odissem, tamen vexatum potius

2 quam despectum vellem dimittere. Quare ne tibi hunc
honorem a me haberi forte mirere, quod interrogem,
quem nemo congressu, nemo aditu, nemo suffragio,
nemo civitate, nemo luce dignum putet, nulla me
causa impulisset, nisi ut ferocitatem istam tuam com- 5
primerem et audaciam frangerem et loquacitatem paucis
meis interrogationibus inretitam retardarem. Etenim
debuisti, Vatini, etiamsi falso venisses in suspicionem
P. Sestio, tamen mihi ignoscere, si in tanto hominis
de me optime meriti periculo et tempori eius et vo- 10
3 luntati parere voluissem. Sed *te die* hesterno pro
testimonio esse mentitum, cum adfirmares nullum tibi
omnino cum Albinovano sermonem non modo de Sestio
accusando, sed nulla umquam de re fuisse, paulo ante
inprudens indicasti, qui et T. Claudium tecum com- 15
municasse et a te consilium P. Sesti accusandi petisse
et Albinovanum, quem antea vix tibi notum esse
dixisses, domum tuam venisse, multa tecum locutum
dixeris, denique contiones P. Sesti scriptas, quas neque
nosset neque reperire posset, te Albinovano dedisse 20
easque in hoc iudicio esse recitatas. In quo alterum
es confessus, a te accusatores esse instructos et sub-
ornatos, in altero inconstantiam tuam cum levitate,
tum etiam periurio implicatam refellisti, cum, quem
a te alienissimum esse dixisses, eum domi tuae 25
fuisse, quem praevaricatorem esse ab initio iudicasse,
ei te, quos rogasset ad accusandum libros, dixeris
dedisse.

2 Nimium es vehemens feroxque natura; non putas
4 fas esse verbum ex ore exire cuiusquam, quod non 30
iucundum et honorificum ad auras tuas accidat. Ve-
nisti iratus omnibus, quod ego, simulac te aspexi, prius-
quam loqui coepisti, cum ante Gellius, nutricula seditio-
sorum omnium, testimonium diceret, sensi atque providi.
Repente enim te tamquam serpens e latibulis oculis 35
eminentibus, inflato collo, tumidis cervicibus intulisti,
ut mihi renovatus ille tuus in to ***

*** veterem meum amicum, sed tamen tuum familia-⁵
 rem, defenderim, cum in hac civitate oppugnatione soleat,
 qua tu nunc uteris, non numquam, defensio numquam
 vituperari. Sed quaero a te, cur C. Cornelium non
⁵ defenderem; num legem aliquam Cornelius contra
 auspicia tulerit, num Aeliam, num Fufiam legem negle-
 xerit, num consuli vim attulerit, num armatis homini-
 bus templum tenuerit, num intercessorem vi deiecerit,
 num religiones polluerit, aerarium exhausserit, rem publi-
¹⁰ cam compilarit. Tua sunt, tua sunt haec omnia; Cor-
 nelio eius modi nihil obiectum est. Codicem legisse
 dicebatur; defendebat testibus conlegis suis non se
 recitandi causa legisse, sed recognoscendi. Constat
 tamen Cornelium concilium illo die dimisisse, inter-
¹⁵ cessioni paruisse. Tu vero, cui Corneli defensio dis-
 plicet, quam causam ad patronos tuos aut quod os
 afferes? quibus iam praescribis, quanto illis probro
 futurum sit, si te defenderint, cum tu mihi Corneli
 defensionem in maledictis obiciendam putaris. Ac
²⁰ tamen hoc, Vatini, memento, paulo post istam defen-
 sionem meam, quam tu bonis viris displicuisse dicis,
 me cum universi populi Romani summa voluntate,
 tum optimi cuiusque singulari studio magnificentis-
 sime post hominum memoriam consulem factum,
²⁵ omniaque ea me pudenter vivendo consecutum esse,
 quae tu impudenter vaticinando sperare te saepe dixisti.

Nam quod mihi discessum obiecasti meum, et quod
 horum, quibus ille dies acerbissimus fuit, qui idem
 tibi laetissimus, luctum et gemitum renovare voluisti,
³⁰ tantum tibi respondeo, me, cum tu ceteraque rei
 publicae pestes armorum causam quaereretis, et cum
 per meum nomen fortunas locupletium diripere, san-
 guinem principum civitatis exsorbere, crudelitatem
 vestram odiumque diuturnum, quod in bonos iam in-
³⁵ veteratum habebatis, saturare cuperetis, scelus et fu-
 rorem vestrum cedendo maluisse frangere quam resi-
 stendo. Quare peto a te, ut mihi ignoscas, Vatini, 7

cum ei patriae pepercit, quam servaram, et, si ego te
 perditorem et vexatorem rei publicae fero, tu me
 conservatorem et custodem feras. Deinde eius viri
 discessum increpas, quem vides omnium civium desi-
 derio, ipsius denique rei publicae luctu esse revoca- 5
 tum. At enim dixisti non mea, sed rei publicae
 causa homines de meo reditu laborasse. Quasi vero
 quisquam vir excellenti animo in rem publicam in-
 gressus optabilius quicquam arbitretur quam se a suis
 8 civibus rei publicae causa diligi. Scilicet aspera mea 10
 natura, difficilis aditus, gravis voltus, superba responsa,
 insolens vita; nemo consuetudinem meam, nemo hu-
 manitatem, nemo consilium, nemo auxilium requirebat;
 cuius desiderio, ut haec minima dicam, forum maestum,
 muta curia, omnia denique bonarum artium studia 15
 siluerunt. Sed nihil sit factum mea causa; omnia illa
 senatus consulta, populi iussa, Italiae totius, cuncta-
 rum societatum, collegiorum omnium decreta de me
 rei publicae causa esse facta fateamur. Quid ergo,
 homo imperitissime solidae laudis ac verae dignitatis, 20
 praestantius mihi potuit accidere, quid optabilius ad
 immortalitatem gloriae atque ad memoriam mei no-
 minis sempiternam, quam omnis hoc civis meos iudi-
 care, civitatis salutem cum unius mea salute esse con-
 9 iunctam? Quod quidem ego tibi reddo tuum. Nam 25
 ut tu me carum esse dixisti senatui populoque Ro-
 mano non tam mea causa quam rei publicae, sic ego
 te, quamquam es omni diritate atque immanitate tae-
 terrimus, tamen dico esse odio civitati non tam tuo
 quam rei publicae nomine. 30

4 Atque ut aliquando ad te veniam, de me hoc sit
 extremum. Quid quisque nostrum de se ipse loquatur,
 non est sane requirendum; boni viri *quid* iudicent, id
 10 est maximi momenti et ponderis. Duo sunt tempora,
 quibus nostrorum civium spectentur iudicia de nobis, 35
 unum honoris, alterum salutis. Honos tali populi
 Romani voluntate paucis est delatus ac mihi, salus

tanto studio civitatis nemini reddita. De te autem homines quid sentiant, in honore experti sumus, in salute exspectamus. Sed tamen ne me cum his principibus civitatis, qui adsunt P. Sestio, sed ut tecum, cum homine uno non solum impudentissimo ** atque infimo, conferam, de te ipso, homine et adrogantissimo et mihi inimicissimo, quaero, Vatini, utrum tandem putes huic civitati, huic rei publicae, huic urbi, his templis, aerario, curiae, viris his, quos vides, horum bonis, fortunis, liberis, civibus ceteris, denique deorum immortalium delubris, auspiciis, religionibus melius fuisse et praestabilius me civem in hac civitate nasci an te. Cum mihi hoc responderis aut ita impudenter, ut manus a te homines vix abstinere possint, aut ita dolenter, ut aliquando ista, quae sunt inflata, rumpantur, tum memoriter respondeto ad ea, quae te de te ipso rogabo. Atque illud tenebricosissimum tempus ineuntis aetatis tuae patiar latere. Licet impune per me parietes in adulescentia perfoderis, vicinos compilaris, matrem verberaris; habeat hoc praemii tua indignitas, ut adulescentiae turpitudine obscuritate et sordibus tuis optegatur.

Quaesturam petisti cum P. Sestio, cum hic nihil loqueretur, nisi quod agebat, tu de altero consulatu gerendo te diceres cogitare. Quaero apud te, teneasne memoria, cum P. Sestius quaestor sit cunctis suffragiis factus, tunc te vix invitis omnibus non populi beneficio, sed consulis extremum adhaesisse; in eo magistratu cum tibi magno clamore aquaria provincia sorte optigisset, missusne sis a me consule Puteolos, ut inde aurum exportari argentumque prohiberes; in eo negotio cum te non custodem ad continendas, sed portitorem ad partiendas merces missum putares cumque omnium domos, apothecas, navis furacissime scrutarere hominesque negotii gerentes iudiciis iniquissimis inretires, mercatores e navi egredientis terreres, conscendentis morarere, teneasne memoria tibi in conventu

Puteolis manus esse adlatas, ad me consulem querellas Puteolanorum esse delatas; post quaesturam exierisne legatus in ulteriorem Hispaniam C. Cosconio pro consule; cum illud iter Hispaniense pedibus fere confici soleat aut, si qui navigare velit, certa sit ratio 5
navigandi, venerisne in Sardiniam atque inde in Africam, fuerisne, quod sine senatus consulto tibi facere non licuit, in regno Hiempsalis, fuerisne in regno Mastanesosi, venerisne ad fretum per Mauretanium; quem scias umquam legatum Hispaniensem istis itinere- 10
ribus in illam provinciam pervenisse.

13 Factus es tribunus pl. (quid enim te de Hispaniensibus flagitiis tuis sordidissimisque furtis interrogem?) Quaero apud te primum universe, quod genus improbitatis et sceleris in eo magistratu praetermiseris. 15
Ac tibi iam inde praescribo ne tuas sordes cum clarissimorum virorum splendore permisceas. Ego te quaecumque rogabo, de te ipso rogabo neque te ex amplissimi viri dignitate, sed ex tuis tenebris extraham, omniaque mea tela sic in te conicientur, ut nemo 20
per tuum latus, quod soles dicere, saucietur; in tuis pulmonibus ac visceribus haerebunt. Et quoniam
6 omnium rerum magnarum ab dis immortalibus principia ducuntur, volo, ut mihi respondeas tu, qui te
14 Pythagoreum soles dicere et hominis doctissimi nomen 25
tuis inmanibus et barbaris moribus praetendere, quae te tanta pravitas mentis tenuerit, qui tantus furor, ut, cum inaudita ac nefaria sacra susceperis, cum inferorum animas elicere, cum puerorum extis deos manis mactare soleas, auspicia, quibus haec urbs condita est, 30
quibus omnis res publica atque imperium tenetur, contempseris initioque tribunatus tui senatui denuntiaris tuis actionibus augurum responsa atque eius collegii
15 adrogantiam impedimento non futura. Secundum ea quaero, servarisne in eo fidem; num quando tibi mo- 35
ram adtulerit, quo minus concilium advocares legemque ferres, quod eo die scires de caelo esse servatum.

Et quoniam hic locus est unus, quem tibi cum Caesare communem esse dicas, seiungam te ab illo non solum rei publicae causa, verum etiam Caesaris, ne qua ex tua summa indignitate labes illius dignitati
 5 aspersa videatur. Primum quaero, num tu senatui causam tuam permittas, quod facit Caesar; deinde, quae sit auctoritas eius, qui se alterius facto, non suo defendat; deinde (erumpet enim aliquando ex me vera vox, et dicam sine cunctatione, quod sentio), si iam
 10 violentior aliqua in re C. Caesar fuisset, si eum magnitudo contentionis, studium gloriae, praestans animus, excellens nobilitas aliquo impulisset, quod in illo viro et tum ferendum esset et maximis rebus, quas postea gessit, obliterandum: id tu tibi, furcifer, sumes,
 15 et Vatini latronis ac sacrilegi vox audietur hoc postulantis, ut idem sibi concedatur quod Caesari? Sic enim ex te quaero. Tribunus pl. fuisti; seiunge te a
 7
 16
 consule; collegas habuisti viros fortis novem. Ex iis tres erant, quos tu cotidie sciebas servare de caelo,
 20 quos irridebas, quos privatos esse dicebas; de quibus duos praetextatos sedentis vides, te aediliciam praetextam togam, quam frustra confeceras, vendidisse, tertium scis ex illo obsessio atque adflicto tribunatu consularem auctoritatem hominem esse adulescentem
 25 consecutum. Reliqui sex fuerunt, e quibus partim plane tecum sentiebant, partim medium quandam cursum tenebant; omnes habuerunt leges promulgatas, in eis multas meo necessarius, etiam de mea sententia, C. Cosconius, index noster, quem tu dirumperis cum
 30 aedilicium vides. Volo, uti mihi respondeas, num 17
 quis ex toto collegio legem sit ausus ferre praeter unum te; quae tanta in te fuerit audacia, quae tanta vis, ut, quod novem tui conlegae sibi timendum esse duxerint, id unus tu emersus e caeno, omnium facile
 35 omnibus rebus infimus contemnendum, despiciendum, inrideñdum putares; num quem post urbem conditam scias tribunum pl. egisse cum plebe, cum constaret

18 servatum esse de caelo. Simul etiam illud volo uti respondeas, cum te tribuno pl. esset etiam tum in re publica lex Aelia et Fufia, quae leges saepe numero tribunicios furores debilitarunt et represserunt, quas contra praeter te nemo umquam est facere conatus 5 (quae quidem leges anno post sedentibus in templo duobus non consulibus, sed proditoribus huius civitatis ac pestibus una cum auspiciis, cum intercessionibus, cum omni iure publico conflagraverunt), ecquando dubitaris contra eas leges cum plebe agere et concilium convocare; num quem ex omnibus tribunis pl., quicumque seditiosi fuerunt, tam audacem audieris fuisse, ut umquam contra legem Aeliam aut Fufiam concilium advocaret.

8
19 Quaero illud etiam ex te, conatusne sis, voluerisne, 15 denique cogitaris (est enim res eius modi, ut, si tibi in mentem modo venit, nemo sit, qui te ullo cruciatu esse indignum putet) cogitarisne in illo tuo intolerabili non regno (nam cupis id audire), sed latrocinio augur fieri in Q. Metelli locum, ut, quicumque te 20 aspexisset, duplicem dolorem gemitumque susciperet et ex desiderio clarissimi et fortissimi civis et ex honore turpissimi atque improbissimi; adeone non labefactatam rem publicam te tribuno neque conquassatam civitatem, sed captam hanc urbem atque per- 25 versam putaris, ut augurem Vatinius ferre possemus.

20 Hoc loco quaero, si, id quod concupieras, augur factus esses (in qua tua cogitatione nos, qui te odamus, vix dolorem ferebamus, illi autem, quibus eras in deliciis, vix risum tenebant); sed quaero, si ad cetera 30 vulnera, quibus rem publicam putasti deleri, hanc quoque mortiferam plagam inflixisses auguratus tui, utrum decreturus fueris, id quod augures omnes usque ab Romulo decreverunt, Iove fulgente cum populo agi nefas esse, an, quia tu semper sic egisses, auspicia 35 fueris augur dissoluturus.

9
21 Ac ne diutius loquar de auguratu tuo (quod in-

vitus facio, ut recorder ruinas rei publicae; neque enim tu umquam stante non modo maiestate horum, sed etiam urbe te augurem fore putasti); verum tamen ut somnia tua relinquam, ad scelera veniam, volo, uti
 5 mihi respondeas, cum M. Bibulum consulem non dicam bene de re publica sentientem, ne tu mihi homo potens irascere, qui ab eo dissensisti, sed hominem certe nusquam progredientem, nihil in re publica molientem, tantum animo ab actionibus tuis dissentientem, cum
 10 eum tu consulem in vincula duceres et a tabula Valeria collegae tui mitti iuberent, fecerisne ante rostra pontem continuatis tribunalibus, per quem consul populi Romani moderatissimus et constantissimus sublato auxilio, exclusis amicis, vi perditorum homi-
 15 num incitata turpissimo miserrimoque spectaculo non in carcerem, sed ad supplicium et ad necem duceretur. Quaero, num quis ante te tam fuerit nefarius, qui id 22 fecerit, ut sciamus, utrum veterum facinorum sis imitator an inventor novorum; idemque tu cum his atque
 20 huius modi consiliis ac facinoribus nomine C. Caesaris, clementissimi atque optimi viri, scelere vero atque audacia tua M. Bibulum foro, curia, templis, locis publicis omnibus expulisses, inclusum domi contineres, cumque non maiestate imperii, non iure legum, sed
 25 ianuae praesidio et parietum custodiis consulis vita tegetetur, miserisne viatorem, qui M. Bibulum domo vi extraheret, ut, quod in privatis semper est servatum, id te tribuno pl. consuli domus exilium esse non posset. Simulque mihi respondeto tu, qui nos, qui de com- 23
 30 muni salute consentimus, tyrannos vocas, fuerisne non tribunus pl., sed intolerandus ex caeno nescio qui atque ex tenebris tyrannus, qui primum eam rem publicam, quae auspiciis inventis constituta est, isdem auspiciis sublatis conarere pervertere, deinde sanctissimas leges,
 35 Aeliam et Fufiam dico, quae in Gracchorum ferocitate et in audacia Saturnini et in colluvione Drusi et in contentione Sulpici et in cruore Cinnano, etiam inter

Sullana arma vixerunt, solus conculcaris ac pro nihilo
 putaris, qui consulem morti obieceris, inclusum opse-
 deris, extrahere ex suis tectis conatus sis, qui in eo
 magistratu non *modo* emergeris ex mendicitate, sed
 (10) etiam divitiis nos iam tuis terreas; fuerisne tanta 5
 (24) crudelitate, ut delectos viros et principes civitatis
 10 tollere et delere tua rogatione conarere, cum L. Vet-
 24 tium, qui in senatu confessus esset se cum telo fuisse,
 mortem Cn. Pompeio, summo et clarissimo civi, suis
 manibus offerre voluisse, in contionem produxeris, in- 10
 dicem in rostris, in illo, inquam, augurato templo ac
 loco conlocaris, quo auctoritatis exquirendae causa
 ceteri tribuni pl. principes civitatis producere con-
 suerunt, ibi tu indicem Vettium linguam et vocem 15
 suam sceleri et menti tuae praebere voluisti — dixeritne
 L. Vettius in contione tua rogatus a te sese auctores
 et impulsores et socios habuisse sceleris illius eos viros,
 quibus e civitate sublatis, quod tu eo tempore molie-
 bare, civitas stare non posset. M. Bibulum, cuius in- 20
 clusione contentus non eras, interficere volueras, spo-
 liaras consulatu, patria privare cupiebas. L. Lucullum,
 cuius tu rebus gestis, quod ipse ad imperatorias laudes
 a puero videlicet spectaras, vehementius invidebas,
 C. Curionem, perpetuum hostem improborum omnium,
 auctorem publici consilii libertate communi tuenda 25
 maxime liberum, cum filio principe iuventutis cum re
 publica coniunctiore etiam, quam ab illa aetate postu-
 25 landum fuit, delere voluisti. L. Domitium, cuius digni-
 tas et splendor praestringebat, credo, oculos *tuos*, Va-
 tini, quem tu propter commune odium in bonos oderas, 30
 in posterum autem propter omnium spem, quae de
 illo est atque erat, ante aliquanto timebas, L. Len-
 tulum, hunc iudicem nostrum, flaminem Martialem,
 quod erat eo tempore Gabini tui competitor, eiusdem
 Vetti indicio opprimere voluisti; qui si tum illam 33
 labem pestemque vicisset, quod ei tuo scelere non
 licuit, res publica victa non esset. Huius etiam filium

eodem indicio et crimine ad patris interitum adgregare voluisti. L. Paulum, qui tum quaestor Macedoniam optinebat, quem civem, quem virum! quî duo nefarios patriae proditores domesticos hostis legibus exterminarat, hominem ad conservandam rem publicam natum, in idem Vetti indicium atque in eundem hunc numerum congregasti. Quid ergo de me querar? qui etiam gratias tibi agere debeo, quod me ex fortissimorum civium numero seiungendum non putasti. Sed qui fuit tuus ille tantus furor, ut, cum iam Vettius ad arbitrium tuum perorasset et civitatis lumina notasset descendissetque de rostris, eum repente revocares, conloquerere populo Romano vidente, deinde interrogares, ecquosnam alios posset nominare? Inculcarisne, ut C. Pisonem, generum meum, nominaret, qui in summa copia optimorum adulescentium pari continentia, virtute, pietate reliquit neminem, itemque M. Laterensem, hominem dies atque noctes de laude et de re publica cogitantem; promulgarisne, impurissime et perditissime hostis, quaestionem de tot amplissimis et talibus viris, indicium Vettio, praemia amplissima; quibus rebus omnium mortalium non voluntate, sed convicio repudiatis fregerisne in carcere cervices ipsi illi Vettio, ne quod indicium corrupti indicii extaret eiusque sceleris in te ipsum quaestio flagitaretur.

Et quoniam crebro usurpas legem te de alternis consiliis reiciendis tulisse, ut omnes intellegant te ne recte quidem facere sine scelere potuisse, quaero, cum lex esset aequa promulgata initio magistratus, multas iam alias tulisses, expectarisne, dum C. Antonius reus fieret apud Cn. Lentulum Clodianum, et, posteaquam ille est reus factus, statim tuleris 'QUICUMQUE TUAM POST LEGEM REUS FACTUS ESSET', ut homo consularis exclusus miser puncto temporis spoliaretur beneficio et aequitate legis tuae. Dices familiaritatem tibi fuisse cum Q. Maximo. Praeclara defensio facinoris tui! Nam Maximi quidem summa laus est sumptis inimi-

citiis, suscepta causa, quaesitore consilioque delecto commodiorem inimico suo condicionem reiectionis dare noluisse. Nihil Maximus fecit alienum aut sua virtute aut illis viris clarissimis, Paulis, Maximis, Africanis, quorum gloriam huius virtute renovatam non modo speramus, verum etiam iam videmus; tua fraus, 5
 tuum maleficium, tuum scelus illud est, te id, quod promulgasses misericordiae nomine, ad crudelitatis tempus distulisse. Ac nunc quidem C. Antonius hac una re miseriam suam consolatur, quod imagines patris 10
 et fratris sui fratrisque filiam non in familia, sed in carcere conlocatam audire maluit quam videre.

12 Et quoniam pecunias aliorum despicias, de tuis
 29 divitiis intolerantissime gloriaris, volo, uti mihi respondeas, fecerisne foedera tribunus pl. cum civitatibus, cum regibus, cum tetrarchis, erogarisne pecunias 15
 ex aerario tuis legibus, eripuerisne partis illo tempore carissimas partim a Caesare, partim a publicanis. Quae cum ita sint, quaero ex te, sisne ex pauperrimo dives factus illo ipso anno, quo lex lata est de pecuniis repetundis acerrima, ut omnes intellegere possent a te non modo nostra acta, quos tyrannos vocas, sed etiam amicissimi tui legem esse contemptam; apud quem tu etiam nos criminari soles, qui illi sumus amicissimi, cum tu ei contumeliosissime totiens male 25
 dicas, quotiens te illi adfinem esse dicis.

30 Atque etiam illud scire ex te cupio, quo consilio aut qua mente feceris, ut in epulo Q. Arri, familiaris mei, cum toga pulla accumberes; quem umquam videris, quem audieris; quo exemplo, quo more feceris. Dices supplicationes te illas non probasse. Optume; nullae fuerint supplicationes. Videsne me nihil de anni illius causa, nihil de eo, quod tibi commune cum summis viris esse videatur, sed de tuis propriis sceleribus ex te quaerere? Nulla supplicatio fuerit. Cedo, quis umquam cenarit 35
 atratus. Ita enim illud epulum est funebre, ut munus sit funeris, epulae quidem ipsae dignitatis. Sed omitto
 13
 31

epulum populi Romani, festum diem argento, veste, omni apparatu ornatuque visendo; quis umquam in luctu domestico, quis in funere familiari cenavit cum toga pulla, cui de balineis exeunti praeter te toga
 5 pulla umquam data est? Cum tot hominum milia accumberent, cum ipse epuli dominus, Q. Arrius, albatu esset, tu in templum Castoris te cum C. Fibulo atrato ceterisque tuis furiis funestum intulisti. Quis tum non ingemuit, quis non doluit rei publicae casum?
 10 qui sermo alius in illo epulo fuit nisi hanc tantam et tam gravem civitatem subiectam esse non modo furori, verum etiam inrisioni tuae? Hunc tu morem³² ignorabas? numquam epulum videras, numquam puer aut adulescens inter cocos fueras? Fausti, adulescentis nobilissimi, paulo ante ex epulo magnificentissimo famem illam veterem tuam non expleras? Quem accumbere atratum videras? *Videras* dominum cum toga pulla et eius amicos ante convivium. Quae tanta *te* tenuit amentia, ut, nisi id fecisses, quod fas non fuit, nisi
 20 violasses templum Castoris, nomen epuli, oculos civium, morem veterem, eius, qui te invitarat, auctoritatem, parum putares testificatum esse supplicationes te illas non putare?

Quaero etiam illud ex te, quod privatus admisisti,¹⁴
 25 in quo certe iam tibi dicere non licebit cum clarissimi viri causa tuam esse coniunctam, postulatusne sis lege Licinia et Iunia; edixeritne C. Memmius praetor ex ea lege, ut adesses die tricensimo; cum is dies venisset, fecerisne, quod in hac re publica non modo
 30 factum antea numquam est, sed in omni memoria est omnino inauditum, appellarisne tribunos pl., ne causam diceres — levius dixi; quamquam id ipsum esset et novum et non ferendum — sed appellarisne nominatim pestem illius anni, furiam patriae, tempestatem
 35 rei publicae, Clodium. Qui tamen cum iure, cum more, cum potestate iudicium impedire non posset, rediit ad illam vim et furorem suum ducemque se

militibus tuis praebuit. In quo ne quid a me dictum in te potius putes quam apud te esse quaesitum, nullum onus inponam mihi testimonii; quae mihi brevi tempore ex eodem isto loco video esse dicenda, servabo teque non arguam, sed, ut in ceteris rebus feci, 5
 34 rogabo. Quaero ex te, Vatini, num quis in hac civitate post urbem conditam tribunos pl. appellarit, ne causam diceret, num quis reus in tribunal sui quaesitoris escenderit eumque vi deturbarit, subsellia disruparit, urnas deiecerit, eas denique omnis res in 10 iudicio disturbando commiserit, quarum rerum causa iudicia sunt constituta; sciasne tum fugisse Memmium, accusatores esse tuos de tuis tuorumque manibus ereptos, iudices quaestionum de proximis tribunalibus esse depulsos, in foro luce inspectante populo Ro- 15 mano quaestionem, magistratus, morem maiorum, leges, iudices, reum, poenam esse sublatam; haec omnia sciasne diligentia C. Memmi publicis tabulis esse notata atque testata. Atque illud etiam quaero, cum, posteaquam es postulatus, ex legatione redieris, ne 20 quis te iudicia defugere arbitraretur, teque, cum tibi, utrum velles, liceret, dictitaris causam dicere maluisse, qui consentaneum fuerit, cum legationis perfugio uti noluisse, appellatione improbissima te ad auxilium nefarium confugisse. 25

15
 35 Et quoniam legationis tuae facta mentio est, volo audire de te, quo tandem senatus consulto legatus sis. De gestu intellego, quid respondeas; tua lege, dicis. Esne igitur patriae certissimus parricida? spectarasne id, ut patres conscripti ex re publica 30 funditus tollerentur? ne hoc quidem senatui relinquebas, quod nemo umquam ademit, ut legati ex eius ordinis auctoritate legarentur? Adeone tibi sordidum consilium publicum visum est, adeo afflictus senatus, adeo misera et prostrata res publica, ut non nuntios 35 pacis ac belli, non oratores, non interpretes, non bellici consilii auctores, non ministros muneris provin-

cialis senatus more maiorum deligere posset? Eri-³⁶
 pueras senatui provinciae decernendae potestatem, im-
 peratoris deligendi iudicium, aerarii dispensationem,
 quae numquam sibi populus Romanus appetivit, qui
 5 numquam ad *se* summi consilii gubernationem trans-
 ferre conatus est. Age, factum est horum aliquid in
 aliis; raro, sed tamen factum est, ut populus deligeret
 imperatorem; quis legatos umquam audivit sine sena-
 tus consulto? Ante te nemo, post continuo fecit idem
 10 in duobus prodigiis rei publicae Clodius; quo etiam
 maiore es malo mactandus, quod non solum facto
 tuo, sed etiam exemplo rem publicam vulnerasti
 neque tantum ipse es improbus, sed etiam alios docere
 voluisti. Ob hasce omnis res sciasne te severissimo-
 15 rum hominum Sabinorum, fortissimorum virorum
 Marsorum et Paelignorum, tribulium tuorum, iudicio
 notatum, nec post Romam conditam praeter te tri-
 bulem quemquam tribum Sergiam perdidisse.

Atque illud etiam audire *de* te cupio, quare, cum³⁷
 20 ego legem de ambitu tulerim ex senatus consulto,
 tulerim sine vi, tulerim salvis auspiciis, tulerim salva
 lege Aelia et Fufia, tu eam esse legem non putes,
 praesertim cum ego legibus tuis, quoquo modo latae
 sunt, paream; cum mea lex dilucide vetet BIENNIO,
 25 QUO QUIS PETAT PETITURUSVE SIT, GLADIATORES DARE
 NISI EX TESTAMENTO PRAESTITUTA DIE, quae tanta
 in te sit amentia, ut in ipsa petitione gladiatores
 audeas dare; num quem putes illius tui certissimi
 gladiatoris similem tribunum pl. posse reperiri, qui
 30 se interponat, quo minus reus mea lege fias.

Ac si haec omnia contemnis ac despicias, quod¹⁶
 ita tibi persuaseris, ut palam dictitas, te dis homini-³⁸
 busque invitis amore in te incredibili quodam C. Cae-
 saris omnia, quae velis, consecuturum, ecquid audieris,
 35 ecquisnam tibi dixerit C. Caesarem nuper Aquileiae,
 cum de quibusdam esset mentio facta, dixisse *se* C.
 Alfium praeteritum permolesto tulisse, quod in homine

summam fidem probitatemque cognosset, graviterque etiam se ferre praetorem aliquem esse factum, qui a suis rationibus dissensisset; tum quaesisse quendam, de Vatino quem ad modum ferret; illum respondisse Vatini-um in tribunatu gratis nihil fecisse; qui omnia 5 in pecunia posuisset, honore animo aequo carere de-
 39 bere. Quodsi ipse, qui te suae dignitatis augendae causa periculo tuo nullo suo delicto ferri praecipitem est facile passus, tamen te omni honore indignissimum iudicat, si te vicini, si adfines, si tribules ita oderunt, ut repulsam tuam triumphum suum duxerint, si nemo aspicit, quin ingemescat, nemo mentionem facit, quin excretur, si vitant, fugiunt, audire de te nolunt, cum viderunt, tamquam auspici-um malum detestantur, si cognati respuunt, tribules execrantur, vicini metuunt, 15 adfines erubescunt, strumae denique ab ore improbo demigrarunt et aliis iam se locis conlocarunt, si es odium publicum populi, senatus, universorum hominum rusticanorum: quid est, quam ob rem praeturam potius exoptes quam mortem, praesertim cum popularem te velis esse neque ulla re populo gratius facere possis?

40 Sed ut aliquando audiamus, quam copiose mihi ad rogata respondeas, concludam iam interrogationem meam teque in extremo pauca de ipsa causa rogabo. 25

17 Quaero, quae tanta in te vanitas, tanta levitas fuerit, ut in hoc iudicio T. Annium isdem verbis laudares, quibus eum verbis laudare et boni viri et boni cives consuerunt, cum in eundem nuper ab eadem illa taeterrima furia productus ad populum cupidissime falsum testimonium dixeris. An erit haec optio et potestas tua, ut, cum Clodianas operas et facinerosorum hominum et perditorum manum videris, Milonem dicas, id quod in contione dixisti, gladiatoribus et bestiariis opsedis-
 30 rem publicam; cum autem ad tales viros veneris, non audeas civem singulari virtute, fide,
 41 constantia vituperare? Sed, cum T. Annium tanto

opere laudes et clarissimo viro non nullam laudatione tua labeculam adspergas (in illorum enim numero mavult T. Annius esse, qui a te vituperantur), verum tamen quaero, cum in re publica administranda T. 5 Annio cum P. Sestio consiliorum omnium societas fuerit (id quod non solum bonorum, verum etiam improborum iudicio declaratum est; est enim reus uterque ob eandem causam et eodem crimine, alter die dicta ab eo, quem tu unum improbiorem esse quam 10 te *non* numquam soles confiteri, alter tuis consiliis, illo tamen adiuvante) — quaero, qui possis eos, quos crimine coniungis, testimonio diiungere. Extremum illud est, quod mihi abs te responderi velim, cum multa in Albinovanum de praevaricatione dices, 15 dixerisne nec tibi placuisse nec oportuisse Sestium de vi reum fieri; quavis lege, quovis crimine accusandum potius fuisse; etiam illud dixeris, causam Milonis, fortissimi viri, coniunctam cum hoc existimari; quae pro me a Sestio facta sint, bonis esse grata. Non 20 coarguo inconstantiam orationis ac testimonii tui (quas enim huius actiones probatas bonis esse dicis, in eas plurimis verbis testimonium dixisti; quicum autem eius causam periculumque coniungis, eum summis laudibus extulisti); sed hoc quaero, num P. Sestium, 25 qua lege accusandum omnino fuisse negas, ea lege condemnari putes oportere, aut, si te in testimonio consuli noles, ne quid tibi auctoritatis a me tributum esse videatur, dixerisne in eum testimonium de vi, quem negaris reum omnino de vi fieri debuisse.

M. TULLI CICERONIS
PRO M. CAELIO ORATIO.

ARGUMENTUM.

M. Caelius Rufus, adulescens optimis studiis et litteris a prima adulescentia deditus, quamquam ipse non satis continens ac moderatus, immo libidinosus ac luxuriosus erat, tamen accusando gratiam a populo mereri et honores gradatim consequi studuit. Accusaverat autem primum C. Antonium, Ciceronis in consulatu collegam, maiestatis crimine eumque condemnaverat, deinde L. Sempronium Atratinum patrem in ius vocaverat de ambitu nec tamen perfecerat eius damnationem. Tum anno u. c. 698 cum L. Atratinum iterum iudicio persequi vellet, ipse a L. Sempronio Atratino filio apud praetorem Cn. Domitium Calvinum de vi accusatus est lege, ut videtur, Lutatia, quod Neapoli seditiones contra rem publicam movisset, quod in Pallae cuiusdam bonis male versatus esset, quod Puteolis legatos Alexandrinos pulsasset, maxime vero, quod pecuniam a Clodia, sorore P. Clodi, Ciceronis inimici, cuius impulsu L. Atratinus haec omnia agere dicebatur, quod illa se a M. Caelio desertam esse moleste ferret, mutuam cepisset, quam daret servis L. Luccei, ut Dio, legationis Alexandrinae princeps, necaretur, denique quod ipsius Clodiae tollendae causa venenum parasset. L. Atratino, cuius accusationem orando adiuvit etiam L. Herennius Balbus, respondit primum ipse M. Caelius, tum M. Crassus, qui de seditionibus Neapolitanis, de Alexandrinorum pulsatione Puteolana, de bonis Pallae dixit, et M. Cicero, cui potissimum de morte Dionis et de veneno contra Clodiam parato dicendum erat totaque causa peroranda, id quod hac ipsa, quae infra legitur, oratione fecit. Constat autem M. Caelium hoc iudicio absolutum esse.

¹ Si quis, iudices, forte nunc adsit ignarus legum,
¹ iudiciorum, consuetudinis nostrae, miretur profecto,
quae sit tanta atrocitas huiusce causae, quod diebus

festis ludisque publicis, omnibus forensibus negotiis intermissis unum hoc iudicium exerceatur, nec dubitet, quin tanti facinoris reus arguatur, ut eo neglecto civitas stare non possit; idem cum audiat esse legem, quae
 5 de seditiosis consceleratisque civibus, qui armati senatum obsederint, magistratibus vim attulerint, rem publicam oppugnarint, cotidie quaeri iubeat: legem non improbet, crimen quod versetur in iudicio, requirat; cum audiat nullum facinus, nullam audaciam,
 10 nullam vim in iudicium vocari, sed adulescentem illustri ingenio, industria, gratia accusari ab eius filio, quem ipse in iudicium et vocet et vocarit, oppugnari autem opibus meretriciis: [Atradini] illius pietatem non reprehendat, muliebrem libidinem comprimendam
 15 putet, vos laboriosos existimet, quibus otiosis ne in communi quidem otio liceat esse. Etenim si adtendere² diligenter, existimare vere de omni hac causa volueritis, sic constitueris, iudices, nec descensurum quemquam ad hanc accusationem fuisse, cui, utrum vellet, liceret,
 20 nec, cum descendisset, quicquam habiturum spei fuisse, nisi alicuius intolerabili lubricine et nimis acerbo odio niteretur. Sed ego Atratino, humanissimo atque optumo adulescenti meo necessario, ignosco, qui habet excusationem vel pietatis vel necessitatis vel aetatis. Si
 25 voluit accusare, pietati tribuo, si iussus est, necessitati, si speravit aliquid, pueritiae. Ceteris non modo nihil ignoscendum, sed etiam acriter est resistendum.

Ac mihi quidem videtur, iudices, hic introitus² defensionis adulescentiae M. Caeli maxime convenire,³
 30 ut ad ea, quae accusatores deformandi huius causa, detrahendae spoliandaeque dignitatis gratia dixerunt, primum respondeam. Obiectus est pater varie, quod aut parum splendidus ipse aut parum pie tractatus a filio diceretur. De dignitate M. Caelius notis ac maioribus natu et sine mea oratione et tacitus facile ipse
 35 respondet; quibus autem propter senectutem, quod iam diu minus in foro nobiscumque versatur, non aequè

est cognitus, ii sic habeant, quaecumque in equite Romano dignitas esse possit, quae certe potest esse maxuma, eam semper in M. Caelio habitam esse summam hodieque haberi non solum a suis, sed etiam ab omnibus, quibus potuerit aliqua de causa esse notus. 5

4 Equitis Romani autem esse filium criminis loco poni ab accusatoribus neque his iudicantibus oportuit neque defendentibus nobis. Nam quod de pietate dixistis, est quidem ista nostra existimatio, sed iudicium certe parentis; quid nos opinemur, audietis ex iuratis; quid 10 parentes sentiant, lacrimae matris incredibilisque maeror, squalor patris et haec praesens maestitia, quam 5 cernitis, luctusque declarat. Nam quod est obiectum municipibus esse adulescentem non probatum suis, nemini umquam praesenti † praetoriani maiores honores habuerunt quam absentem M. Caelio; quem et absentem in amplissimum ordinem cooptarunt et ea non petenti detulerunt, quae multis petentibus denegarunt: idemque nunc lectissimos viros et nostri ordinis et equites Romanos cum legatione ad hoc iudicium et 20 cum gravissima atque ornatissima laudatione miserunt. Videor mihi iecisse fundamenta defensionis meae, quae firmissima sunt, si nituntur iudicio suorum. Neque enim vobis satis commendata huius aetas esse posset, si non modo parenti tali viro, verum etiam muni- 25

3
6 cipio tam inlustri ac tam gravi displiceret. Equidem, ut ad me revertar, ab his fontibus profluxi ad hominum famam, et meus hic forensis labor vitaeque ratio dimanavit ad existimationem hominum paulo latius commendatione ac iudicio meorum. 30

Nam quod obiectum est de pudicitia, quodque omnium accusatorum non criminibus, sed vocibus maledictisque celebratum est, id numquam tam acerbe feret M. Caelius, ut eum paeniteat non deformem esse natum. Sunt enim ista maledicta pervulgata in omnes, 35 quorum in adulescentia forma et species fuit liberalis. Sed aliud est male dicere, aliud accusare. Accusatio

crimen desiderat, rem ut definiat, hominem ut notet,
 argumento probet, teste confirmet; maledictio autem
 nihil habet propositi praeter contumeliam; quae si
 petulantius iactatur, convicium, si facetius, urbanitas
 5 nominatur. Quam quidem partem accusationis admi-
 ratur sum et moleste tuli potissimum esse Atratino
 datam. Neque enim decebat neque aetas illa postu-
 labat neque, id quod animadvertere poteratis, pudor
 patiebatur optimi adolescentis in tali illum oratione
 10 versari. Vellem aliqui ex vobis robustioribus hunc
 male dicendi locum suscepisset; aliquanto liberius et
 fortius et magis more nostro refutarem istam male
 dicendi licentiam. Tecum, Atratine, agam lenius, quod
 et pudor tuus moderatur orationi meae et meum erga
 15 te parentemque tuum beneficium tueri debeo. Illud s
 tamen te esse admonitum volo, primum [qualis es,
 talem te existiment] ut, quantum a rerum turpitudine
 abes, tantum te a verborum libertate seiungas; deinde
 ut ea in alterum ne dicas, quae cum tibi falso responsa
 20 sint, erubescas. Quis est enim, cui via ista non pateat,
 qui isti aetati atque etiam isti dignitati non possit
 quam velit petulanter, etiamsi sine ulla suspicione, at
 non sine argumento male dicere? Sed istarum partium
 culpa est eorum, qui te agere voluerunt; laus pudoris
 25 tui, quod ea te invitum dicere videbamus, ingenii, quod
 ornate politeque dixisti. Verum ad istam omnem ora-
 tionem brevis est defensio. Nam quoad aetas M. Caeli
 dare potuit isti suspitioni locum, fuit primum ipsius
 pudore, deinde etiam patris diligentia disciplinaque
 30 munita. Qui ut huic virilem togam dedit — nihil dicam
 hoc loco de me; tantum sit, quantum vos existumatis;
 hoc dicam, hunc a patre continuo ad me esse de-
 ductum; nemo hunc M. Caelium in illo aetatis flore
 vidit nisi aut cum patre aut mecum aut in M. Crassi
 35 castissima domo, cum artibus honestissimis erudiretur.

Nam quod Catilinae familiaritas obiecta Caelio est, 10
 longe ab ista suspicione abhorreere debet. Hoc enim

adolescente scitis consulatum mecum petisse Catilinam. Ad quem si accessit aut si a me discessit umquam (quamquam multi boni adolescentes illi homini nequam atque improbo studuerunt), tum existimetur Caelius Catilinae nimium familiaris fuisse. At enim postea scimus et vidimus esse hunc in illius amicis. Quis negat? Sed ego illud tempus aetatis, quod ipsum sua sponte infirmum aliorum lubricitate infestum est, id hoc loco defendo. Fuit adsiduus mecum praetore me; non noverat Catilinam; Africam tum praetor ille optinebat. Secutus est annus, quo causam de pecuniis repetundis Catilina dixit. Mecum erat hic; illi ne advocatus quidem venit umquam. Deinceps fuit annus, quo ego consulatum petivi; petebat Catilina mecum. Numquam ad illum accessit, a me numquam recessit. Tot igitur annos versatus in foro sine suspitione, sine infamia studuit Catilinae iterum petenti. Quem ergo ad finem putas custodiendam illam aetatem fuisse? Nobis quidem olim annus erat unus ad cohibendum brachium toga constitutus, et ut exercitatione ludoque campestri tunicati uteremur, eademque erat, si statim mereri stipendia coeperamus, castrensium ratio ac militaris. Qua in aetate nisi qui se ipse sua gravitate et castimonia et cum disciplina domestica, tum etiam naturali quodam bono defenderet, quoquo modo a suis custoditus esset, tamen infamiam veram effugere non poterat. Sed qui prima illa initia aetatis integra atque inviolata praestitisset, de eius fama ac pudicitia, cum is iam se corroboravisset ac vir inter viros esset, nemo loquebatur. Studuit Catilinae, cum iam aliquot annos esset in foro, Caelius; et multi hoc idem ex omni ordine atque ex omni aetate fecerunt. Habuit enim ille, sicuti meminisse vos arbitror, permulta maxumarum non expressa signa, sed adumbrata lineamenta virtutum. Utebatur hominibus improbis multis; et quidem optimis se viris deditum esse simulabat. Erant apud illum inlecebrae lubricinum multae; erant etiam industriae

quidam stimuli ac laboris. Flagrabant vitia lubricitatis
 apud illum; vigeant etiam studia rei militaris. Neque
 ego unquam fuisse tale monstrum in terris ullum puto,
 tam ex contrariis diversisque *et* inter se pugnantibus
 5 naturae studiis cupiditatibusque conflatum. Quis cla- 13
 rioribus viris quodam tempore iucundior, quis turpioribus
 coniunctior? quis civis meliorum partium aliquando, quis
 taetrius hostis huic civitati? quis in voluptatibus inqui-
 nator, quis in laboribus patientior? quis in rapacitate
 10 avarior, quis in largitione effusior? Illa vero, iudices, in
 illo homine mirabilia fuerunt, comprehendere multos
 amicitia, tueri obsequio, cum omnibus communicare, quod
 habebat, servire temporibus suorum omnium pecunia,
 gratia, labore corporis, scelere etiam, si opus esset, *et*
 15 audacia, versare suam naturam et regere ad tempus
 atque huc et illuc torquere ac flectere, cum tristibus
 severe, cum remissis iucunde, cum senibus graviter, cum
 iuventute comiter, cum facinerosis audacter, cum libi-
 dinosis luxuriose vivere. Hac ille tam varia multipli- 14
 20 cique natura cum omnis omnibus ex terris homines
 improbos audacesque collegerat, tum etiam multos fortis
 viros et bonos specie quadam virtutis adsimulatae tene-
 bat. Neque unquam ex illo delendi huius imperii tam
 consceleratus impetus extitisset, nisi tot vitiorum tanta
 25 immanitas quibusdam facultatis et patientiae radicibus
 niteretur. Quare ista condicio, iudices, respuatur, nec
 Catilinae familiaritatis crimen haereat; est enim com-
 mune cum multis et cum quibusdam etiam bonis. Me
 ipsum, me, inquam, quondam paene ille decepit, cum
 30 et civis mihi bonus et optimi cuiusque cupidus et
 firmus amicus ac fidelis videretur; cuius ego facinora
 oculis prius quam opinione, manibus ante quam sus-
 picione deprehendi. Cuius in magnis catervis ami-
 corum si fuit etiam Caelius, magis est ut ipse moleste
 35 ferat errasse se, sicuti non numquam in eodem homine
 me quoque erroris mei paenitet, quam ut istius ami-
 citiae crimen reformidet.

7 Itaque a maledictis pudicitiae ad coniurationis
 15 invidiam oratio est vestra delapsa. Posuistis enim,
 atque id tamen titubanter et strictim, coniurationis
 hunc propter amicitiam Catilinae participem fuisse;
 in quo non modo crimen non haerebat, sed vix diserti 5
 adulescentis cohaerebat oratio. Qui enim tantus furor
 in Caelio, quod tantum aut in moribus naturaque
 volnus aut in re atque fortuna? ubi denique est in
 ista suspicione Caeli nomen auditum? Nimum multa
 de re minime dubia loquor; hoc tamen dico: Non 10
 modo si socius coniurationis, sed nisi inimicissimus
 istius sceleris fuisset, numquam coniurationis accu-
 satione adulescentiam suam potissimum commendare
 16 voluisset. Quod haud scio an de ambitu et de cri-
 minibus istis sodalium ac sequestrium, quoniam huc 15
 incidi, similiter respondendum putem. Numquam enim
 tam Caelius amens fuisset, ut, si se isto infinito amb-
 itu commaculasset, ambitus alterum accusaret, neque
 eius facti in altero suspicionem quaereret, cuius ipse
 sibi perpetuam licentiam optaret, nec, si sibi semel 20
 periculum ambitus subeundum putaret, ipse alterum
 iterum ambitus crimine arcesseret. Quod quamquam
 nec sapienter et me invito facit, tamen est eius modi
 [cupidus], ut magis insectari alterius innocentiam quam
 de se timide cogitare videatur. 25

17 Nam quod aes alienum obiectum est, sumptus
 reprehensi, tabulae flagitatae, videte, quam pauca
 respondeam. Tabulas, qui in patris potestate est,
 nullas conficit. Versuram numquam omnino fecit
 ullam. Sumptus unius generis obiectus est, habita- 30
 tionis; triginta milibus dixistis eum habitare. Nunc
 demum intellego P. Clodi insulam esse venalem, cuius
 hic in aediculis habitat decem, ut opinor, milibus.
 Vos autem dum illi placere voltis, ad tempus eius
 mendacium vestrum accommodavistis. 35

18 Reprehendistis, a patre quod semigrarit. Quod
 quidem iam in hac aetate minime reprehendendum

est. Qui cum et ex rei publicae causa iam esset mihi quidem molestam, sibi tamen gloriosam victoriam consecutus et per aetatem magistratus petere posset, non modo permittente patre, sed etiam sua-
 5 dente ab eo semigravit et, cum domus patris a foro longe abesset, quo facilius et nostras domus obire et ipse a suis coli posset, conduxit in Palatio non magno domum. Quo loco possum dicere id, quod vir claris-
 8 simus, M. Crassus, cum de adventu regis Ptolemaei
 10 quereretur, paulo ante dixit:

Utinám ne in nemore Pélio —

Ac longius quidem mihi contexere hoc carmen liceret:

Nam númquam era érrans

hanc molestiam nobis exhiberet

15 Medéa animo aegro, amóre saevo saúcia.

Sic enim, iudices, reperietis, quod, cum ad id loci venero, ostendam, hanc Palatinam Medeam migrationemque huic adulescenti causam sive malorum omnium sive potius sermonum fuisse.

20 Quam ob rem illa, quae ex accusatorum oratione 19
 praemuniri iam et fingi intellegebam, fretus vestra prudentia, iudices, non pertimesco. Aiebant enim fore testem senatorem, qui se pontificiis comitiis pulsatum a Caelio diceret. A quo quaeram, si prodierit, primum
 25 cur statim nihil egerit, deinde, si id queri quam agere maluerit, cur productus a vobis potius quam ipse per se, cur tanto post potius quam continuo queri maluerit. Si mihi ad haec acute arguteque responderit, tum quaeram denique, ex quo iste fonte senator emanet.
 30 Nam si ipse orietur et nascetur ex sese, fortasse, ut soleo, commovebor; sin autem est rivulus accersitus et ductus ab ipso capite accusationis vestrae, laetabor, cum tanta gratia tantisque opibus accusatio vestra
 35 ficari vellet, inventum. Nec † tamen illud genus alte-20

rum nocturnorum testium pertimesco. Est enim dictum ab illis fore, qui dicerent uxores suas a cena redeuntis attrectatas esse a Caelio. Graves erunt homines, qui hoc iurati dicere audebunt, cum sit iis confitendum numquam se ne congressu quidem et constituto coe- 5
 9 pisse de tantis iniuriis experiri. Sed totum genus oppugnationis huius, iudices, et iam prospicitis animis et, cum inferetur, propulsare debebitis. Non enim ab isdem accusatur M. Caelius, a quibus oppugnatur; palam in eum tela iaciuntur, clam subministrantur. 10
 21 Neque id ego dico, ut invidiosum sit in eos, quibus gloriosum etiam hoc esse debet: Funguntur officio, defendunt suos, faciunt, quod viri fortissimi solent; laesi dolent, irati efferuntur, pugnant lacesciti. Sed vestrae sapientiae tamen est, iudices, non, si causa 15
 iusta est viris fortibus oppugnandi M. Caelium, ideo vobis quoque vos causam putare esse iustam alieno dolori potius quam vestrae fidei consulendi. Quae sit multitudo in foro, quae genera, quae studia, quae varietas hominum, videtis. Ex hac copia quam 20
 multos esse arbitramini, qui hominibus potentibus, gratiosis, disertis, cum aliquid eos velle arbitrentur, ultro se offerre soleant, operam navare, testimonium
 22 polliceri? Hoc ex genere si qui se in hoc iudicium forte proiecerint, excluditote eorum cupiditatem, iudices, sapientia vestra, ut eodem tempore et huius saluti et religioni vestrae et contra periculosas hominum potentias condicioni omnium civium providisse videamini. Equidem vos abducam a testibus neque huius iudicii veritatem, quae mutari nullo modo potest, in 30
 voluntate testium conlocari sinam, quae facillume fingi, nullo negotio flecti ac detorqueri potest. Argumentis agemus, signis luce omni clarioribus crimina refellemus; res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione pugnabit. 35
 10 Itaque illam partem causae facile patior graviter
 23 et ornate a M. Crasso peroratam de seditionibus

Neapolitanis, de Alexandrinorum pulsatione Puteolana, de bonis Pallae. Vellem dictum esset ab eodem etiam de Dione. De quo ipso tamen quid est quod expectetis? quod is, qui fecit, aut non timet aut etiam fatetur; 5 est enim rex; qui autem dictus est adiutor fuisse et conscius, P. Asicius, iudicio est liberatus. Quod igitur est eius modi crimen, ut, qui commisit, non neget, qui negavit, absolutus sit, id hic pertimescat, qui non modo a facti, verum etiam a conscientiae suspicione 10 afuit? Et, si Asicio *in causa plus profuit quam nocuit invidia*, huic oberit tuum maledictum, qui istius facti non modo suspicione, sed ne infamia quidem est aspersus? At praevaricatione est Asicius 24 liberatus. Perfacile est isti loco respondere, mihi 15 praesertim, a quo illa causa defensa est. Sed Caelius optimam causam Asici esse arbitratur; cuiusmodi autem sit, a sua putat eius esse seiunctam. Neque solum Caelius, sed etiam adulescentes humanissimi et doctissimi, rectissimis studiis atque optumis arti- 20 bus praediti, Titus Gaiusque Coponii, qui ex omnibus maxime Dionis mortem doluerunt, qui cum doctrinae studio atque humanitatis, tum etiam hospitio Dionis tenebantur. Habitabat is apud L. Luceium, ut audistis. Fuerat ei cognitus Alexandriae. Quid aut hic aut 25 summo splendore praeditus frater eius de M. Caelio existimet, ex ipsis, si producti erunt, audietis. Ergo 25 haec removeantur, ut aliquando, in quibus causa nititur, ad ea veniamus.

Animadverti enim, iudices, audiri a vobis meum 11 30 familiarem, L. Herennium, perattente. In quo etsi (25) magna ex parte ingenio eius et dicendi genere quodam tenebamini, tamen non numquam verebar, ne illa suptiliter ad criminandum inducta oratio ad animos vestros sensim ac leniter accideret. Dixit enim multa 35 de luxurie, multa de libidine, multa de vitiis iuven- tutis, multa de moribus et, qui in reliqua vita mitis esset et in hac suavitate humanitatis, qua prope iam

delectantur omnes, versari periucunde soleret, fuit in hac causa pertristis quidam patruus, censor, magister; obiurgavit M. Caelium, sicut neminem umquam parens; multa de incontinentia intemperantiaque disseruit. Quid quaeritis, iudices? ignoscebam vobis attente audientibus, propterea quod egomet tam triste illud et tam
 26 asperum genus orationis horrebam. Ac prima pars fuit illa, quae me minus movebat, fuisse meo necessario Bestiae Caelium familiarem, cenasse apud eum, ventitasse domum, studuisse praeturae. Non me haec
 10 movent; quae perspicue falsa sunt; etenim eos una cenasse dixit, qui aut absunt, aut quibus necesse est idem dicere. Neque vero illud me commovet, quod sibi in Lupercis sodalem esse Caelium dixit. Fera
 15 quaedam sodalitas et plane pastoricia atque agrestis germanorum Lupercorum, quorum coitio illa silvestris ante est instituta quam humanitas atque leges, siquidem non modo nomina deferunt inter se sodales, sed etiam commemorant sodalitatem in accusando,
 27 ut, ne quis id forte nesciat, timere videantur! Sed haec omittam; ad illa, quae me magis moverunt, respondebo.

(27) Deliciarum obiurgatio fuit longa † et ea lenior plusque disputationis habuit quam atrocitatis, quo etiam audita est attentius. Nam P. Clodius, amicus meus, 25 cum se gravissime vehementissimeque iactaret et omnia inflammatus ageret tristissimis verbis, voce maxima, tametsi probabam eius eloquentiam, tamen non pertimescebam; aliquot enim in causis eum vide-
 30 ram frustra litigantem. Tibi autem, Balbe, respondeo primum precario, scilicet si fas est defendi a me eum, qui nullum convivium renuerit, qui in hortis fuerit,
 12 qui unguenta sumpserit, qui Baias viserit. Equidem
 28 multos et vidi in hac civitate et audivi, non modo qui primoribus labris gustassent genus hoc vitae et 35 extremis, ut dicitur, digitis attigissent, sed qui totam adolescentiam voluptatibus dedissent, emersisse ali-

quando et se ad frugem bonam, ut dicitur, recepisse
 gravisque homines atque inlustris fuisse. Datur enim
 concessu omnium huic aliqui ludus aetati, et ipsa
 natura profundit adulescentiae cupiditates. Quae si
 5 ita erumpunt, ut nullius vitam labefactent, nullius
 domum evertant, faciles et tolerabiles haberi solent.
 Sed tu mihi videbare ex communi infamia iuventutis 29
 aliquam invidiam Caelio velle conflare; itaque omne
 illud silentium, quod est orationi tributum tuae, fuit
 10 ob eam causam, quod uno reo proposito de mul-
 torum vitiis cogitabamus. Facile est accusare luxu-
 riam. Dies iam me deficiat, si, quae dici in eam
 sententiam possunt, coner expromere; de corruptelis,
 de adulteriis, de protervitate, de sumptibus immensa
 15 oratio est. Ut tibi reum neminem, sed vitia pro-
 ponas, res tamen ipsa et copiose et graviter accusari
 potest. Sed vestrae sapientiae, iudices, est non ab-
 duci ab reo nec, quos aculeos habeat severitas gravi-
 tasque vestra, cum eos accusator erexerit in rem, in
 20 vitia, in mores, in tempora, emittere in hominem et
 in reum, cum is non suo crimine, sed multorum vitio
 sit in quoddam odium iniustum vocatus. Itaque severi- 30
 tati tuae, ut oportet, ita respondere non audeo; erat
 enim meum deprecari vacationem adulescentiae veniam-
 25 que petere; non, inquam, audeo; perfugiis non utor
 aetatis, concessa omnibus iura dimitto; tantum peto,
 ut, si qua est invidia communis hoc tempore aeris
 alieni, petulantiae, libidinum iuventutis, quam video
 esse magnam, ne huic aliena peccata, ne aetatis ac
 30 temporum vitia noceant. Atque ego idem, qui haec
 postulo, quin criminibus, quae in hunc proprie confe-
 runtur, diligentissime respondeam, non recuso.

Sunt autem duo crimina, auri et veneni; in quibus 13
 una atque eadem persona versatur. Aurum sumptum
 35 a Clodia, venenum quaesitum, quod Clodiae daretur,
 dicitur. Omnia sunt alia non crimina, sed maledicta,
 iurgii petulantis magis quam publicae quaestionis.

'Adulter, impudicus, sequester' convicium est, non
 accusatio; nullum est enim fundamentum horum cri-
 minum, nulla sedes; voces sunt contumeliosae temere
 31 ab irato accusatore nullo auctore emissae. Horum
 duorum criminum video fontem, video auctorem, video 5
 certum nomen et caput. Auro opus fuit; sumpsit a
 Clodia, sumpsit sine teste, habuit, quamdiu voluit.
 Maximum video signum cuiusdam egregiae familiari-
 tatis. Necare eandem voluit; quaesivit venenum,
 sollicitavit, quos potuit, paravit, locum constituit, 10
 attulit. Magnum rursus odium video cum crudelis-
 simo discidio extitisse. Res est omnis in hac causa
 nobis, iudices, cum Clodia, muliere non solum nobili,
 sed etiam nota; de qua ego nihil dicam nisi depellendi
 32 criminis causa. Sed intellegis pro tua praestanti 15
 prudentia, Cn. Domiti, cum hac sola rem esse nobis.
 Quae si se aurum Caelio commodasse non dicit, si
 venenum ab hoc sibi paratum esse non arguit, petu-
 lanter facimus, si matrem familias secus, quam matro-
 narum sanctitas postulat, nominamus. Sin ista muliere 20
 remota nec crimen ullum nec opes ad oppugnandum
 Caelium illis relinquuntur, quid est aliud, quod nos
 patroni facere debeamus, nisi ut eos, qui insectantur,
 repellamus? Quod quidem facerem vehementius, nisi
 intercederent mihi inimicitiae cum istius mulieris viro 25
 — fratre volui dicere; semper hic erro. Nunc agam
 modice nec longius progrediar, quam me mea fides
 et causa ipsa coget. Neque enim muliebres unquam
 inimicitias mihi gerendas putavi, praesertim cum ea,
 quam omnes semper amicam omnium potius quam 30
 cuiusquam inimicam putaverunt.

14 Sed tamen ex ipsa quaeram prius, utrum me secum
 33 severe et graviter et prisce agere malit an remisse et
 leniter et urbane. Si illo austero more ac modo, ali-
 quis mihi ab inferis excitandus est ex barbatis illis 35
 non hac barbula, qua ista delectatur, sed illa horrida,
 quam in statuvis antiquis atque imaginibus videmus.

qui obiurget mulierem et pro me loquatur, ne mihi ista forte suscenseat. Existat igitur ex hac ipsa familia aliquis ac potissimum Caecus ille; minimum enim dolorem capiet, qui istam non videbit. Qui (34) profecto, si extiterit, sic aget ac sic loquetur: 'Mulier, quid tibi cum Caelio, quid cum homine adulescentulo, quid cum alieno? Cur aut tam familiaris huic fuisti, ut aurum commodares, aut tam inimica, ut venenum timeres? Non patrem tuum videras, non patruum, non avum, proavum, atavum audieras consules fuisse; non denique modo te Q. Metelli matrimonium tenuisse sciebas, clarissimi ac fortissimi viri patriaeque amatissimi, qui simul ac pedem limine extulerat, omnis prope civis virtute, gloria, dignitate superabat? Cum ex amplissimo genere in familiam clarissimam nupsisses, cur tibi Caelius tam coniunctus fuit? cognatus, adfinis, viri tui familiaris? Nihil eorum. Quid igitur fuit nisi quaedam temeritas ac libido? Nonne te, si nostrae imagines viriles non commovebant, ne progenies quidem mea, Q. illa Claudia, aemulam domesticae laudis in gloria muliebri esse admonebat, non virgo illa Vestalis Claudia, quae patrem complexa triumphantem ab inimico tribuno plebei de curru detrahi passa non est? Cur te fraterna vitia potius quam bona paterna et avita et usque a nobis cum in viris, tum etiam in feminis repetita moverunt? Ideone ego pacem Pyrrhi diremi, ut tu amorum turpissimorum cotidie foedera ferires, ideo aquam adduxi, ut ea tu incestu uterere, ideo viam munivi, ut eam tu alienis viris comitata celebrares?'

Sed quid ego, iudices, ita gravem personam induxi, ut [et] verear, ne se idem Appius repente convertat et Caelium incipiat accusare illa sua gravitate censoria? Sed videro hoc posterius, atque ita, iudices, ut vel severissimis disceptatoribus M. Caeli vitam me probaturum esse confidam. Tu vero, mulier, (iam enim ipse tecum nulla persona introducta loquor) si ea,

quae facis, quae dicis, quae insimulas, quae moliris, quae arguis, probare cogitas, rationem tantae familiaritatis, tantae consuetudinis, tantae coniunctionis reddas atque exponas necesse est. Accusatores quidem libidines, amores, adulteria, Baias, actas, convivias, comissationes, cantus, symphonias, navigia iactant, idemque significant nihil se te invita dicere. Quae tu quoniam mente nescio qua effrenata atque praecipiti in forum deferri iudiciumque voluisti, aut diluas oportet ac falsa esse doceas aut nihil neque crimini tuo neque testimonio credendum esse fateare.

36 Sin autem urbanius me agere mavis, sic agam tecum; removebo illum senem durum ac paene agrestem; ex his igitur tuis sumam aliquem ac potissimum minimum fratrem, qui est in isto genere urbanissimus; qui te amat plurimum, qui propter nescio quam, credo, timiditatem et nocturnos quosdam inanes metus tecum semper pusio cum maiore sorore cubitavit. Eum putato tecum loqui: 'Quid tumultuaris, soror? quid insanis?' 20

Quid clamorem exorsa verbis parvam rem magnam facis?

Vicinum adolescentulum aspexisti; candor huius te et proceritas, vultus oculique pepulerunt; saepius videre voluisti; fuisti non numquam in isdem hortis; vis nobilis mulier illum filium familias patre parco ac tenaci habere tuis copiis devinctum; non potes; calcitrat, respuit, non putat tua dona esse tanti; confer te alio. Habes hortos ad Tiberim † ac diligenter eo loco parasti, quo omnis iuventus natandi causa venit; hinc licet condiciones cotidie legas; cur huic, qui te spernit, molesta es?

16 Redeo nunc ad te, Caeli, vicissim ac mihi auctoritatem patriam severitatemque suscipio. Sed dubito, quem patrem potissimum sumam, Caecilianumne aliquem vehementem atque durum: 37 35

Núnc enim demum mi ánimus ardet, núnc
meum cor cumulátur ira
aut illum:

O infélix, o sceléste!

5 Ferrei sunt isti patres:

Egón quid dicam, quíd velim? quae tu ómnia
Tuis foédis factis fácis ut nequiquám velim,

vix ferendi. Diceret talis pater: 'Cur te in istam vicini-
tatem meretriciam contulisti? cur inlecebris cognitis
10 non refugisti?'

Cúr alienam ullám mulierem nósti? Dide ac
díscice;

Pér me *tibi* licét. Si egebis, tíbi dolebit, *nón*
mihí.

15 Míhi sat est, qui, aetátis quod relícuom est,
oblectém meae.

Huic tristi ac derecto seni responderet Caelius se 38
nulla cupiditate inductum de via decéssisse. Quid
signi? Nulli sumptus, nulla iactura, nulla versura.

20 At fuit fama. Quotus quisque [est, qui] istam effu-
gere potest in tam maledica civitate? Vicinum eius
mulieris miraris male audisse, cuius frater germanus
sermones iniquorum effugere non potuit? Leni vero
et clementi patre, cuius modi ille est:

25 Forés ecfregit, réstituentur; díscidit
Vestém, resarciétur,

fili causa est expeditissima. Quid enim esset, in quo
se non facile defenderet? Nihil iam in istam mulierem
dico; sed, si esset aliqua dissimilis istius, quae se
30 omnibus pervolgaret, quae haberet palam decretum
semper aliquem, cuius in hortos, domum, Baias iure
suo libidines omnium commearent, quae etiam aleret
adulescentis et parsimoniam patrum suis sumptibus
sustentaret; si vidua libere, proterva petulanter, dives

effuse, libidinosa meretricio more viveret, adulterum
 ego putarem, si quis hanc paulo liberius salutasset?
 17 Dicet aliquis: Haec est igitur tua disciplina? sic
 39 tu instituis adulescentes? ob hanc causam tibi hunc
 puerum parens commendavit et tradidit, ut in amore 5
 atque in voluptatibus adulescentiam suam conlocaret,
 et ut hanc tu vitam atque haec studia defenderes?
 Ego, si qui, iudices, hoc robore animi atque hac indole
 virtutis atque continentiae fuit, ut respueret omnis
 voluptatis omnemque vitae suae cursum in labore cor- 10
 poris atque in animi contentione conficeret, quem non
 quies, non remissio, non aequalium studia, non ludi,
 non convivia delectarent, *qui* nihil in vita expetendum
 putaret, nisi quod esset cum laude et cum dignitate
 coniunctum, hunc mea sententia divinis quibusdam 15
 bonis instructum atque ornatum puto. Ex hoc genere
 illos fuisse arbitror Camillos, Fabricios, Curios omnisque
 40 eos, qui haec ex minimis tanta fecerunt. Verum haec
 genera virtutum non solum in moribus nostris, sed
 vix iam in libris reperiuntur. Chartae quoque, quae 20
 illam pristinam severitatem continebant, obsoleverunt;
 neque solum apud nos, qui hanc sectam rationemque
 vitae re magis quam verbis secuti sumus, sed etiam
 apud Graecos, doctissimos homines, quibus, cum facere
 non possent, loqui tamen et scribere honeste et magni- 25
 fice licebat, alia quaedam mutatis Graeciae temporibus
 41 praecepta extiterunt. Itaque alii voluptatis causa omnia
 sapientes facere dixerunt, neque ab hac orationis tur-
 pitudine eruditi homines refugerunt; alii cum voluptate
 dignitatem coniungendam putaverunt, ut res maxime 30
 inter se repugnantis dicendi facultate coniungerent;
 illud unum directum iter ad laudem cum labore qui
 probaverunt, prope soli iam in scholis sunt relictii.
 Multa enim nobis blandimenta natura ipsa genuit,
 quibus sopita virtus coniveret interdum; multas vias 35
 adulescentiae lubricas ostendit, quibus illa insistere
 aut ingredi sine casu aliquo aut prolapsione vix posset;

multarum rerum iucundissimarum varietatem dedit, qua non modo haec aetas, sed etiam iam corroborata caperetur. Quam ob rem si quem forte inveneritis,⁴² qui aspernetur oculis pulchritudinem rerum, non odore⁵ ullo, non tactu, non sapore capiatur, excludat auribus omnem suavitatem, huic homini ego fortasse et pauci deos propitios, plerique autem iratos putabunt. Ergo¹⁸ haec deserta via et inculta atque interclusa iam frondibus et virgultis relinquatur; detur aliquid aetati; sit¹⁰ adolescentia liberior; non omnia voluptatibus denegentur; non semper superet severa illa et directa ratio; vincat aliquando cupiditas voluptasque rationem, dum modo illa in hoc genere praescriptio moderatioque teneatur: parcat iuventus pudicitiae suae, ne spoli¹⁵et alienam, ne effundat patrimonium, ne faenore trucidetur, ne incurrat in alterius domum atque famam, ne probrum castis, labem integris, infamiam bonis inferat, ne quem vi terreat, ne intersit insidiis, scelere careat; postremo, cum paruerit voluptatibus, dederit²⁰ aliquid temporis ad ludum aetatis atque ad inanis hasce adolescentiae cupiditates, revocet se aliquando ad curam rei domesticae, rei forensis reique publicae, ut ea, quae ratione antea non perspexerat, satietate abiecisse, experiendo contempsisse videatur.

²⁵ Ac multi et nostra et patrum maiorumque memoria,⁴³ iudices, summi homines et clarissimi cives fuerunt, quorum cum adolescentiae cupiditates deferbuissent, eximiae virtutes firmata iam aetate extiterunt. Ex quibus neminem mihi libet nominare; vosmet vobiscum³⁰ recordamini. Nolo enim cuiusquam fortis atque illustis viri ne minimum quidem erratum cum maxuma laude coniungere. Quod si facere vellem, multi a me summi atque ornatissimi viri praedicarentur, quorum partim nimia libertas in adolescentia, partim profusa³⁵ luxuries, magnitudo aeris alieni, sumptus, libidines nominarentur, quae multis postea virtutibus obtecta adolescentiae, qui vellet, excusatione defenderet. At vero¹⁹

in M. Caelio (dicam enim iam confidentius de studiis eius honestis, quoniam audeo quaedam fretus vestra sapientia libere confiteri) nulla luxuries reperietur, nulli sumptus, nullum aes alienum, nulla conviviorum ac lustrorum lubido. Quod quidem vitium ventris et gurgitis non modo non minuit aetas hominibus, sed etiam auget. Amores autem et hae deliciae, quae vocantur, quae firmiore animo praeditis diutius molestae non solent esse (mature enim et celeriter deflorescunt), numquam hunc occupatum impeditumque 10
45 tenuerunt. Audistis, cum pro se diceret, audistis antea, cum accusaret (defendendi haec causa, non gloriandi eloquor); genus orationis, facultatem, copiam sententiarum atque verborum, quae vestra prudentia est, perspexistis; atque in eo non solum ingenium 15
elucere eius videbatis, quod saepe, etiamsi industria non alitur, valet tamen ipsum suis viribus, sed inerat, nisi me propter benivolentiam forte fallebat, ratio et bonis artibus instituta et cura et vigiliis elaborata. Atqui scitote, iudices, eas cupiditates, quae obiciuntur 20
Caelio, atque haec studia, de quibus disputo, non facile in eodem homine esse posse. Fieri enim non potest, ut animus libidini deditus, amore, desiderio, cupiditate, saepe nimia copia, inopia etiam non numquam impeditus hoc, quicquid est, quod nos facimus in dicendo, 25
non modo agendo, verum etiam cogitando possit sustinere. An vos aliam causam esse ullam putatis, cur 46
in tantis praemiis eloquentiae, tanta voluptate dicendi, tanta laude, tanta gratia, tanto honore tam sint pauci semperque fuerint, qui in hoc labore versentur? Opte- 30
rendae sunt omnes voluptates, relinquenda studia delectationis, ludus, iocus, convivium, sermo paene est familiarium deserendus. Quare in hoc genere labor offendit homines a studioque deterret, non quo aut ingenia 47
deficiant aut doctrina puerilis. An hic, si sese isti 35
vitae dedidisset, consularem hominem admodum adulescens in iudicium vocavisset? hic, si laborem fugeret,

si obstrictus voluptatibus teneretur, in hac acie cotidie versaretur, adpeteret inimicitias, in iudicium vocaret, subiret periculum capitis ipse, inspectante populo Romano tot iam menses aut de salute aut de gloria
 5 dimicaret? Nihil igitur illa vicinitas redolet, nihil 20
 hominum fama, nihil Baiae denique ipsae locuntur? Illae vero non locuntur solum, verum etiam personant, huc unius mulieris libidinem esse prolapsam, ut ea non modo solitudinem ac tenebras atque haec flagitiorum
 10 integumenta non quaerat, sed in turpissimis rebus frequentissima celebritate et clarissima luce laetetur.

Verum si quis est, qui etiam meretriciis amoribus 48
 interdictum iuventuti putet, est ille quidem valde
 severus (negare non possum), sed abhorret non modo
 15 ab huius saeculi licentia, verum etiam a maiorum
 consuetudine atque concessis. Quando enim hoc non
 factum est, quando reprehensum, quando non permis-
 sum, quando denique fuit, ut, quod licet, non liceret?
 Hic ego nullam rem definiam, mulierem nullam nomi-
 20 nabo; totum in medio relinquam. Si quae [non] nupta 49
 mulier domum suam patefecerit omnium cupiditati
 palamque sese in meretricia vita conlocarit, virorum
 alienissimorum conviviis uti instituerit, si hoc in urbe,
 si in hortis, si in Baiarum illa celebritate faciet, si
 25 denique ita sese geret non incesso solum, sed ornatu
 atque comitatu, non flagrantia oculorum, non libertate
 sermonis, sed etiam complexu, osculatione, aquis, naviga-
 tione, conviviis, ut non solum meretrix, sed etiam
 proterva meretrix procaxque videatur: cum hac si
 30 qui adulescens forte fuerit, utrum hic tibi, L. Herenni,
 adulter an amator, expugnare pudicitiam an explere
 libidinem voluisse videatur? Obliviscor iam iniurias 50
 tuas, Clodia, depono memoriam doloris mei; quae abs
 te crudeliter in meos me absente facta sunt, neglego;
 35 ne sint haec in te dicta, quae dixi. Sed ex te ipsa
 requiro, quoniam et crimen accusatores abs te et testem
 eius criminis te ipsam dicunt se habere: Si quae mulier

sit eius modi, qualem ego paulo ante descripsi, tui dissimilis, vita institutoque meretricio, cum hac aliquid adulescentem hominem habuisse rationis num tibi perturpe aut perflagitiosum esse videatur? Ea si tu non es, sicut ego malo, quid est, quod obiciant Caelio? Sin eam te volunt esse, quid est, cur nos crimen hoc, si tu contemnis, pertimescamus? Quare nobis da viam rationemque defensionis. Nam aut pudor tuus defendet nihil a M. Caelio petulantius esse factum, aut inpudentia ad hunc defendendum facultatem dabit.

21 Sed quoniam emersisse iam e vadis et scopulos
51 praetervecta videtur oratio mea, perfacilis mihi reliquus cursus ostenditur. Duo sunt enim crimina una in muliere summorum facinorum, auri, quod sumptum a Clodia dicitur, et veneni, quod eiusdem Clodiae necandae causa parasse Caelium criminantur. Aurum sumpsit, ut dicitis, quod L. Lucei servis daret, per quos Alexandrinus Dio, qui tum apud Luceium habitabat, necaretur. Magnum crimen vel in legatis insidiandis vel in servis ad hospitem domini necandum sollicitandis, plenum sceleris consilium, plenum audaciae! Quo quidem in crimine primum illud requiram, dixeritne Clodiae, quam ad rem aurum sumeret, an non dixerit. Si non dixit, cur dedit? Si dixit, eodem se conscientiae scelere devinxit. Tunc aurum ex armario tuo promere ausa es, tunc Venerem illam tuam spoliare ornamentis, spoliatricem ceterorum, cum scires, quantum ad facinus aurum hoc quaereretur, ad necem legati, ad L. Lucei, sanctissimi hominis atque integerrimi, labem sceleris sempiternam? Huic facinori tanto tua mens liberalis conscia, tua domus popularis ministra, tua denique hospitalis illa Venus adiutrix esse non debuit. Vidit hoc Balbus; celatam esse Clodiam dixit, atque ita Caelium ad illam attulisse, se ad ornatum ludorum aurum quaerere. Si tam familiaris erat Clodiae, quam tu esse vis, cum de

lubidine eius tam multa dicis, dixit profecto, quo vellet aurum; si tam familiaris non erat, non dedit. Ita, si verum tibi Caelius dixit, o immoderata mulier, sciens tu aurum ad facinus dedisti; si non est ausus dicere, non dedisti.

Quid ego nunc argumentis huic crimini, quae sunt²² innumerabilia, resistam? Possum dicere mores M. Caeli longissime a tanti sceleris atrocitate esse diiunctos; minime esse credendum homini tam ingenioso tamque prudenti non venisse in mentem rem tanti sceleris ignotis alienisque servis non esse credendam. Possum etiam illa et ceterorum patronorum et mea consuetudine ab accusatore perquirere, ubi sit congressus cum servis Lucei Caelius, qui ei fuerit aditus; si per se, qua temeritate; si per alium, per quem. Possum omnes latebras suspicionum peragrare dicendo; non causa, non locus, non facultas, non conscius, non perficiendi, non occultandi maleficii spes, non ratio ulla, non vestigium maxumi facinoris reperietur. Sed⁵⁴ haec, quae sunt oratoris propria, quae mihi non propter ingenium meum, sed propter hanc exercitationem usumque dicendi fructum aliquem ferre potuissent, cum a me ipso elaborata proferri viderentur, brevitatis causa relinquo omnia. Habeo enim, iudices, quem vos socium vestrae religionis iurisque iurandi facile esse patiamini, L. Luceium, sanctissimum hominem et gravissimum, testem, qui tantum facinus in famam atque fortunas suas neque non audisset inlatum a Caelio neque neglexisset neque tulisset. An ille vir illa humanitate praeditus, illis studiis, illis artibus atque doctrina illius ipsius periculum, quem propter haec ipsa studia diligebat, negligere potuisset et, quod facinus in alienum hominem intentum severe acciperet, id omisisset curare in hospitem? quod per ignotos actum cum comperisset, doleret, id a suis [servis] temptatum esse neglegeret? quod in agris locisque publicis factum reprehenderet, id in urbe ac suae domi coeptum esse leniter ferret?

quod in alicuius agrestis periculo non praetermitteret, id homo eruditus in insidiis doctissimi hominis dissimulandum putaret? Sed cur diutius vos, iudices, teneo? Ipsius iurati religionem auctoritatemque percipite atque omnia diligenter testimonii verba cognoscite. Recita. 5

L. LUCCEI TESTIMONIUM. Quid expectatis amplius? an aliquam vocem putatis ipsam pro se causam et veritatem posse mittere? Haec est innocentiae defensio, haec ipsius causae oratio, haec una vox veritatis. In crimine ipso nulla suspicio est, in re nihil est argu- 10 menti, in negotio, quod actum esse dicitur, nullum vestigium sermonis, loci, temporis; nemo testis, nemo conscius nominatur, totum crimen profertur ex inimica, ex infami, ex crudeli, ex facinerosa, ex libidinosa domo; domus autem illa, quae temptata esse 15 scelere isto nefario dicitur, plena est integritatis, [dignitatis,] officii, religionis; ex qua domo recitatur vobis iure iurando devincta auctoritas, ut res minime dubitanda in contentione ponatur, utrum temeraria, procax, irata mulier finxisse crimen an gravis, sapiens moderatusque vir religiose testimonium dixisse videatur. 20

23 Reliquum est igitur crimen de veneno; cuius ego 56 nec principium invenire neque evolvere exitum possum. Quae fuit enim causa, quam ob rem isti mulieri venenum dare vellet Caelius? Ne aurum redderet? 25 Num petivit? Ne crimen haereret? Numquis obiecit? num quis denique fecisset mentionem, si hic nullius nomen detulisset? Quin etiam L. Herennium dicere audistis verbo se molestum non futurum fuisse Caelio, nisi iterum eadem de re suo familiari 30 absoluto nomen hic detulisset. Credibile est igitur tantum facinus ob nullam causam esse commissum? et vos non videtis fingi sceleris maximi crimen, ut alterius causa sceleris suscipiendi fuisse videatur?

57 Cui denique commisit, quo adiutore usus est, quo 35 socio, quo conscio, cui tantum facinus, cui se, cui salutem suam credidit? Servisne mulieris? Sic enim

obiectum *ets.* Et erat tam demens hic, cui vos ingenium certe tribuitis, etiamsi cetera inimica oratione detrahitis, ut omnis suas fortunas alienis servis committeret? At quibus servis? (refert enim magnopere
 5 id ipsum) iisne, quos intellegebat non communi conditione servitutis uti, sed licentius, liberius, familiarius cum domina vivere? Quis enim hoc non videt, iudices, aut quis ignorat, in eius modi domo, in qua mater familias meretricio more vivat, in qua nihil geratur,
 10 quod foras proferendum sit, in qua lustra, libidines, luxuries, omnia denique inaudita vitia ac flagitia versentur, hic servos non esse servos, quibus omnia committantur, per quos gerantur, qui versentur isdem in voluptatibus, quibus occulta credantur, ad quos
 15 aliquantum etiam ex cotidianis sumptibus ac luxurie redundet? Id igitur Caelius non videbat? Si enim 58 tam familiaris erat mulieris, quam vos vultis, istos quoque servos familiares esse dominae sciebat. Sin ei tanta consuetudo, quanta a vobis inducitur, non
 20 erat, quae cum servis potuit familiaritas esse tanta? Ipsius autem veneni quae ratio fingitur? ubi quae- 24 situm est, quem ad modum paratum, quo pacto, cui, quo in loco traditum? Habuisse aiunt domi vimque eius esse expertum in servo quodam ad eam rem
 25 ipsam parato; cuius perceleri interitu esse ab hoc comprobatum venenum. Pro di immortales! cur inter- 59 dum in hominum sceleribus maximis aut conivētis aut praesentis fraudis poenas in diem reservatis? Vidi enim, vidi et illum hausi dolorem vel acerbissimum
 30 in vita, cum Q. Metellus abstraheretur e sinu gremioque patriae, cumque ille vir, qui se natum huic imperio putavit, tertio die post quam in curia, quam in rostris, quam in re publica florisset, integerrima aetate, optimo habitu, maximis viribus eriperetur indignissime bonis omnibus atque universae
 35 civitati. Quo quidem tempore ille moriens, cum iam ceteris ex partibus oppressa mens esset, extremum

sensum ad memoriam rei publicae reservabat, cum me intuens flentem significabat interruptis ac morientibus vocibus, quanta inpenderet procella mihi, quanta tempestas civitati, et cum parietem saepe feriens eum, qui cum P. Catulo fuerat ei communis, crebro Catulum, saepe me, saepissime rem publicam nominabat, ut non tam se emori quam spoliari suo praesidio cum patriam, tum etiam me doleret. Quem quidem virum si nulla vis repentini sceleris sustulisset, quonam modo ille furenti fratri suo [patrueli] consularis restitisset, qui consul incipientem furere atque conantem sua se manu interfecturum audiente senatu dixerit? Ex hac igitur domo progressa ista mulier de veneni celeritate dicere audebit? Nonne ipsam domum metuet, ne quam vocem eiciat, non parietes conscios, non noctem illam funestam ac luctuosam perhorrescet? Sed revertar ad crimen; etenim haec facta illius clarissimi ac fortissimi viri mentio et vocem meam fletu debilitavit et mentem dolore impedivit.

25 Sed tamen venenum unde fuerit, quem ad modum 20
61 paratum sit, non dicitur. Datum esse aiunt huic P. Licinio, pudenti adulescenti et bono Caeli familiari; constitutum factum esse cum servis, ut venirent ad balneas Senias; eodem Licinium esse venturum atque iis veneni pyxidem traditurum. Hic primum illud requiro, quid attinuerit fieri in eum locum constitutum, cur illi servi non ad Caelium domum venerint. Si manebat tanta illa consuetudo Caeli, tanta familiaritas cum Clodia, quid suspicionis esset, si apud Caelium mulieris servus visus esset? Sin autem iam iam suberat simultas, extincta erat consuetudo, discidium extiterat, 'hinc illae lacrimae' nimirum, et haec capsula est omnium horum scelerum atque criminum. 'Immo', inquit, 'cum servi ad dominam rem istam et maleficium Caeli detulissent, mulier ingeniosa praecepit suis, omnia Caelio pollicerentur; sed ut venenum, cum a Licinio traderetur, manifesto comprehendi posset,

constitui locum iussit balneas Senias, ut eo mitteret
 amicos, qui delitiscerent, dein repente, cum venisset
 Licinius venenumque traderet, prosilirent hominemque
 comprehenderent.' Quae quidem omnia, iudices, per- 26
 5 facilem rationem habent reprehendendi. Cur enim
 potissimum balneas publicas constituerat? in quibus
 non inenio quae latebra togatis hominibus esse posset.
 Nam si essent in vestibulo balnearum, non laterent;
 sin se in intimum conicere vellent, nec satis commode
 10 calceati et vestiti id facere possent et fortasse non
 reciperentur, nisi forte mulier potens quadrantaria
 illa permutatione familiaris facta erat balneari.
 Atque equidem vehementer expectabam, quinam isti 63
 15 viri boni testes huius manifesto deprehensi veneni
 dicerentur; nulli enim sunt adhuc nominati. Sed non
 dubito, quin sint pergraves, qui primum sint talis
 feminae familiares, deinde eam provinciam susceperint,
 ut in balneas contruderentur, quod illa nisi a viris
 honestissimis ac plenissimis dignitatis, quam velit sit
 20 potens, numquam impetravisset. Sed quid ego de
 dignitate istorum testium loquor? virtutem eorum
 diligentiamque cognoscite. 'In balneis delituerunt.'
 Testis egregios! 'Dein temere prosiluerunt.' Homines
 temperantes! Sic enim fingunt, cum Licinius venisset,
 25 pyxidem teneret in manu, conaretur tradere, nondum
 tradidisset, tum repente evolasse istos praeclaros testes
 sine nomine; Licinium autem, cum iam manum ad
 tradendam pyxidem porrexisset, retraxisse atque illo
 repentino hominum impetu se in fugam coniecisse.
 30 O magna vis veritatis, quae contra hominum ingenia,
 calliditatem, sollertiam contraque fictas omnium insi-
 dias facile se per se ipsa defendat! Velut haec tota 27
 fabella veteris et plurimarum fabularum poëtriae quam 64
 35 Quid enim? isti tot viri (nam necesse est fuisse non
 paucos; ut et comprehendi Licinius facile posset et
 res multorum oculis esset testatior) cur Licinium de

manibus amiserunt? Qui minus enim Licinius com-
 prehendi potuit, cum se retraxit, ne pyxidem traderet,
 quam si tradidisset? Erant enim illi positi, ut com-
 prehenderent Licinium, ut manifesto Licinius teneretur,
 aut cum retineret venenum aut cum tradidisset. Hoc ⁵
 fuit totum consilium mulieris, haec istorum provincia,
 qui rogati sunt; quos quidem tu quam ob rem 'temere
 prosiluisse' dicas atque ante tempus, non reperio. Fue-
 rant hoc rogati, fuerant ad hanc rem conlocati, ut
 venenum, ut insidiae, facinus denique ipsum ut mani- ¹⁰
 65 festo comprehenderetur. Potueruntne magis tempore
 prosilire, quam cum Licinius venisset, cum in manu
 teneret veneni pyxidem? Quae cum iam erat tradita
 servis, si evasissent subito ex balneis mulieris amici
 Liciniumque comprehendissent, imploraret hominum ¹⁵
 fidem atque a se illam pyxidem traditam pernegaret.
 Quem quo modo illi reprehenderent? vidisse se dice-
 rent? Primum ad se revocarent maximi facinoris
 crimen; deinde id se vidisse dicerent, quod, quo loco
 conlocati fuerant, non potuissent videre. Tempore ²⁰
 igitur ipso se ostenderunt, cum Licinius venisset,
 pyxidem expediret, manum porrigeret, venenum tra-
 deret. Mimi ergo est iam exitus, non fabulae; in quo
 cum clausula non invenitur, fugit aliquis e manibus,
 28 deinde scabilla concrepant, aulaeum tollitur. Quaero ²⁵
 66 enim, cur Licinium titubantem, haesitantem, cedentem,
 fugere conantem mulieraria manus ista de manibus
 amiserit, cur non comprehenderint, cur non ipsius
 confessione, multorum oculis, facinoris denique voce
 tanti sceleris crimen expresserint. An timebant, ne ³⁰
 tot unum, valentes imbecillum, alacres perterritum
 superare non possent?

Nullum argumentum in re, nulla suspicio in causa,
 nullus exitus criminis reperietur. Itaque haec causa ³⁵
 ab argumentis, a coniectura, ab iis signis, quibus
 veritas inlustrari solet, ad testis tota traducta est.
 Quos quidem ego, indices, testis non modo sine ullo

timore, sed etiam cum aliqua spe delectationis exspecto. Praegestit animus iam videre primum lautos 67 iuvenes mulieris beatae ac nobilis familiares, deinde fortis viros ab imperatrice in insidiis atque in praesidio balnearum [col]locatos; ex quibus requiram, quem ad modum latuerint aut ubi, alveusne ille an equus Troianus fuerit, qui tot invictos viros muliebri bellum gerentes tulerit ac texerit. Illud vero respondere cogam, cur tot viri ac tales hunc et unum et tam 10 inbecillum, quam videtis, non aut stantem comprehenderit aut fugientem consecuti sint; qui se nunquam profecto, si in istum locum processerint, explicabunt. Quam volent in conviviiis faceti, dicaces, non numquam etiam ad vinum disertis sint, alia fori vis 15 est, alia triclinii, alia subselliorum ratio, alia lectorum; non idem iudicum commissatorumque conspectus; lux denique longe alia est solis et lychnorum. Quam ob rem excutiemus omnis istorum delicias, omnis ineptias, si prodierint. Sed me audiant, navent aliam operam, 20 aliam ineant gratiam, in aliis se rebus ostentent, vigeant apud istam mulierem venustate, dominantur sumptibus, haereant, iaceant, deserviant; capiti vero innocentis fortunisque parcant.

At sunt servi illi de cognatorum sententia, nobi-²⁹ 25 lissimorum et clarissimorum hominum, manu missi.⁶⁸ Tandem aliquid invenimus, quod ista mulier de suorum propinquorum fortissimorum virorum sententia atque auctoritate fecisse dicatur. Sed scire cupio, quid habeat argumenti ista manumissio; in qua aut 30 crimen est Caelio quaesitum aut quaestio sublata aut multarum rerum consciis servis cum causa praemium persolutum. At propinquus [inquit] placuit. Cur non placeret, cum tu rem te ad eos non ab aliis tibi adlatam, sed a te ipsa conpertam deferre diceres? Hic 69 35 etiam miramur, si illam commenticiam pyxidem obscenissima sit fabula consecuta? Nihil est, quod in eius modi mulierem non cadere videatur. Audita et per-

celebrata sermonibus res est. Percipitis animis, iudices, iam dudum, quid velim vel potius quid nolim dicere. Quod etiamsi est factum, certe a Caelio non est (quid enim attinebat); est enim ab aliquo fortasse adulescente non tam insulso quam non verecundo. Sin autem est fictum, non illud quidem modestum, sed tamen est non infacetum mendacium; quod profecto nunquam hominum sermo atque opinio comprobasset, nisi omnia, quae cum turpitudine aliqua dicerentur, in istam quadrare apte viderentur.

30 Dicta est a me causa, iudices, et perorata. Iam intellegitis, quantum iudicium sustineatis, quanta res sit commissa vobis. De vi quaeritis. Quae lex ad imperium, ad maiestatem, ad statum patriae, ad salutem omnium pertinet, quam legem Q. Catulus armata
15 dissensione civium rei publicae paene extremis temporibus tulit, quaeque lex sedata illa flamma consulatus mei fumantis reliquias coniurationis extinxit, hanc lege Caeli adulescentia non ad rei publicae poenas, sed ad mulieris libidines et delicias deponitur? Atque
30 71 hoc etiam loco M. Camurti et C. Aeserni damnatio praedicatur. O stultitiamne dicam an impudentiam singularem! Audetisne, cum ab ea muliere veniatis, facere istorum hominum mentionem? audetisne excitare tanti flagitii memoriam non extinctam illam quidem, sed repressam vetustate? Quo enim illi crimine peccatoque perierunt? Nempe quod eiusdem mulieris dolorem et iniuriam Vettiano nefario stupro sunt persecuti. Ergo ut audiretur Vetti nomen in causa, ut illa vetus aeraria fabula reficeretur, idcirco
30 Camurti et Aeserni est causa renovata? qui quamquam lege de vi certe non tenebantur, eo maleficio tamen erant implicati, ut ex nullius legis laqueis
72 72 emittendi viderentur. M. vero Caelius cur in hoc iudicium vocatur? cui neque proprium quaestionis crimen obicitur nec vero aliquod eius modi, quod sit a lege seiunctum, cum vestra severitate coniunctum;

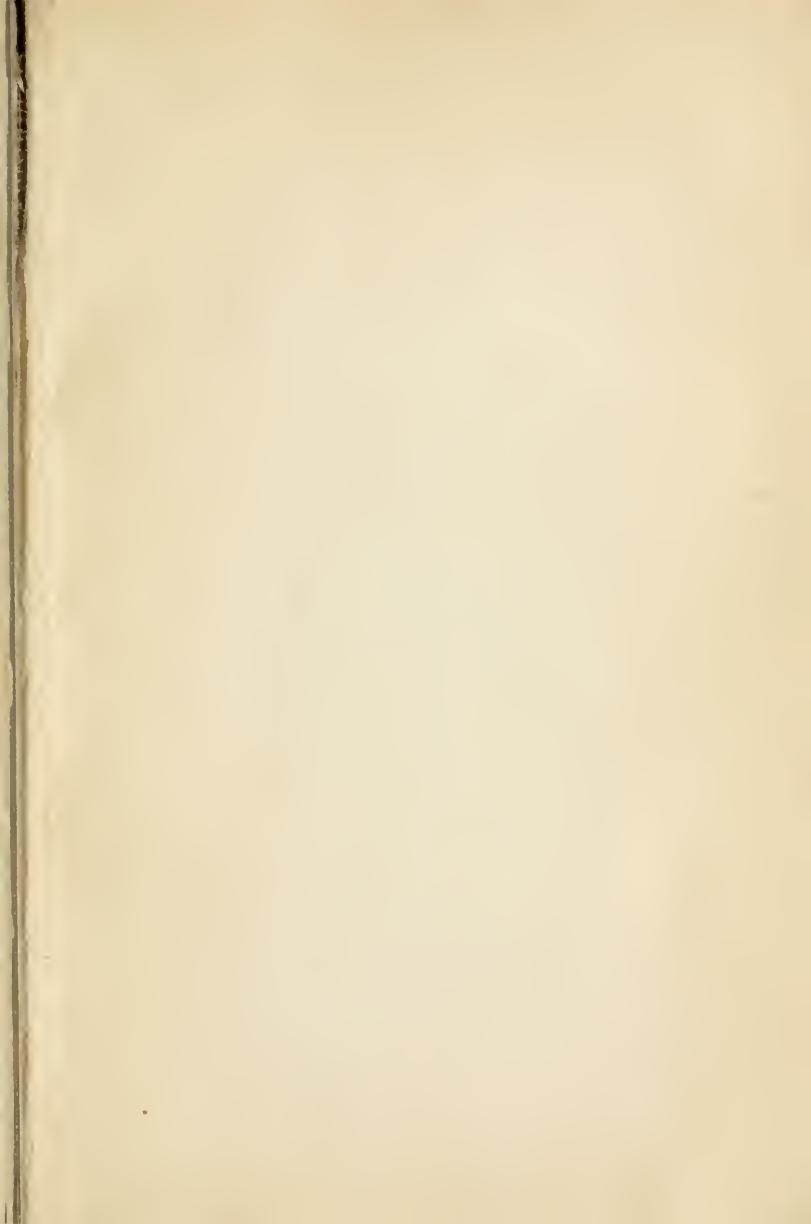
cuius prima aetas dedita disciplinae fuit iisque artibus, quibus instituimur ad hunc usum forensem, ad capessendam rem publicam, ad honorem, gloriam, dignitatem; iis autem fuit amicitii maiorum natu,
 5 quorum eum imitari industriam continentiamque maxime velitis, iis aequalium studiis, ut eundem quem optimi ac nobilissimi petere cursum laudis videretur. Cum autem paulum iam roboris accessisset aetati, in
 73 Africam profectus est Q. Pompeio pro consule contubernalis, castissimo homini atque omnis officii diligentissimo; in qua provincia cum res erant et possessiones paternae, tum etiam usus quidam provincialis non sine causa a maioribus huic aetati tributus. Decessit illinc Pompei iudicio probatissimus, ut ipsius
 15 testimonio cognoscetis. Voluit vetere instituto eorum adulescentium exemplo, qui post in civitate summi viri et clarissimi cives extiterunt, industriam suam a populo Romano ex aliqua inlustri accusatione cognosci. Vellem alio potius eum cupiditas gloriae detulisset; sed
 31 abiit huius tempus querellae. Accusavit C. Antonium, 74 collegam meum, cui misero praeclari in rem publicam beneficii memoria nihil profuit, nocuit opinio maleficii cogitati. Postea nemini umquam concessit aequalium, plus ut in foro, plus ut in negotiis versaretur causisque
 25 amicorum, plus ut valeret inter suos gratia. Quae nisi vigilantes homines, nisi sobrii, nisi industrii consequi non possunt, omnia labore et diligentia est consecutus. In hoc flexu quasi aetatis (nihil enim
 75 occultabo fretus humanitate ac sapientia vestra) fama adulescentis paulum haesit ad metas notitia nova mulieris et infelici vicinitate et insolentia voluptatum, quae cum inclusae diutius et prima aetate compressae et constrictae fuerunt, subito se non numquam profundunt atque eiciunt universae. Qua ex vita vel
 30 dicam quo ex sermone (nequaquam enim tantum erat, quantum homines loquebantur) — verum ex eo, quicquid erat, emersit totumque se eiecit atque extulit, tantum-

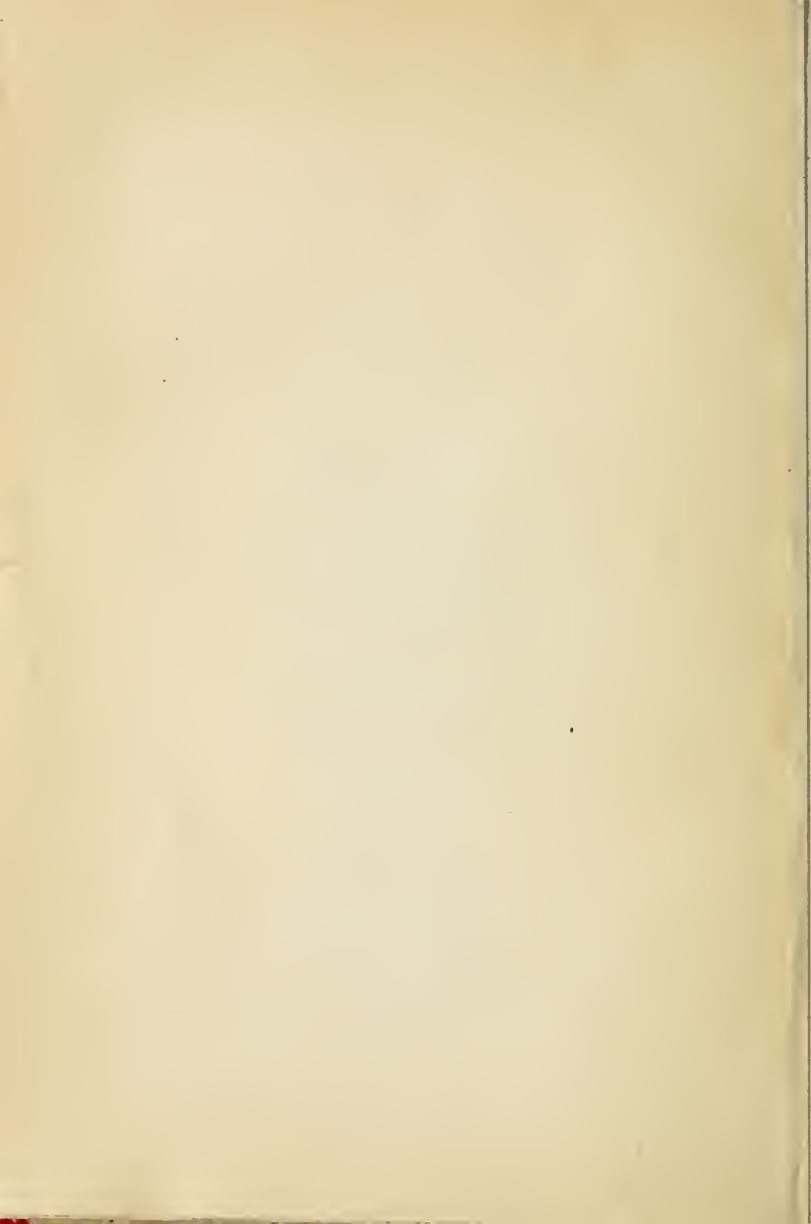
- que abest ab illius familiaritatis infamia, ut eiusdem
76 nunc ab sese inimicitias odiumque propulset. Atque
ut iste interpositus sermo deliciarum desidiaequae more-
retur (fecit me mehercule invito et multum repugnante,
sed tamen fecit), nomen amici mei de ambitu detulit; 5
quem absolutum insequitur, revocat; nemini nostrum
obtemperat, est violentior, quam vellem. Sed ego
non loquor de sapientia, quae non cadit in hanc
aetatem; de impetu animi loquor, de cupiditate vin-
cendi, de ardore mentis ad gloriam; quae studia in 10
his iam aetatibus nostris contractiora esse debent, ir-
adulescentia vero tamquam in herbis significant, quae
virtutis maturitas et quantae fruges industriae sint
futuræ. Etenim semper magno ingenio adulescentes
refrenandi potius a gloria quam incitandi fuerunt; 15
amputanda plura sunt illi aetati, siquidem efflorescit
77 ingenii laudibus, quam inserenda. Quare, si cui nimium
efferbuisse videtur huius vel in suscipiendis vel in
gerendis inimicitiiis sive ferocitas sive pertinacia, si
quem etiam minimorum horum aliquid offendit, si 20
purpuræ genus, si amicorum catervæ, si splendor, si
nitor, iam ista deferbuerint, iam aetas omnia, iam
usus, iam dies mitigarit.
- 32 Conservate igitur rei publicæ, iudices, civem bonarum
artium, bonarum partium, bonorum virorum *studiosum*. 25
Promitto hoc vobis et rei publicæ spondeo, si modo
nos ipsi rei publicæ satis fecimus, numquam hunc a
nostris rationibus seiunctum fore. Quod cum fretus
nostra familiaritate promitto, tum quod durissimis se
78 ipse legibus iam obligavit. Non enim potest, qui 30
hominem consularem, quod ab eo rem publicam vio-
latam diceret, in iudicium vocarit, ipse esse in re
publica civis turbulentus; non potest, qui ambitu ne
absolutum quidem patiatur esse absolutum, ipse inpune
umquam esse largitor. Habet a M. Caelio res publica, 35
iudices, duas accusationes vel obsides periculi vel pignora
voluntatis. Quare oro optestorque vos, iudices, ut,

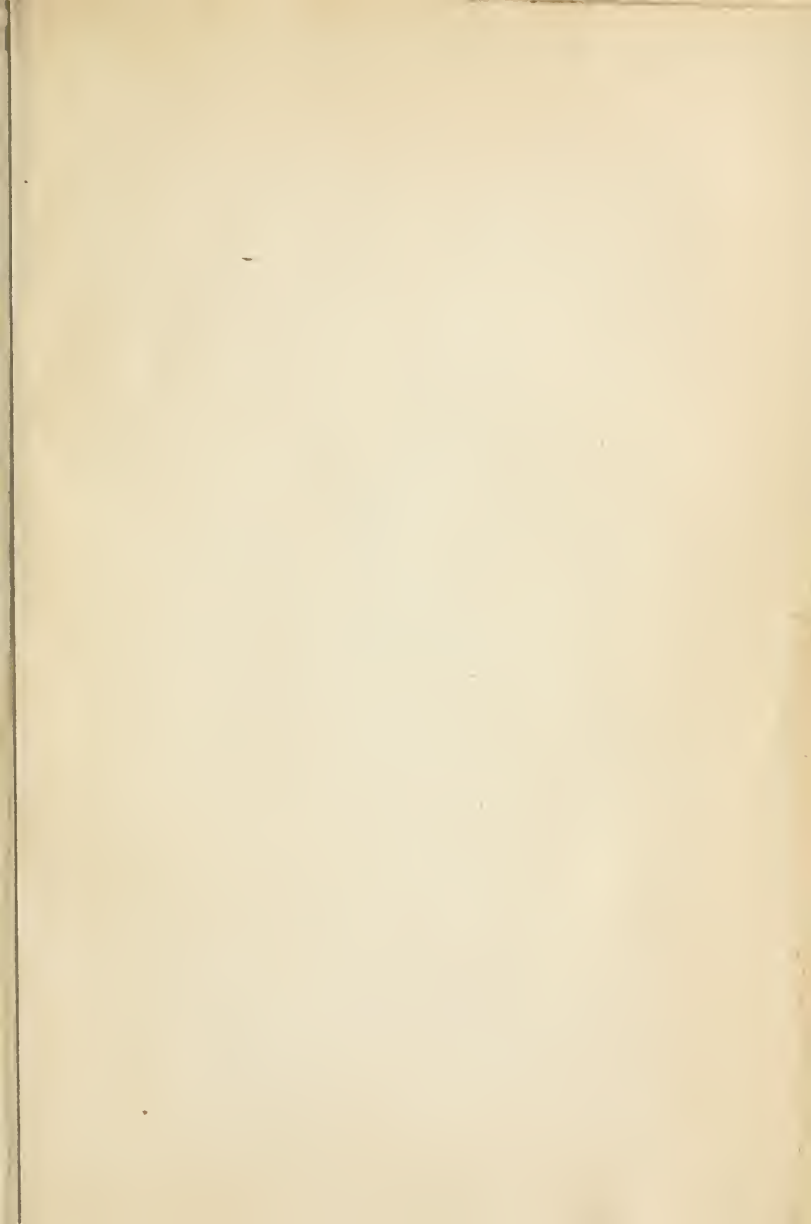

qua in civitate paucis his diebus Sex. Clodius abso-
 lutus sit, quem vos per biennium aut ministrum
 seditionis aut ducem vidistis, qui aedis sacras, qui
 census populi Romani, qui memoriam publicam suis
 5 manibus incendit, hominem sine re, sine fide, sine
 spe, sine sede, sine fortunis, ore, lingua, manu, vita
 omni inquinatum, qui Catuli monumentum adffixit,
 meam domum diruit, mei fratris incendit, qui in
 Palatio atque in urbis oculis servitia ad caedem et
 10 inflammandam urbem incitavit: in hac civitate ne
 patiamini illum absolutum muliebri gratia, M. Caelium
 lubidini muliebri condonatum, ne eadem mulier cum
 suo coninge et fratre *et* turpissimum latronem eripuisse
 et honestissimum adolescentem oppressisse videatur.
 15 Quodcum huius vobis adolescentiam proposueritis, con- 79
 stituitote ante oculos etiam huius miseri senectutem,
 qui hoc unico filio nititur, in huius spe requiescit,
 huius unius casum pertimescit; quem vos supplicem
 vestrae misericordiae, servum potestatis abiectum non
 20 tam ad pedes quam ad mores sensusque vestros vel
 recordatione parentum vestrorum vel liberorum iucun-
 ditate sustentate, ut in alterius dolore vel pietati vel
 indulgentiae vestrae serviatis. Nolite, iudices, aut
 hunc iam natura ipsa occidentem velle maturius ex-
 25 tingui vulnere vestro quam suo fato aut hunc nunc
 primum florecentem firmata iam stirpe virtutis tam-
 quam turbine aliquo aut subita tempestate pervertere.
 Conservate parenti filium, parentem filio, ne aut senec- 80
 30 scentiam plenam spei maximae non modo non adlevasse,
 sed etiam perculisse atque adffixisse videamini. Quem
 si nobis, si suis, si rei publicae conservatis, addictum,
 deditum, obstrictum vobis ac liberis vestris habebitis
 omniumque huius nervorum ac laborum vos potissimum,
 35 iudices, fructus uberes diuturnosque capietis.

o. sectio - subscripores, patroni, patria potestas, tribun. mili
atromus, hospitium, laudatio,

181801

Cicero, Marcus Tullius. Orationes
Orationes; Pro Sestio, etc. ed. by
Mueller.

LL
C5684nyMu

**University of Toronto
Library**

**DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET**

Acme Library Card Pocket
LOWE-MARTIN CO. LIMITED

